

National Identity in Lithuania: Processes During the Period of Changes

Vilmantė Liubinienė

© Vilmantė Liubinienė

Published in March 1999 by:

OPEN SOCIETY INSTITUTE
CENTER FOR PUBLISHING
DEVELOPMENT
ELECTRONIC PUBLISHING
PROGRAM

Open Society Institute
Center for Publishing Development
Electronic Publishing Program
Október 6. u. 12
H-1051 Budapest
Hungary
www.osi.hu/ep

This work was prepared under financial support from the Research Support Scheme of the Open Society Support Foundation.

Research Support Scheme
Bartolomějská 11
110 00 Praha 1
Czech Republic
www.rss.cz

The digitization of this report was supported by the Electronic Publishing Development Program and the Higher Education Support Program of the Open Society Institute Budapest.

Digitization & conversion to PDF by:

Virtus
Libínská 1
150 00 Praha 5
Czech Republic
www.virtus.cz

The information published in this work is the sole responsibility of the author and should not be construed as representing the views of the Open Society Institute. The Open Society Institute takes no responsibility for the accuracy and correctness of the content of this work. Any comments related to the contents of this work should be directed to the author.

All rights reserved. No part of this work may be reproduced, in any form or by any means without permission in writing from the author.

Contents

Transition of values in Lithuania.....	1
Abstract	2
Introduction.....	3
Research methods.....	4
Results	5
Discussion	12
Conclusions.....	14
References.....	15
Changes in the system of Lithuanian National Identity related to the processes of European Integration	16
Abstract	16
Introduction.....	16
Research methods	17
Research findings	18
Conclusions.....	21
References.....	21
Popular national symbols in Lithuania.....	22
Abstract	22
Introduction.....	22
Research methods	24
Results.....	25
Discussion	33
Conclusions.....	34
References.....	34
National identity in Lithuania: processes during the period of changes	35
Pagrindinės sąvokos.....	35
Įvadas	36
Tautinio identiteto raiškos ir kitimo problema	37
1. Tautinio identiteto esmė ir turinys.....	39
1.1. Tautinio identiteto sudėtinės dalys ir teorinis pagrindimas	39
1.1.1. Sąvokos "identitetas" interpretavimas	39
1.1.2. Universalijų vertybų sistema bei jos tyrimo teorijos	41
1.1.3. Tautinių simbolių sistema	45
1.1.4. Tradiciškumas ir modernizacijos teorija	48
1.2. Tautinio identiteto tyrimų raida Lietuvoje ir užsienio šalyse	49
1.2.1. Tyrimai, atlikti Lietuvoje tarpukario laikotarpiu ir sovietmečiu	49
1.2.2. Tyrimai, atliekami atgavus nepriklausomybę Lietuvoje	52
1.2.3. Tyrimai atliekami užsienyje	53
2. Tyrimo metodai ir kontingetas	56
2.1. Tiriamoji imtis.....	56
2.2. Tyrimo metodai.....	57
3. Tyrimo rezultatai	59
3.1. Universalijų vertybų tyrimo rezultatai	59
3.1.1. Vertybų tyrimo rezultatai pagal amžių	59
3.1.2. Vertybų tyrimo rezultatai pagal profesines orientacijas	65
3.1.3. Vertybų tyrimo rezultatai pagal lyti	71
3.2 Tautinių simbolių sistemos tyrimo rezultatai	75
3.2.1. Simbolių vertinimo skirtumai pagal amžių	77
3.2.2. Simbolių vertinimo skirtumai pagal profesines orientacijas ir lyti	79
3.3 Interviu analizė	84
3.3.1. Tarpukario nepriklausomos Lietuvos gyvavimo laikotarpis	84
3.3.2. Sovietinis laikotarpis bei atgimimo galimybė	85
3.3.3. Laikotarpis, atgavus nepriklausomybę Lietuvoje	87
3.3.4. Lietuvos ateities perspektyvos ir Europos Sąjunga	88
4. Rezultatų aptarimas	90
5. Išvados ir rekomendacijos	97
Summary	99
Importance of findings with particular reference to their novelty	100
Conclusions.....	109
Literatūra	111

Transition of values in Lithuania¹

Paper presented at the third ESA conference “20th Century Europe: Inclusions/ Exclusions”
August 27-30, 1997

University of Essex, England

Vilmantė Liubinienė

Kaunas University of Technology,

Gedimino 43 - 313

LT - 3000, Kaunas, Lithuania

E-mail: Vilmante.Liubiniene@af.ktu.lt

¹ Acknowledgement: This work was supported by the Research Support Scheme of the OSI/HESP, grant No.: 508/1996.

Abstract

The aim of the study is to analyse the process of change in value system related to democratic reforms in Lithuania. According to the theoretical approach of phenomenological sociology people create society, but society, in turn, creates people. Thus the changes in value system in its turn could open the way to democratic changes in Lithuanian society.

In making the research of the system of universal values I rely on the theory of Schwartz and Bilsky. A survey of 1218 university staff and students was accomplished using the stratified random sampling. These respondents answered a questionnaire.

The research findings support the hypothesis that transitional period to democracy condition the change in value system. The results indicate that traditional values are deep rooted among elderly people, while young people are more open to change and ready to adapt to new values. The greatest distinctive factor influencing different evaluations of values is age. This may lead to the conclusion that different generations have different priorities in value system and this indicates the process of change which is occurring at present not only in the system of values but in the whole system of national identity. Another tendency observed is the change from conformist type of society and thinking towards more active and individual way of thinking and behaviour. The reason behind this could be that the influence of the Soviet way of life though is still felt, but is giving way to a more democratic way of living.

Introduction

In order to understand the processes of change in the Lithuanian society during the transitional period to democracy, the analysis of the changes occurring in value system are in the focus. Values influence the social behaviour of people and may act as a stimulus of change in many spheres of life. Meanwhile the scholars in Europe discuss the formation of European identity and European values, Lithuania seeks to restore its national identity.

According to the theoretical approach of phenomenological sociology (Berger, Luckmann 1966) people create society, but society, in turn, creates people. Cultural changes and the changes in the system of national identity as well as transformation of values is the result of changes occurring in economy, technology and politics in the society. But culture in its turn forms the environment in which these socio-economic and political changes become possible. Thus the mutual relationship is established between these phenomena.

According to Inglehart (1990), the main factor to be considered while analysing cultural changes in society is age. He maintains that young people are more open to changes and adapt to them much quicker. According to Inglehart (1990:3), experiences that have shaped different generations have effect on their value systems. Thus, traditional values and norms remain widespread among older generations; but new orientations penetrate younger groups to an increasing degree. As younger generations gradually replace older ones in the adult population, the prevailing world view in these societies is being transformed.

Thus, research of values fostered by different generations in Lithuania could possibly enable to trace the transformation of value system. My purpose is to identify differences in value priorities between the different generations.

According to the theory of Schwartz and Bilsky (1987) values may serve the interests of the individual and/or of some collectivity. Individualism/collectivism is the main dimension on which it is possible to distinguish values both on a society level (Hofstede, 1980; Mead, 1967) and on individual level (Schwartz 1989; Triandis, 1987). According to Hofstede (1980), societies basically differ depending on how their members value individualism or collectivity. Lekevičius (1991) writes that the XXth century revealed division of the world into two big camps - the West and the East, in one of which the priority was given to individualism and in the other to collectivity. The collectivism of totalitarian period left a deep imprint in the minds of the people of Lithuania.

In making the research of the system of universal values I applied the theory and methodological approach of Schwartz and Bilsky (1987). This theory defines the content and the structure of values and following the strict motivation distinguishes those values that are important to the people of any culture. Schwartz's survey instrument contains 10 motivational value types that have been found in most studied cultures: power, achievement, hedonism, stimulation, self-direction, universalism, benevolence, traditions, conformity, security. One additional value type which was studied by Verkasalo/Daun/Niit (1994) and which is included in this study is spirituality.

The aim of this research is to analyse the changes that have occurred in the consciousness of people of Lithuania after restoration of independence. Seven years is comparatively a short period to elderly people but quite a long and important period in the sense of value formation for a teenager. Thus research of values fostered by different generations may reveal the changes that are under way in society. Analysis of value types may allow to distinguish the type of culture which is prevailing at present in Lithuania.

The hypothesis to be tested is: traditional values are deep rooted among elderly people, while young people are more open to change and ready to adapt new values. By traditional values I mean collective type of values and by new values I mean the new Western influenced individualistic values.

Research methods

Population and sample

A similar research carried out in 20 countries (see Schwartz, 1992), conditioned the choice of population. Thus the population under research were students and lecturers from different universities of Lithuania. Seeking for proportional representation of all subgroups in the population, I chose stratified random sampling. The stratification of the sample was accomplished by gender, age, nationality, place of living, education, educational establishment and educational orientation. Stratification of the sample according to educational orientation was conditioned by the analogous research carried out in Estonia, Finland and Sweden (see Verkasalo/Daun/Niit 1994). Having in mind three specialisation - humanities, technical and business, and also paying attention to geographical areas of universities, I chose 4 universities, where I conducted a random survey of students and lecturers. The sample contains of 1218 respondents, 488 (40%) of whom are males and 730 (60%) females. 987 or 81% of the respondents are students, including Master students as well, 382 of whom are males and 605 females. 231 or 19% of the respondents are lecturers, of whom 106 males and 125 females. The age range of respondents is from 18 to 92. Such a wide range of age is needed in order to compare the evaluations of different generations of respondents.

Measures

The questionnaire for the research of universal values was composed following the research model of Schwartz (1987/1992). According to the theory the 10 value types make a continuum on a two-dimensional level. Power, achievement, hedonism, stimulation and self-direction are value types whose attainment serves individual interests, while benevolence, tradition and conformity serve collective interests, and universalism and security emerge in regions on the boundary between the individual and collective interests (Schwartz, 1992). In this study I use the division of values into 11 value types. Schwartz did not include spirituality type in the list of universally found values as there is probably no universality of a single spirituality type. As in this study I am not making cross-cultural comparisons, spirituality type is included. Every value item had to be evaluated by the respondent using a 9 point scale, in which point 7 indicated that the given value was of supreme importance and point -1 indicated opposition to one's values. Each value type is represented by a set of values, the sum of which make the type.

Procedures

The survey took place in May-June and September-October 1996. Students were asked to fill in the questionnaire in groups during their lecture time, lecturers were contacted through their departments. Additionally 20 interviews were made with retired people. They have also filled in the questionnaire. The respondents answered the questionnaire anonymously. The response rate is 74%. A majority of non response falls on lecturers. The motives and reasons given by them for that is a lack of time, disapproval of formerly carried out surveys, and general lack of wish of elderly people to participate in surveys.

Results

As my primary goal is to consider the differences of value priorities in different age groups, first the means of the 56 value items were counted in different age groups. Each value was tested by F test to find out the differences between different age groups. After, the values were ranked. Table 1 displays the means of the values by age, the results of F test and the ranking of values in different age groups. High rank of values means that the value is given high priority, and values with low ranks have low priority. The value types and their evaluation is provided in the table in bold. Value items listed below the value type are the constituent parts of that type. For the sake of convenience the value types and value items are numbered.

Table1. - The means of value types and items, the results of F test and the ranking of values in different age groups.

Value	18-25	26-35	36-50	51+	F	18-25	26-35	36-50	51+
I.Power	4.05	3.68	3.83	3.86	2.75*	10	10	9	10
1.Social power	2.97	2.39	2.03	2.36	10.1***	53	54	56	56
2.Wealth	4.74	4.34	4.38	4.06	9.28***	31	37	39	47
3.Authority	4.13	3.95	4.21	4.21	0.33	43	44	43	43
4.Preserv. public image	4.05	3.52	4.4	4.4	4.23*	44	50	38	41
5.Social recognition	4.34	4.29	4.21	4.18	0.35	38	39	42	45
II.Achievement	4.93	4.52	4.66	3.19	5.63***	4	7	7	7
6.Ambitious	5.33	4.87	4.78	4.94	7.64***	16	21	32	29
7.Influential	3.78	2.98	3.89	3.75	3.67**	47	52	49	48
8.Capable	5.3	5.16	5.13	5.12	1.06	18	17	23	19
9.Successful	4.73	4.24	4.09	4.2	6.61***	32	40	45	44
10.Intelligent	5.45	5.27	5.35	5.3	0.97	13	15	18	17
III.Hedonism	4.2	3.87	3.4	3.19	21.1***	9	9	11	11
11.Pleasure	4.65	4.24	3.8	3.66	22.3***	34	41	50	50
12.Enjoying life	3.73	3.52	3.01	2.65	13.7***	48	48	52	54
IV.Stimulation	4.63	4.54	4.47	4.23	4.96**	7	6	8	8
13.Exciting life	5.34	5.34	5.4	5.09	1.28	15	13	17	22
14.Varied life	4.3	4.33	3.91	3.52	8.73***	39	38	48	51
15.Daring	4.23	3.9	4.05	4.09	1.2	40	46	46	46
V(Self-direction	5.2	5.23	5.45	5.08	2.77*	2	2	2	3
16.Freedom	6.02	6.0	6.15	5.67	4.34**	2	2	1	9
17.Creativity	4.75	5.07	5.17	4.85	2.42	30	18	21	31
18.Independent	4.63	4.51	5.02	4.74	1.27	35	33	29	35
19.Choosing own goals	5.75	5.79	5.82	5.57	0.95	8	5	7	11
20.Curious	4.14	4.47	4.56	4.45	2.74*	42	34	36	39
21.Self-respect	5.87	5.5	5.7	5.35	10.1***	4	10	8	16

VI.Universalism	4.84	4.61	5.04	5.13	5.17**	5	5	4	2
22.Equality	5.0	4.39	4.8	5.04	3.76**	22	36	31	24
23.World at peace	5.37	4.68	5.58	5.95	7.54** *	14	26	11	3
24.Unity with nature	3.87	4.44	4.15	4.46	4.87**	45	35	44	38
25.Wisdom	5.31	4.9	5.32	5.13	2.22	17	20	19	18
26.World of beauty	4.84	4.81	5.06	4.8	0.47	27	23	28	33
27.Social justice	4.88	4.53	5.55	5.75	15.8** *	25	30	13	6
28.Broad-minded	5.22	4.98	5.07	4.85	2.79*	20	19	27	30
29.Protecting the environ.	4.2	4.13	4.76	4.97	8.76** *	41	42	34	27
VII.Benevolence	5.13	5.04	5.11	5.05	0.36	3	3	3	4
30.Loyal	4.87	4.54	4.76	4.98	1.16	26	29	33	26
31.Honest	5.49	5.65	6.06	5.96	7.62** *	12	7	2	2
32.Helpful	3.85	4.03	4.28	4.61	8.35** *	46	43	40	36
33.Responsible	5.62	5.69	5.9	5.75	1.63	11	6	6	8
34.Forgiving	4.59	4.51	4.51	4.38	0.69	36	32	37	42
35.Mature love	5.63	5.45	5.12	4.83	11.7** *	9	11	24	32
36.True friendship	5.76	5.19	5.1	4.96	19.7** *	7	16	25	28
VIII.Tradition	3.11	3.33	3.68	4.0	20.3** *	11	11	10	9
37.Respect for tradition	3.64	3.82	4.7	5.04	27.3** *	49	47	35	23
38.Moderate	3.54	3.92	4.25	4.59	17.1** *	50	45	41	37
39.Humble	3.19	3.52	3.94	4.4	19.7** *	52	49	47	40
40.Accepting my portion	2.26	2.26	2.92	2.83	3.43*	55	55	53	53
41.Devout	2.9	3.05	2.75	3.13	0.53	54	51	54	52
IX.Conformity	4.61	4.12	4.71	4.84	6.31** *	8	8	6	5
42.Politeness	4.76	4.53	5.25	5.1	5.08** *	29	31	20	21
43.Self-discipline	5.27	4.79	5.09	5.03	3.53**	19	24	26	25
44.Honoring of parents	5.06	4.69	5.15	5.83	4.22**	21	25	22	13
45.Obedient	3.36	2.43	3.32	3.74	7.19** *	51	53	51	49

X.Security	5.22	5.28	5.61	5.57	8.92** *	1	1	1	1
46.Social order	4.93	5.3	5.55	6.09	23.7** *	24	14	12	1
47.National security	4.43	4.67	5.4	5.83	30.8** *	37	27	16	5
48.Reciproc. of favors	4.69	4.61	5.48	5.11	6.88** *	33	28	15	20
49.Family security	5.77	5.97	5.94	5.75	0.99	5	4	4	7
50.Clean	5.63	5.39	5.52	5.47	1.09	10	12	14	12
51.Sense of belonging	4.83	4.84	4.94	4.79	0.12	28	22	30	34
52.Healthy	6.22	6.0	5.97	5.93	2.96*	1	3	3	4
XI.Spiritual	4.71	4.71	4.94	4.71	1.22	6	4	5	6
53.Inner harmony	5.91	6.05	5.93	5.65	1.66	3	1	5	10
54.Spiritual life	5.0	5.53	5.65	5.41	6.51** *	23	9	10	15
55.Meaning in life	5.77	5.54	5.66	5.43	2.19	6	8	9	14
56.Detachment	2.17	1.65	2.42	2.4	2.68*	56	56	55	55
	972	62	67	117					

*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001.

Considering evaluations of value types by age, we see that there is a significant difference in evaluation of all of them except “benevolence” and “spirituality”. Accordingly there is a significant difference in evaluation of a great part of separate value items that constitute the value types. The ranking of the values helps to locate the position of the value on the list according to its importance. For example, though there is a significant difference between the means of evaluation of “security”, all four age groups consider it to be the most important value type. The difference in the means occurs because older people use a wider scale of evaluation and prescribe more importance to this value. Young respondents, though considering this value type very important, use the narrower scale to express that. To analyse the differences in evaluation of value types and separate values by age, I will consider each value type separately.

Power is given a low rank between all age groups. Still there is a significant difference observed in evaluation of it and several separate values that constitute this type. Young people prescribe more importance to power and give a higher value to social power and wealth. But the older generations, beginning with the third age group, are much more concerned about preserving public image.

The youngest group ranks achievement rather high (4 position) compared to the other groups (7 position). The youngest group might be singled out by putting the highest value to being ambitious and successful. The group aged 36-50, gives the highest value to being influential.

The results of F test indicate that the greatest effect of age is observed in evaluation of hedonism. The younger the respondent the more value is given to pleasure and enjoying of life.

The youngest group gives the highest value to stimulation and together with the second age group they may be singled out for prescribing high value to varied life.

Self-direction is valued the highest by the third age group. They also give the highest value to freedom and being curious. The first age group gives the highest value to self-respect.

Universalism is given the highest value by the group of the oldest respondents. They prescribe the second position to it, while the two youngest groups rank it in the fifth position and the third age group in the fourth position. The oldest group gives the highest evaluation to equality, world at peace, unity with nature, social justice and protecting the environment. The youngest group also gives a high evaluation to equality, and may be singled out for putting much importance to being broad-minded.

There is no significant difference observed in evaluation of benevolence, but the effect of age is observed in evaluation of some separate values. However, the youngest respondents have a much higher evaluation of mature love and true friendship and the oldest group gives a greater value to being helpful. The third age group puts the highest value to being honest.

There is a great difference observed in evaluation of tradition. The older the respondents the more value they put to it. Thus the oldest group gives the greatest value to respect for tradition, being moderate and humble. The third age group gives the highest value to accepting my portion.

Conformity is ranked the highest by the oldest group. They prescribe the fifth position to it, compared to the eighth position given by the two youngest groups. The oldest group also gives the greatest value to honouring of parents and being obedient. The third age group values politeness the highest and the youngest age group gives the highest value to self-discipline.

Security is ranked the highest by all age groups, but still there is the difference observed between the means of evaluation. The oldest group puts the highest value to security and to social order and national security. The third age group prescribes the greatest importance to reciprocity of favours and the youngest group gives the greatest value to being healthy.

There is no significant difference observed in evaluation of spirituality. Still, the third age group maybe singled out for giving the greatest value to spiritual life and detachment.

The list of top 10 values by different age groups presented in Table 2, helps to single out the most popular values and trace the differences.

Table 2. - Top 10 values by different age groups.

No	18-25	26-35	36-50	51+
1	Health	Inner harmony	Freedom	Social order
2	Freedom	Freedom	Honesty	Honesty
3	Inner harmony	Health	Health	World at peace
4	Self-respect	Family security	Family security	Health
5	Family security	Choosing own goals	Inner harmony	National security
6.	Meaning in life	Responsibility	Responsibility	Social justice
7.	True friendship	Honesty	Choosing own goals	Family security
8.	Choosing own goals	Meaning in life	Self-respect	Responsibility
9.	Mature love	Spiritual life	Meaning in life	Freedom
10.	Cleanness	Self-respect	Spiritual life	Inner harmony
N=	972	62	67	117

The respondents in the first and the biggest group (aged 18-25, N=972) are mostly the students, the second group (aged 26-35, N=62) is represented by young lecturers, the third group (aged 36-50, N=67) by lecturers who have been raised and educated during the Soviet period and experienced on their own most of this social system. In the last group of the respondents (aged 51 and more, N=117) there are people who were born in the times of pre-war independent Lithuania. So they have witnessed the change of social systems and seen the contrasts brought by these changes. The supposition that these four age groups have different values is supported by different top value for

each group. The youngest group gives the greatest value to "being healthy", the second group considers that "inner harmony" is the most important in life, the third group gives "freedom" the highest score and the oldest group considers "social order" to be of the greatest value. Comparing the values raised by the youngest (aged 18-25) and the oldest (aged 51 and more) age groups of the respondents, we see that only 4 values from ten are the same on the both lists: "health", "freedom", "inner harmony" and "family security". The positions of these four values are, however, different. In the group of the youngest they are at the top of the list, whereas in the group of the oldest respondents they are at the end of the list with the exception of "health" which may be considered a very important value for the respondents of all groups. Still there is a significant difference observed in evaluation of "health". The youngest group values it most and the oldest group least, thus "health" occupies only the fourth position on the list of the fourth group. Social order is the most important value for the oldest group of respondents. But with the decrease of age it loses its importance. For the respondents aged 18-25 it occupies only the 24th position. World at peace is ranked in the third position by the oldest group of respondents, 14th position by the youngest group and only 26th position by the group aged 26-35. In evaluation of national security the oldest group prescribes to it the fifth position, whereas the youngest group only the 37th position. Social justice from the sixth position given by the oldest group falls to the 30th position in the group aged 26-35 and is given 25th position by the youngest group.

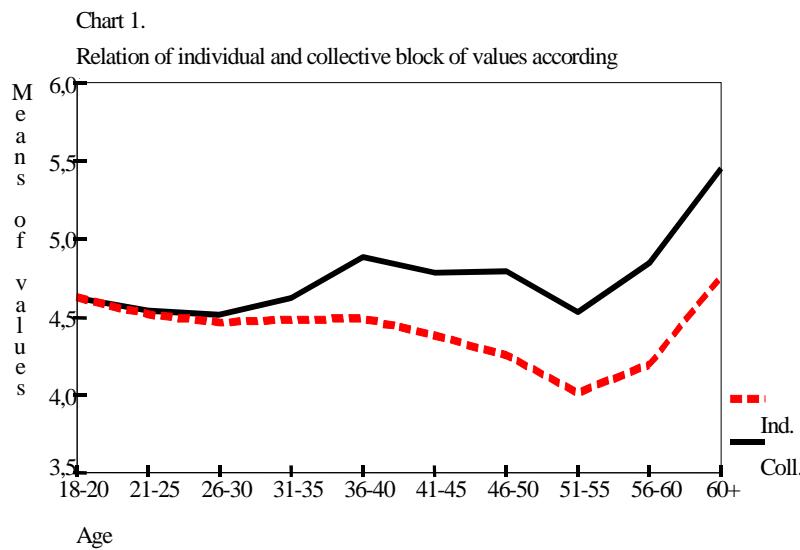
To test the relation of collective and individual type of values two new variables labelled "individual block" and "collective block" were constructed. Individual block is the sum of the following value types: power, achievement, hedonism, stimulation and self-direction. Collective block is composed of universalism, benevolence, tradition, conformity and security. Table 3 displays the means of evaluation of these value blocks by age.

Table 3. - Means of evaluation of individual and collective blocks of values by age and the results of F test.

Name	I. 18-25	II. 26-35	III. 36-50	IV. 51+	F
1. Individual block	4.6	4.41	4.38	4.2	8.53***
2. Collective block	4.6	4.51	4.84	4.89	5.43***

***p<0.001

The results indicate that there is a statistical difference in evaluation of individual and collective block of values in different age groups. The youngest group gives the highest value to individual block, the oldest group to collective block of values. Individual types of values such as "power", "achievement", "hedonism" and "stimulation" are given the priority by the young, collective types of values such as "universalism", "tradition", "conformity" and "security" are given the highest value by the old respondents. "Self-direction" is given the greatest value by the third age group of respondents. Comparing both blocks we find that the youngest group values both individual and collective type of values equally, but the oldest group prefers collective type of values to individual. Figure 1 illustrates the relation of individual and collective block of values to a greater detail. As is seen from the chart, collective block of values is given a higher evaluation beginning with the age group 30-35. The difference becomes even stronger beginning with the age group 36-40.

The results displayed in Table 4 and Figure 1 indicate that between the age groups “30-35” and “36-40” there is like a boundary representing two different outlooks regarding the value systems. Beginning with the age group 36 and more collective values are given significantly higher evaluation than individual. The correlation between these two blocks beginning with the third age group is strong, $r= 0.75$. Respondents aged 18-25 value both blocks of values almost the same.

Discussion

Collective type of culture used to be predominant in Lithuania during the Soviet period. The research findings indicate that considering the dimension of individualism/collectivity (Schwartz, Bilsky) there is no marked preponderance of one over the other at present in our society. By collective type of culture we mean that collective type of values with the emphasis on conformity, tradition, benevolence, universalism and security were the guiding principles regulating the norms and behaviour. The research findings support the theory of Inglehart (1990) who maintains that cultural change does occur when changes of sufficient magnitude take place in the economic, technological or socio-political environment.

But there is a built-in tendency for cultural change to lag behind the environmental changes that give rise to it. The results of the survey indicate that young respondents are already giving more value to individualism putting more emphasis to power, achievement, hedonism, stimulation and self-direction. This may denote that young people are concerned about getting ahead and are striving for good careers. Considering by age the youngest group of respondents values individualism the most. The oldest group gives the highest value to collectivity. Young respondents seem to attach less value to tradition and they are less religious. All this taken together with the great influence of changes in social, political, economic and legal environment has a great effect on formation of the value system of a new generation. Media, advertisements, life style and consumption models coming from the West are most quickly followed and adopted by the young. Accordingly this influences the formation of their value system.

Thus we see that different age groups have different value priorities. But there are more similarities between the first and the second age groups and between the third and the fourth age groups than between the two "blocks". The greatest difference is observed between the first and the fourth age groups. Thus regarding the differences in years we may consider four different age groups as two different generations. The young generation represented by the first and the second age groups and the old generation - by the third and the fourth age groups. The research findings indicate that around the age of 36 there is like a boundary separating two generations and two different outlooks towards the values. This supports the theory of Inglehart (1990) and his statement that cultural change occurs more rapidly among younger groups, than among older ones, resulting in intergenerational differences. The research findings fully support Inglehart's (1990:19) supposition that age might even be expected to be a major basis for subcultural differentiation. Also age may act as an important variable in revealing the transformations occurring in the society with time. This finding turned out to be very useful in the situation when there is no possibility to accomplish a longitudinal study.

The results indicate that young respondents seem to attach more importance to personal or individual values, whereas with age the more global and universal values come to priority. Thus the hypothesis stating that traditional values are deeply rooted among elderly people, while young people are more open to change and ready to adapt to new values is supported.

We also observe the change from collective and conformistic way of thinking and behaviour towards more active and individual. This process is rather slow and manifests itself to the greater extent among young people.

Together with the changes occurring on individualism/collectivity dimension we notice the changes in distinction of traditional values versus modern. Generally the score of evaluation of the value type tradition is low. This might mean that Lithuanian society can not be considered as traditional. The results of the World Values survey conducted in 1990 -1991 (Inglehart 1997) illustrate that.

According to my hypothesis value type tradition and the value items that constitute it should be valued higher by older generations. Beginning with the age 36, tradition is given the higher score and is valued still more by the oldest group of respondents. If we refer to the literature of the pre-war period or analyse folklore (Liubinienė 1996, 1997), we will notice that being moderate and humble have always been considered to be traditional values and highly praised by the people. At present we notice the transformation in evaluation of these values. This shows once again the difference in the

outlook towards values between the two generations and supports the hypothesis that traditional values are deeply rooted among older generations. The reason behind this might be that Roman Catholic religious heritage has had a strong influence in formation of the norms of behaviour and values, especially among older generations. The former belonging to the Soviet system even strengthened the role of the church, as keeping to traditions, many of which were in one way or the other related to religious holidays, was one of the ways to preserve national culture and national identity. Trying to preserve traditions and religion was the way of silent resistance towards the official policy of Moscow.

According to Schwartz (1992:12), research on collectivist versus individualist cultures demonstrates the importance of distinguishing between universalism and benevolence types of prosocial concern. Members of collectivist cultures tend to show great concern for the welfare of members of their own ingroup but relative indifference to the needs of outsiders. Members of individualist cultures tend to distinguish less sharply between ingroups and outgroups when responding to their needs. This suggests a pattern of much greater emphasis on benevolence than on universalism values in collectivist cultures and more equal emphasis on both value types in individualist cultures. According to our data, benevolence is favoured more than universalism among the younger generations and this might indicate that in Lithuania still the collective type of culture prevails, but the difference in evaluation of these two types is scarce and correlation is strong. Thus we could make the prognosis that in the future culture under the influence of transformation of value priorities will change. If the value change follows the direction as it has started and due to intergenerational replacement, the number of people who give priority to individual type of values will increase and thus the culture will be transformed from collective type to individualistic.

The research findings support the hypothesis which says that the change in value system follows the direction towards assurance of material welfare and security guarantees. The results of the survey indicate that security is considered to be the most important value at present in Lithuanian society. According to Inglehart (1990:68) the theory of value change is based on the hypothesis stating that individual's priorities reflect the socio-economic environment: One places the greatest subjective value on those things that are in relatively short supply. Accordingly it turns out that Lithuanian socio-economic environment does not provide enough security guarantees, as people feel the lack of it. Though all the age groups rank security as the most important value type there is the statistical difference in means of evaluation. The older generation prescribes more value to security than the young. The oldest group of respondents ranks social order the highest which means that they lack it at the moment. The youngest group considers health to be the most important value - which might mean that strong health is a necessary condition to seek for goal attainment.

Considering the description of Materialist/Postmaterialist goals provided by Inglehart (1990), we see that Materialist type of goals are of primary importance in our society at present. Thus we may say that Materialist values are predominant in Lithuania. Considering separately the evaluation of wealth as a value we see that it is considered to be the most important by the young.

Conclusions

Having presented the results and analysis, I may conclude that transformations in society cause transformations in value system and vice versa. Thus the society is changing from conformistic type towards democratic - more open, active and free.

The research findings support the theory of Schwartz and Bilsky. Schwartz's model of research for universally found values enables to analyse the value system in a given culture.

The research findings support Inglehart's theory of value change. Age might be used as a variable revealing the transformations occurring in the society with time.

Age 36 turned out to be like a symbolic separating line between two generations and two different outlooks regarding values.

The research findings may lead to the supposition that new generations will start to appraise individual type of values more and more. Moreover this indicates the process of change is occurring at present not only in the system of values but in the whole system of national identity.

For the future research if a longitudinal study could be done it would give both new knowledge and develop the theory. This study would analyse if the predictions regarding the transition of values were confirmed.

References

- Berger, L., Luckmann, T.(1966). The Social Construction of Reality. N.Y.: Doubleday.
- Inglehart, R. (1990). Culture shift in advanced industrial society. Princeton: Princeton. University Press.
- Inglehart, R., Carballo, M. (1997). Does latin America exist? (And is there a Confucian culture?): A global analysis of cross-cultural differences. *PS-Political Science and Politics*. Vol. 30, No. 1. P. 34-47.
- Hofstede, G. (1980). Culture's consequences: International differences in work-related values. Beverly Hills, CA: Sage. Publications.
- Lekevičius, E. (1991). Nužmoginimo mechanika ir prisikėlimo viltis. *Filosofija, Sociologija*. Nr.3 : 3-16.
- Liubinienė, V. (1996). Reflection of Gender Roles in Traditional Lithuanian Folk Songs. *Selected Papers of the International Conference on Upgrading of the Social Sciences for the Development of Post-Socialist Countries*. Kaunas. Technologija. pp. 377-388.
- Liubinienė, V., Kelly, M. E. (1997). Some aspects of Lithuanian folklore in Lithuania and the United States. *Lituania* . Vol. 43:2. Chicago. Pp. 56-75.
- Mead, M. (1967). Cooperation and competition among primitive peoples. Boston:Beacon press.
- Schwartz, S. H., & Bilsky, W.(1987). Toward a psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550-562.
- Schwartz, S.H., Bilsky, W. (1990). Toward a Theory of the Universal Content and Structure of Values: Extensions and Cross-Cultural Replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 58, No. 5, 878-891.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 25, 1-65.
- Verkasalo, M., Daun, A., Niit, T.(1994). Universal Values in Estonia, Finland and Sweden. *Ethnologia Europaea* 24: 101-117.

Changes in the system of Lithuanian National Identity related to the processes of European Integration²

Paper presented at the international conference “The Role of Social Science in the Development of Education, Business and Government Entering the 21'st Century”. Kaunas University of Technology. April.30 - May 2, 1998.

Abstract

In the process of European integration and seeking for the membership inside European Union, the question arises if there is no threat for national levelling and if national identity is not going to be overtaken by European identity.

Under the conditions of rapid and total changes in social, political, economic and legal environment a re-orientation process is going on in all groups of society. This process involves the transformation of values and the related changes in outlooks, life style, norms and models of behaviour. In this process not only younger but also middle-aged and old people become adherent to new “post-materialist” values because they are strongly supported by powerful socialisation agents like media, advertisements, life-style and consumption models coming from the West. These changes occur in all spheres of life, so they influence culture as well. The changes in the system of national identity are not so vivid and quickly noticeable, as national identity is the constituent part of cultural identity and there is the tendency for cultural changes to lag behind the economic, social and political changes. Nevertheless national identity is being reconstructed.

Following the aim - to analyse the processes of change in national identity related to democratic reforms in Lithuania, a survey of 1218 university staff and students was accomplished.

New identity is under the process of construction and may be characterised as follows: It is diverse in different groups of population. Also it is in the process of change. Change is more noticeable among the young groups of population. The national identity among the young is orientated towards individual type of values. It strives towards modernity, putting less value to traditions and traditional way of living.

In the future if the change of values continues as it has started also due to the processes of intergenerational replacement and European integration we may predict that the system of national identity will have the tendency to weaken or at least change to something different from today.

Introduction

In order to understand the processes of change in the Lithuanian society during the transitional period to democracy, the analysis of the changes occurring in the system of national identity are in the focus. Meanwhile the scholars in Europe discuss the formation of European identity and European values, Lithuania seeks to restore its national identity.

According to the theoretical approach of phenomenological sociology (Berger, Luckmann 1967) people create society, but society, in turn, creates people. Cultural changes and the changes in the system of national identity as well as transformation of values is the result of changes occurring in economy, technology and politics in the society. But culture in its turn forms the environment in which these socio-economic and political changes become possible. Thus the mutual relationship is established between these phenomena.

According to Inglehart (1990:19), the main factor to be considered while analysing cultural changes in society is age. He maintains that young people are more open to changes and adapt to them much quicker. According to Inglehart (1990:3), experiences that have shaped different generations have effect on their value systems. Thus, traditional values and norms remain widespread among older generations; but new orientations penetrate younger groups to an increasing degree. As younger

² Acknowledgement: This work was supported by the Research Support Scheme of the OSI/HESP, grant No.: 508/1996.

generations gradually replace older ones in the adult population, the prevailing world view in these societies is being transformed.

Following the aim - to analyse the processes of change in the system of national identity related to democratic reforms in Lithuania, we accomplished the analysis of the systems of universal values and national symbols, considering the relation of individualism versus collectivity and traditionalism versus modernity in present-day society.

In the course of research we aimed to test the hypothesis which says that traditional values are deeply rooted among elderly people, while young people are more open to change and ready to adapt to new values.

Research methods

Population and sample

As the research accomplished up till now in the field indicates, the strata of intelligentsia has always been very important in awakening, keeping and forming the national identity of the nation. Having no possibility to accomplish the survey of all population of Lithuania, we restricted our research to the strata of intelligentsia. As age was a very important variable to be considered in our research, we chose students and lecturers from different universities to be the population under research. Seeking for proportional representation of all subgroups in the population, we chose stratified random sampling. The stratification of the sample was accomplished according to gender, age and academic discipline. Bearing in mind three disciplines, the humanities, technology and business administration, and also taking the locations of the universities into consideration, we chose four universities where we conducted a random survey of students and lecturers. The sample contains of 1218 respondents, 488 (40%) of whom are male and 730 (60%) female. 987 or 81% of the respondents are students, 382 of whom are male and 605 female. 231 or 19% of the respondents are lecturers including retired ones, of whom 106 are male and 125 female. The age range of the respondents is from 18 to 92.

Measures

The questionnaire for the research of universal values was composed following the research model of Schwartz (1987/1992). Every value item had to be evaluated by the respondent using a 9 point scale, in which point 7 indicated that the given value was of supreme importance and point - 1 indicated opposition to one's values. Each value type is represented by a set of values, the sum of which make the type. The second part of the questionnaire dealt with the research of national symbols. There were 20 symbols listed that could be associated with the name of Lithuania. The symbols were chosen and grouped according to the results of the survey accomplished in 1995 among the students of Kaunas University of Technology (See Liubinienė 1995:52-56). According to that study, the most popular twenty symbols were chosen from over a hundred proposed by the respondents. In the current survey the respondents had to pick out the five most important symbols and place them in order of importance. Thus the chosen symbols acquired a five-point evaluation. The most important symbol was awarded five points, the least important one point. Later the points were counted and accordingly the symbols were listed in order of importance.

Procedures

The survey took place in May-June and September-October 1996. Groups of students were asked to fill in the questionnaire during their lecture time, and lecturers were contacted through their departments. Additionally 20 interviews were accomplished with elderly people. Nearly all of them filled in questionnaires as well, but they were questioned supplementary in order they could reveal the reasons of their choice and explain how they feel about it. With the help of the interviews we had a possibility to disclose the system of values of the old generation and find out their viewpoints about the future developments of the nation. The age of these respondents ranges from 60 to 92. These people belong to the strata of intelligentsia, some of them are still working but most are retired teachers, engineers, economists, doctors. According to education and titles, there are professors,

docsents, people who occupy or have occupied quite high positions. This means that those 20 respondents have been leading or are still leading an active way of public and social life and their opinions may reflect the general tendencies in the outlooks among elderly, educated people.

Research findings

Research findings regarding the system of universal values.

Collective type of culture used to be predominant in Lithuania during the Soviet period. The research findings indicate that considering the dimension of individualism/collectivity (Schwartz, Bilsky 1987) there is no marked preponderance of one over the other at present in our society. By collective type of culture we mean that collective type of values with the emphasis on conformity, tradition, benevolence, universalism and security used to be the guiding principles regulating the norms and behaviour. The research findings support the theory of Inglehart (1990) who maintains that cultural change does occur when changes of sufficient magnitude take place in the economic, technological or socio-political environment. But there is a built-in tendency for cultural change to lag behind the environmental changes that give rise to it.

The results of the survey indicate that certain groups of population are already giving more value to individualism putting more emphasis to power, achievement, hedonism, stimulation and self-direction. Considering by age the youngest group of respondents values individualism the most. The oldest group gives the highest value to collectivity. Around the age of 36 there is like a boundary separating two generations and two different outlooks towards the values. This supports the theory of Inglehart and his statement that cultural change occurs more rapidly among younger groups, than among older ones, resulting in intergenerational differences. The research findings fully support Inglehart's (1990:19) supposition that age might be expected to be a major basis for subcultural differentiation. Thus the hypothesis stating that traditional values are deeply rooted among elderly people, while young people are more open to change and ready to adapt to new values is supported.

The research findings reveal some other tendencies too. Professional orientation has the major effect considering the change of value priorities. According to the theory of Inglehart the changes in economy act as the stimulus of change of value system. And visa versa the changes occurring in the value system influence the pace of economic reforms. This might be the reason why the respondents who study or teach economics and business administration are among the ones who adjust to the changes most rapidly and who are leading in promotion of reforms. The respondents who are humanists are most closely related to culture. This might be the reason why they are more concerned about preserving of traditions and are the slowest to change. Respondents from technology occupy the intermediate position.

Division by gender has revealed that individual type of values is given the similar value by both males and females. But females regardless of professional orientation put the greater emphasis on collective type of values. This might mean that females as well as males are eager to adapt to new changes, but females are not so quick to give up the traditions. On the contrary they are concerned how to preserve them.

Thus we might supplement our hypothesis by the following statements: The traditional values are deeply rooted among elderly people, women and humanists. Young people and especially those orientated towards business administration are more open to change and ready to adapt to new values.

Together with the changes occurring on individualism/collectivity dimension we notice the changes in distinction of traditional values versus modern. Generally the score of evaluation of the value type tradition is low. This might mean that Lithuanian society has distanced itself from the model of traditional society and belongs to the model of rational-legal societies (Inglehart, 1995).

Research findings regarding the system of national symbols.

The research findings indicate that the transformation of the system of national symbols is occurring together with the transformation of the system of values. The most popular symbols at present are those of statehood. While Lithuania was not yet an independent state, it could not use these symbols to express its identity. At that period some other substitutes were to be found symbolising Lithuania. This could be the reason why basketball as a symbol gained its popularity. The symbols of ethnic culture and nature were also very much favoured. After the restoration of independence the symbols of statehood and history resurfaced. At present the general top-ten list is composed of the symbols of statehood, nature and history. The tenth position is taken up by the only sports symbol - basketball. The most popular symbol among those of ethnic culture - folk songs, is excluded from the top-ten list. Religious symbols are also excluded from this list.

The research of the system of national symbols has revealed that age, professional orientation and gender influences the choice of symbols in the subgroups. Considering intergenerational differences, we might say that, starting with the age 36, traditional symbols are given the greater value. By traditional symbols we mean the symbols of statehood that have reached us from the times of the first independent Republic, namely the national flag, anthem, coat of arms and currency, the litas, as well as some of the symbols of history, ethnic culture and religion. The inclusion of the symbols of religion, like the crucifix and cross into the lists of top-ten symbols indicates the strong influence of religion which in its turn effects the system of values. The Roman Catholic religious heritage has had a strong influence in the formation of behavioural norms and values, especially among older generations. Soviet oppression even strengthened the role of the church, as the keeper of traditions, many of which were in one way or another related to religious holidays, which was one of the ways of preserving national culture and identity. Trying to preserve traditions and religion was one way of silent resistance towards the official policy of Moscow.

Research findings regarding the system of national identity.

The research of the systems of universal values and national symbols, the analysis of traditionalism and the changes occurring in the culture enable to define the system of national identity in Lithuania.

National identity is very closely related to traditionalism. The important role in preserving the national identity is taken up by religion, preserving of traditional values and traditional national symbols. National identity in Lithuania became very strong and noticeable during the period of national rebirth, as the cultural environment of the period was stimulating its formation and manifestation. During the period of national rebirth national identity was strengthened by the following factors:

1. Collective type of values and traditional national symbols that fitted very well to express national awareness. All the symbols of the period were of expressive nature. They were charged emotionally and expressed common ideas. Extremely popular were folk songs, which became the main symbol of the singing revolution. The symbols of statehood, history, ethnic culture and religion were used to raise patriotism, national consciousness and national awareness.
2. Revival of ethnic culture, customs and traditions, adherence to national traditions most of which were in one way or the other related to religious holidays. This was the way to preserve national culture and national identity.
3. The strong influence of the Roman Catholic church and strong feeling of national pride.

In its turn the strong feeling of national identity united the great part of society in the fight for restoration and consolidation of independence.

When the independence was restored, transitional period to democracy started bringing overwhelming changes in all spheres of life. In the result of these changes the system of national identity has been changing too. Summing up the results of our research, we could single out the main characteristic features of the system of national identity in present society in Lithuania:

4. National identity is influenced by transformation of the system of values which follows the direction towards individualism. This conditions the weakening of the feeling of national identity.
5. Culture under the influence of the West becomes more open. Thus the culture moves away from the influence of traditionalism. Traditions become the part of cultural heritage. The young generation pays less attention to it. This brings to the weakening of the feeling of national identity.
6. The penetration and following of the Western life styles weakens the feelings of patriotism and national awareness which also brings to the weakening of the feeling of national identity.

Nevertheless the process of the weakening of national identity manifests itself differently in different groups of population. Traditional values are most quickly rejected by the young who are more adaptive to penetration of postmaterial values. It is especially characteristic to the generation who has been raised or is raised during the years of restored independence. The older generations do not change their outlooks or the changes are very slow. Thus among them the strong feeling of national identity should be retained. Considering by gender the stronger feeling of national identity should be maintained by women. By professional orientation - the people involved in the activities related to culture should have the stronger feeling of national identity compared to those working in the sphere of business and economy.

Research findings regarding the outlooks towards European Union.

In the process of European integration and seeking for the membership inside European Union, the question arises if there is no threat for national levelling and if national identity is not going to be overtaken by European identity.

Following the aim to research the different outlooks regarding the possible membership of Lithuania in European Union, we asked the respondents if they saw no threat for Lithuanian language and traditions after becoming the member of European Union.

The evaluation of European Union, provided by the respondents is positive and most would vote for membership in it. First, most of the respondents see European Union as a security guarantee.

“In moral and psychological sense we would feel more secure”.

Some threat for Lithuanian language is discussed.

“I am afraid that Lithuanian language may disappear. If earlier we were Russified, so at present everybody wants to speak English”. Respondents are afraid that there might be “one language, one monetary unit”.

Summing up we might say that on one hand European Union is a desirable thing especially as the factor of security guarantee, but on the other hand the threat of Western influence is felt. The other part of the respondents do not feel any threat for loosing Lithuanianess .

”I don’t think that countries being the members loose their national identity”. According to another respondent “if we had been included by force into terrorist, not democratic Union and did not loose our Lithuanianess during the period of 50 years, so here I see no threat”. According to another respondent, “European Union will decrease the national proud, but there is no other choice. The membership in this Union is between equals”. According to another opinion, “if the principles of nationhood are raised in children from the young days, there will be no threat for Lithuanianess. Everything will depend on teachers of ideology”.

Thus we may conclude that the old generation would vote for the membership in European Union, hoping to get a security guarantee. According to them, this Union makes no threat for national identity, but they are concerned about the purity and correctness of Lithuanian language.

Conclusions

Thus the results of the research leads to the conclusion that in the process of political, economic and social changes in society the system of national identity changes. The changes in the system of national identity influence the pace of socio-economic and political reforms.

But finally, though we notice the tendency for the feeling of national identity to weaken, there is no threat for it to become extinct. National identity is the part of cultural heritage. Cultural values are passed from generation to generation. In whatever direction the changes of socio-economic, political and cultural environment will follow, as long as the state exists, the distinguishing cultural values will exist as well, as they constitute the main factor of identity.

We may predict that national identity in Lithuania will change following the changes in all spheres of life and transformation of values. The socio-economic environment and the system of national identity are closely connected and influence each other.

Evaluating the present-day situation in Lithuania, when the system of national identity has the tendency to gain weaker forms of expression as compared to the period of national rebirth, we may predict that European Union may act as a factor stimulating the reverse process. Being the member of European Union may strengthen the need to express one's national awareness and thus we may predict the process of strengthening of the system of national identity to occur.

Thus we may conclude that there is no threat for national identity to be lost. National identity being the part of cultural heritage will not disappear. It is only possible to observe the periods of its weakening and strengthening. Usually the national identity strengthens when there is some external threat for its extinction. Joining the European Union should not bring such threat. But we could predict that in the future the number of discussions on the question of national identity urging to preserve and strengthen it, might increase.

References

- Berger, L., Luckmann, T. (1967). *The Social Construction of Reality*. N.Y.:Doubleday.
- Inglehart, R. (1990). Culture shift in advanced industrial society. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1995). Changing values, economic development and political change. UNESCO. Blackwell Publishers. P. 379-403.
- Liubinienė, V. (1995). Tautinių simbolių svarba tautinio identiteto tyrimui. *Kultūros tyrinėjimai*. Kaunas:Technologija. p. 52-56.
- Schwartz, S. H., & Bilsky, W.(1987). Toward a psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550-562.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 25, p. 1-65.

Popular national symbols in Lithuania³

Abstract

The aims of this study are to analyse the system of popular national symbols in Lithuania and to trace the transformations that occurred during the period of change. To fulfil these aims, a survey of 1218 university staff and students was undertaken, using stratified random sampling, respondents answering a questionnaire. The symbols that were proposed for evaluation by the respondents belong to six spheres. They are symbols of statehood, history, nature, ethnic culture, religion and sports.

The research findings indicate that a transformation of the system of national symbols is occurring, together with a transformation of the system of values, and this brings me to the conclusion that traditional values are deeply rooted among elderly people, while young people are more open to change and ready to adapt to new values. Considered by gender, the results show that males are quicker to adjust to new things and females tend to preserve traditions. Among academics, respondents from humanist disciplines may be considered to be the most traditional, and respondents from business management, most open to change. As we can see from the results, at present the general top-ten list of national symbols is composed of the symbols of statehood, nature and history.

Introduction

Under changing historical conditions, in the process of the formation of new social structures, we do not often take into account what transformations occur in the symbolic area of national identity, which new symbols surface, which disappear into oblivion.

National symbols, possessing a strong emotional charge and meaning, act as the uniting elements of national community and reflect society's dominating values. National symbols are not accidental. They constitute a shared system of cultural meaning and are meant to illustrate our shared past and show our expected future. If a symbol is properly worked out, we will be able to identify with any hidden message it might contain (Adriansen, 1991). National symbols give all of us, individuals as well as members of specific groups, a feeling of being a part of the nation.

The formation of symbols has been a long process continuing through several ages in the consciousness of our ancestors while they observed nature, performed their daily work and celebrated holidays. According to Vėlius (1989), these are like some kind of archetype, expressing national and sometimes even more general human experience.

The purpose of this study is to analyse in depth the system of Lithuanian national symbols and to trace the transformations that occurred during the period of change.

The symbols that were proposed by the respondents for evaluation belong to six spheres. They are symbols of statehood, history, nature, ethnic culture, religion and sports.

The national flag, the national anthem and the national emblem, according to Firth (1973:314), are the three symbols through which an independent country proclaims its identity and sovereignty. In themselves they reflect the entire background, thought and culture of a nation. By the use of the symbols of statehood, citizens are reminded of their common heritage and cultural kinship and feel strengthened and exalted by their sense of common identity and belonging. The nation becomes able to surmount obstacles and hardships. Finally, a sense of national identity helps to define and locate individual selves in the world (Smith, 1991:17). The Lithuanian three-coloured flag, restored to the tower of Gediminas Castle in Vilnius after fifty years of Soviet persecution and prohibition, had an enormous emotional and symbolic effect on people during the time of national revival. This flag became not only the symbol of state restoration, but it also came to symbolise the longing for freedom, resolution, rejection of fear, unification and the rebirth of the nation. There were people who had preserved the flag of the previously independent state putting their lives at risk and this indicates

³ Acknowledgement: This work was supported by the Research Support Scheme of the OSI/HESP, grant No.: 508/1996.

how much hope and belief this flag had come to symbolise. No less important from the emotional point of view is the national anthem, composed by Kudirka. Along with the national flag it had been preserved in the minds of the people during Soviet times. The third symbol of statehood is Vytis - the knight riding a horse as depicted on our state emblem. According to Girnius (1947:150), he has come to symbolise the heroism of the Lithuanian soul. Vytis, as well as the flag, expresses strong will, hope and belief in a humane existence.

The popularity of these historical symbols can be explained by the increased attention paid to the history and legendary past of Lithuania since the restoration of independence. Historical memories revive national consciousness. The symbol of the castle stands for the historical past and statehood of the land. Crowds of people gathered to see the national flag being officially restored to the towers of Gediminas and Trakai Castles. Gediminas Castle is believed to symbolise the heart of Lithuania, our capital, Vilnius, and stands for the historical past intertwined with the legends about the iron wolf who appeared in the dreams of the Grand Duke Gediminas, urging him to build a town in the place where it was howling. The movement for the restoration of historical monuments may be considered one of the driving forces behind the rebirth of the nation.

The popularity of the symbols of nature indicates how important, in a symbolic sense, the environment is in which we live. This can be compared to other countries. Affinity with nature is considered to be a central feature of the Norwegian national identity (Nedreliid, 1991:19). Swedish researcher Löfgren (1990:42) in his book "Culture Builders" devotes a whole chapter to nature lovers when analysing Swedish culture at the turn of the century, and asserting that the most deeply ingrained trait in the Swedish temperament is a strong love of nature. If the main symbol of Norwegian culture is the traditional log cabin in the mountains by a fjord, in Lithuanian culture it could be the Amber Sea Coast. Amber, sometimes called the gold of Lithuania, has been known from prehistoric times. It was the material from which throughout the centuries divine figures and decorations were made. As it is possible to find it on the sea-shore even nowadays, such names as Amber Land, Amber Coast, and Amber Baltic, are very frequently used. For such a small country as Lithuania, 100 km of the Baltic Sea Coast has great economic and geographic importance. At the same time it is a wonderful recreation zone. No less important in the symbolic sense is the River Nemunas, flowing through the greater part of Lithuania and frequently mentioned in folk songs and legends. The oak tree turned out to be one of the most popular symbols used during the period of rebirth. The image of the green oak wood is vivid in the literary works of our outstanding poets and writers. It is very important in folklore, and in the tales, songs and poetry of exiles. An oak tree symbolises the strength and unity of the nation, devotion to old customs and traditions, and according to Vėlius (1989:1), generalising lifelong experience and wisdom. The oak tree used to be perceived as a symbol for the world, as the tree of life.

Religion in Lithuanian culture performs the function of joining people together and uniting the national community. The cross serves not only as a religious symbol, but also possesses a much wider meaning. The Lithuanian poet Martinaitis (1991:2) speaks about the poetical significance of the surroundings that are common to all Lithuanians. As a testimony to this is the practice of erecting crosses, roadside poles carved out of wood bearing the statuette of a saint, and chapels. Thus the environment acquired a moral shading and was thus supposed to make people behave differently. During the post-war period most of these things were destroyed. At present they are being rebuilt. In Lithuanian culture you may still find different mythological creatures and attributes that have come from pagan times. The link between the different beliefs finds its expression in religious folk art.

For the preservation of national consciousness a great influence is exerted by material culture having found its reflection in the symbols of ethnic culture. The symbol of the Lithuanian countryside is a farmstead with a thatched roof. The Soviet policy of seeking to destroy most of the farmsteads has added much nostalgia to this symbol, and according to Jonaitis (1989:95), the farmstead has remained an important symbol of ethnic culture and ethnic consciousness. Besides the symbols of the landscape and language, according to Pocius (1993:9), the constituent parts of the identity system are folk songs, dances and music. According to Pocius (1993:9), folklore has been closely intertwined with national identity in two cases: the nation would look back to folklore in times not only of suppression but also ascendancy. During periods of hardship there might be the need to invent traditions connected with

the longing to possess specific symbols of national identity. When folklore is being used to revive national identity, separate elements and genres may become national symbols. Thus folk songs, national costume and even national dishes can acquire symbolic meaning. A revival of folklore studies in any country or region, might indicate that there is a need to define the identity of that nation or region (Herzfeld, 1982:144). The period of national revival in Lithuania has acquired the name of "the singing revolution". At that time cultural life, folklore and even sports were deeply politicised. Thus the folk song acquired the symbolic meaning of "the singing revolution". Having achieved their aim, these symbols lost their political meaning. At present, folk songs, dances, music and national costume function just as the usual markers of national identity.

Basketball is the only symbol in the section for sports symbols. By tradition Lithuanians are fond of this game and have achieved good results in the field. Not only does basketball enjoy popularity as a sport, but during the period leading to national rebirth it was also a symbol of political resistance. The rivalry between Žalgiris(a Lithuanian basketball team) and CASK (a Russian team from the Soviet Army sports club) was not only sporting. It symbolised the resistance to policy carried out by Moscow, stimulated interest in the history of Lithuania and made the name of Lithuania known to a wider public.

The purpose of this study is to find out if there are intergenerational differences in perceptions of national symbols or if the differences occur due to discipline or gender.

Research methods

Population and sample

The population under research consisted of students and lecturers from different universities in Lithuania. Seeking proportional representation of all subgroups in the population, I chose stratified random sampling. The stratification of the sample was accomplished according to gender, age and academic discipline. Bearing in mind three disciplines, the humanities, technology and business administration, and also taking the locations of the universities into consideration, I chose four universities where I conducted a random survey of students and lecturers. The sample contains of 1218 respondents, 488 (40%) of whom are male and 730 (60%) female. 987 or 81% of the respondents are students, 382 of whom are male and 605 female. 231 or 19% of the respondents are lecturers including retired ones, of whom 106 are male and 125 female. The age range of the respondents is from 18 to 92.

Measures

The question regarding national symbols was a part of a wider study of national identity in Lithuania and was included in the general questionnaire. There were 20 symbols listed that could be associated with the name of Lithuania. The symbols were chosen and grouped according to the results of the survey accomplished in 1995 among the students of Kaunas University of Technology (See Liubinienė 1995:52-56). According to that study, the most popular twenty symbols were chosen from over a hundred proposed by the respondents. In the current survey the respondents had to pick out the five most important symbols and place them in order of importance. Thus the chosen symbols acquired a five-point evaluation. The most important symbol was awarded five points, the least important one point. Later the points were counted and accordingly the symbols were listed in order of importance.

Procedures

The survey took place in May-June and September-October 1996. Groups of students were asked to fill in the questionnaire during their lecture time, and lecturers were contacted through their departments. Additionally twenty interviews were held with retired people. They also completed the questionnaire. All respondents answered the questionnaire anonymously. The response rate was 74%. The majority of non-response was due to lecturers. The motives and reasons they gave for this were lack of time, disapproval of formally conducted surveys, and a general unwillingness among elderly people to participate in surveys.

Results

The results of the survey indicate that all twenty symbols were chosen by someone or other. The distribution of symbols according to spheres and their general evaluation is displayed in Table 1.

Table 1 - Distribution of symbols according to the different spheres and their evaluation

Sphere of symbol	Name of symbol	Sum of points	Place	N
1. Symbols of statehood	Nat. Flag	2585	1	682
	Anthem	1833	2	490
	Coat of arms	1318	4	387
	Nat. currency Litas	684	13	239
2. Symbols of history	Gediminas Castle	1217	6	417
	Castles	1028	7	328
3. Symbols of nature	Amber	1469	3	551
	The Baltic Sea	1300	5	426
	Nemunas	895	8	315
	Oak tree	809	9	281
	Flax	457	15	166
	Rue	366	17	153
4. Symbols of religion	Crucifix	687	12	233
	Cross	505	14	191
	Churches	317	19	120
5. Symbols of ethnic culture	Folk songs	709	11	300
	Farmstead	401	16	145
	Nat. Costume	359	18	148
	Nat. dish (Didžkukuliai)	205	20	111
6. Symbols of sports	Basketball	806	10	346

According to the results displayed in Table 1, the most popular symbols are those of statehood. The importance ascribed to these symbols demonstrates respect for and loyalty to the independent state. The national flag turns out to be the most important national symbol of Lithuania. The symbols of nature and history also occupy high positions.

Intergenerational differences

With the aim of analysing the effect of age on the different evaluations of symbols, top ten lists according to different age groups were made.

Table 2. - Top-ten lists of symbols by age.

	(I) 18-25	(II) 26-35	(III) 36-50	(IV) 51+
1.	Nat. Flag	Nat. Flag	Nat. Flag	Nat. flag
2.	Nat. Anthem	Nemunas	Nat. Anthem	Nat. anthem
3.	Amber	Gediminas Castle	Gediminas Castle	Coat of arms
4.	Baltic Sea	Coat of arms	Coat of arms	Gediminas Castle
5.	Coat of arms	Baltic Sea	Folk songs	Folk songs
6.	Gediminas Castle	Nat. Anthem	Crucifix	Baltic Sea
7.	Castles	Folk songs	Baltic Sea	Nemunas
8.	Basketball	Amber	Amber	Litas
9.	Nemunas	Oak tree	Nemunas	Castles
10	Oak tree	Basketball	Litas	Cross

The national flag and anthem occupy the leading positions on all the lists, except the list from respondents aged 26-35, who ascribe second position to the River Nemunas and place the national anthem only in sixth position. The youngest age group gives third place to amber, while the oldest age group does not even include amber on the top-ten list. The second and third age groups award third place to Gediminas Castle. The oldest group of respondents ascribes third position to the coat of arms. The two oldest age groups mention folk songs in fifth position. However, on the list of the youngest age group, folk songs do not reach a position among the top-ten and the second age group ascribes seventh position to them.

The results of the chi-square test indicate that age has a significant effect on the different evaluations of symbols.

Table 3. - Difference of evaluation of symbols by age

		(I) 18-25		(II) 26-35		(III) 36-50		(IV) 51+		
Name of the symbol	Sum of points	Obs.	Exp.	Obs.	Exp.	Obs.	Exp.	Obs.	Exp.	p
1. Nat. Flag	2585	1984	2068	120	129	166	129	315	259	***
2. Nat. Anthem	1833	1344	1466	60	92	117	92	312	183	***
3. Amber	1469	1323	1175	49	73	49	73	48	147	***
4. Coat of arms	1318	998	1054	65	66	84	66	171	132	***
5. Baltic Sea	1300	1094	1040	65	65	50	65	91	130	***
6. Gedimin Castle	1217	915	974	74	61	95	61	133	122	***
7. Castles	1028	908	822	27	51	30	51	63	103	***
8. Nemunas	895	703	716	74	45	37	45	81	89	***
9. Oak tree	809	700	648	39	40	28	40	42	81	***
10. Basketball	806	739	645	35	40	22	40	10	81	***
11. Folk songs	709	507	567	51	36	57	36	94	70	***
12. Crucifix	687	566	550	28	34	53	34	40	69	***
13. Litas	684	564	547	24	34	31	34	65	69	
14. Cross	505	390	404	32	25	23	25	60	51	
15. Flax	457	383	366	34	23	15	23	25	45	***
16. Farmstead	401	342	321	23	20	20	20	16	40	***
17. Rue	366	270	293	29	18	28	18	39	37	**
18. Nat. costume	359	286	287	15	18	25	18	33	36	
19. Churches	317	226	254	18	16	20	16	53	31	***
20. Nat. Dish	205	185	164	14	10	5	10	1	21	***
N	100	80	80	5	5	5	5	10	10	

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.05

The results displayed in Table 3 indicate, that the evaluation of only three symbols, the litas, cross and national costume, is similar in all age groups and these all belong to the lower ranked symbols. Significant differences are observed in the evaluation of the remaining symbols. The oldest respondents assign much more value to the symbols of statehood - the national flag, anthem and coat of arms. People of this generation still feel the respect for these symbols that comes from the time of the first independent republic. This group also places greater value on the symbols of Gediminas Castle, churches and folk songs. Respondents aged 36-50, place the highest value compared to other groups on Gediminas Castle, folk songs and the crucifix. They also ascribe much importance to the symbols of statehood - the national flag, the anthem and the coat of arms. Respondents aged 26-35

may be singled out for their high evaluation of Nemunas, flax and rue. The youngest respondents rank the symbols of amber, the Baltic Sea, castles, basketball, oak tree and farmstead the highest.

Differences according to academic discipline

The top-ten rankings of the three different academic discipline groups are compared.

Table 4. - Top-ten lists of symbols by academic discipline

	Hum.	Tech.	Bus.
1.	Nat. Flag	Nat. Flag	Nat. Flag
2.	Nat. Anthem	Nat. Anthem	Nat. Anthem
3.	Amber	Coat of arms	Amber
4.	Baltic Sea	Amber	Baltic Sea
5.	Gediminas Castle	Gediminas Castle	Gediminas Castle
6.	Coat of arms	Baltic Sea	Coat of arms
7.	Folk songs	Castles	Basketball
8.	Castles	Nemunas	Castles
9.	Crucifix	Oak tree	Litas
10.	Nemunas	Basketball	Oak tree

The results displayed in Table 4 show that the first five symbols have a very similar ranking in all three groups. The difference begins with the last four symbols on the lists. Those with a professional orientation towards the humanities rank folk songs and the crucifix among the top ten, which are not mentioned by the other two groups, who instead mention basketball and the oak tree. The Lithuanian currency, the litas, is given ninth position by the respondents from business administration. The respondents from the humanities do not consider the litas to be a popular symbol. They ascribe only nineteenth position to it. The technology respondents award eleventh place to this symbol.

Comparing the influence of professional orientation on the choice of different symbols, we notice a statistical difference in the evaluation of the symbols. The chi-square test was used in order to test the statistical difference in the evaluations of different subgroups.

Table 5. - Evaluation of symbols by academic discipline - results of the chi-square test.

Name of the symbol	Sum	Humanist		Technical		Business		p
		Obs.	Exp.	Obs.	Exp.	Obs.	Exp.	
1. Nat. Flag	2585	789	880	915	801	881	904	***
2. Nat. Anthem	1833	584	624	663	568	586	641	***
3. Amber	1469	544	500	370	455	555	514	***
4. Coat of arms	1318	383	449	529	408	406	461	***
5. Baltic Sea	1300	440	442	350	403	510	455	**
6. Gediminas Castl.	1217	392	415	356	377	469	425	*
7. Castles	1028	325	351	338	318	365	359	
8. Nemunas	895	316	305	301	277	278	313	*
9. Oak-tree	809	238	275	284	251	287	283	*
10. Basketball	806	156	275	275	249	375	282	***
11. Folk songs	709	334	241	170	219	205	248	***
12. Crucifix	687	317	235	150	212	220	240	***
13. Litas	684	123	233	239	212	322	239	***
14. Cross	505	206	171	133	158	166	176	*
15. Flax	457	207	155	111	143	139	159	***
16. Farmstead	401	183	136	83	125	135	140	***
17. Rue	366	183	124	83	114	100	128	***
18. Nat. costume	359	134	122	105	112	120	125	
19. Churches	317	148	107	73	99	96	111	***
20. Nat. Dish	205	72	69	64	64	69	72	
N%	100	34	34	31	31	35	35	

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.05

Academic discipline has no effect on the evaluation of castles, national costume or national dish. In all other cases the effects of academic discipline are observed. The results of the chi-square test show the differences between the observed and expected sums of points given to a certain symbol. Thus we can see that the humanist respondents have much higher observed rather than expected scores in the evaluation of amber, folk songs, crucifix, cross, flax, farmstead, rue and churches. Technology respondents have a higher observed score in the evaluation of the national flag, national anthem, coat of arms, Nemunas, oak tree, basketball and Lithuanian currency. The business administration respondents have a greater observed score in the evaluation of amber, the Baltic Sea, Gediminas Castle, basketball and the litas.

Gender might be another variable influencing the differences between respondents of different academic disciplines, as there are differences in proportion to the numbers of males and females in the different discipline groups. To analyse this, the top-ten lists of symbols were considered by gender.

Table 6. - Top-ten lists of symbols by gender

No.	Males	Females
1.	Nat. Flag	Nat. Flag
2.	Nat. Anthem	Nat. Anthem
3.	Coat of arms	Amber
4.	Basketball	Baltic Sea
5.	Baltic Sea	Gediminas Castle
6.	Gediminas Castle	Coat of arms
7.	Castles	Castles
8.	Amber	Folk songs
9.	Nemunas	Crucifix
10.	Oak tree	Nemunas

The results show that the difference in evaluation begins at the third position. Males put the coat of arms in third place and ascribe a high fourth position to basketball. Females put amber in third place and give basketball only sixteenth position. Apart from the symbols of statehood, which are in leading positions in both subgroups, basketball, according to males, might be the suitable symbol to proclaim the name of Lithuania. According to females, the most important symbol after the national flag and anthem is amber. Males ascribe only eighth position to this symbol. The top-ten list of symbols by females includes the symbols of folk songs and the crucifix. Males, however, ascribe to these symbols the twelfth and thirteenth positions.

To be able to analyse the influence of gender on academic discipline, the statistical difference in the evaluation of symbols by gender was tested.

Table 7. - The difference in the evaluation of symbols by gender - results of the chi-square test.

Name of the symbol	Sum	Males		Females		
		Obs.	Exp.	Obs.	Exp.	p
1. Nat. Flag	2585	993	1034	1592	1551	
2. Nat. Anthem	1833	714	733	1119	1100	
3. Amber	1469	448	587	1021	881	***
4. Coat of arms	1318	621	527	697	791	***
5. Baltic Sea	1300	499	520	801	780	
6. Gediminas Castle.	1217	491	487	726	730	
7. Castles	1028	486	411	542	617	***
8. Nemunas	895	425	358	470	537	***
9. Oak-tree	809	397	324	412	485	***
10. Basketball	806	515	322	291	484	***
11. Folk songs	709	216	284	493	425	***
12. Crucifix	687	200	275	487	412	***
13. Litas	684	349	274	335	410	***
14. Cross	505	169	202	336	303	**
15. Flax	457	129	183	328	274	***
16. Farmstead	401	114	160	287	241	***
17. Rue	366	72	146	294	219	***
18. Nat. costume	359	109	144	250	215	***
19. Churches	317	105	127	212	190	*
20. Nat. Dish	205	99	82	106	123	*
N%	100	40	40	60	60	

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.05

Table 7 shows that there is no statistical difference by gender observed in evaluation of the national flag, anthem, Baltic Sea or Gediminas Castle. In the evaluation of the rest of the symbols the effect of gender is observed. The results of the chi-square test indicate that from all the symbols that differ in evaluation by gender, males give the greater value to the coat of arms, basketball, castles, the River Nemunas, the oak tree, the Lithuanian currency and the national dish - didžkukuliai. Females assign the greater value to amber, folk songs, the crucifix, flax, rue, the farmstead, the cross, churches and national costume.

In order to analyse the influence of gender on the different academic groups, the sums of points ascribed to each symbol by gender in each of the academic groups were calculated. The results are displayed in Table 8.

Table 8. - The difference in the evaluation of symbols by gender in each academic subgroup

Name of symbol N%	Humanist					Technical					Business				
	Mal Obs	Ex p	Fem Obs	Exp	p	Mal Obs	Ex p	Fem Obs	Exp	p	Mal Obs	Ex p	Fem Obs	Exp	p
1. Nat. Flag	61	99	701	663	***	640	682	275	233	**	280	313	601	568	*
2. Nat. Anthem	57	72	497	482		464	494	199	169	**	180	208	406	378	*
3. Amber	61	71	483	473		232	276	138	94	***	155	197	400	358	***
4. Coat of arms	62	47	298	313	*	413	394	116	135		141	144	265	262	
5. Baltic Sea	51	57	385	379		276	261	74	89		172	181	338	329	
6. Gedimin. Cast	50	50	337	336		274	265	82	91		167	166	302	303	
7. Castles	39	42	282	279		283	252	55	86	***	161	130	204	235	***
8. Nemunas	54	41	260	273	*	265	224	36	77	***	105	99	173	179	
9. Oak tree	39	31	199	207		222	212	62	72		136	102	151	185	***
10. Basketball	36	20	120	136	***	246	205	29	70	***	233	133	142	242	**
11. Folk songs	35	43	294	286		113	127	57	43	*	63	73	142	132	
12. Crucifix	36	41	280	274		95	112	55	38	**	69	78	151	142	
13. Litas	21	16	102	107		188	178	51	61		140	114	182	208	**
14. Cross	17	25	179	171		92	99	41	34		55	59	111	107	
15. Flax	20	27	187	180		75	83	36	28		34	49	105	90	**
16. Farmstead	19	24	163	158		60	62	23	21		34	48	101	87	*
17. Rue	9	24	174	159	**	44	62	39	21	***	19	35	81	65	***
18. Nat. costume	16	17	118	134		62	78	43	27	***	31	43	89	77	*
19. Churches	11	19	136	128	*	60	54	13	19		34	34	62	62	
20. Nat. Dish	12	9	60	63		53	48	11	16		34	24	35	45	*
N%	13	13	87	87		74.5	75.5	25.5	25.5		35.5	35.5	64.5	64.5	

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.05

The results presented in Table 8 indicate that the effect of gender is lowest in the humanist group. It is observed in the evaluation of only six symbols. The gender influence is intermediate in the technology group, the difference being ten symbols and greatest in the business group of respondents, twelve symbols. The difference by gender in all subgroups is observed in the evaluation of basketball, rue, and the national flag. Considering gender influence, we might say that males, irrespective of professional orientation, assign a much greater value to basketball as a symbol. Females of all disciplines give a greater value to the symbols of the national flag and rue. The males of technical and business orientation assign more importance to the symbol of castles and females to the symbols of the national anthem, amber and the national costume. There is no effect of gender observed in the evaluation of the Baltic Sea, Gediminas Castle and the cross.

Discussion

Intergenerational differences

Considering intergenerational differences, we might say that, beginning with the third age group, traditional symbols are given the greater value. By traditional symbols I mean the symbols of statehood that have reached us from the times of the first independent republic, namely the national flag, anthem, coat of arms and currency, the litas, as well as some of the symbols of history, ethnic culture and religion. The inclusion of the symbols of religion, like the crucifix (the sixth position in the group aged 36-50) and cross (the tenth position in the oldest group) into the lists of top ten symbols indicates the strong influence of religion which in its turn affects the system of values. The Roman Catholic religious heritage has had a strong influence on the formation of behavioural norms and values, especially among the older generations. Soviet oppression even strengthened the role of the church, as the keeper of traditions, many of which were in one way or another related to religious holidays, which was one of the ways of preserving national culture and identity. This strong connection to traditional values is reflected in giving a high rating to folk songs as a symbol (position five in the third and fourth age groups). Trying to preserve traditions and religion was one way of silent resistance towards the official policy of Moscow. Young people, being less religious, and especially males, who are more secular, had to find some other ways to express the same kind of resistance. This might be the reason why basketball gained its popularity as a symbol, especially among young males.

The results indicate that young respondents, apart from the symbols of statehood, ascribe greater importance to the symbols of nature, history and sports. All this might indicate that a transformation of symbols is occurring. Young respondents seem to attach less value to tradition and they are less religious. All this, taken together with the great influence of changes in social, political, economic and legal environment, has a great effect on the formation of the value system of a new generation. Media, advertisements, life style and consumption models coming from the West are most quickly followed and adopted by the young. Accordingly, this influences the formation of their value system and the choice of the symbols. This may be the reason why they regard the symbols denoting our geographic disposition, like the Baltic Sea and River Nemunas, and historical past, like Gediminas Castle and castles in general, could act as national symbols. They ascribe great importance to the symbols of statehood, but understand them as the symbols, proclaiming the independent state. Thus the symbols of statehood, nature in a broader sense and history are the ones that reflect their choice. The reasons for basketball becoming a symbol have already been discussed.

Differences according to academic discipline and gender

The results indicate that respondents who are humanists might be considered to be the most traditional. They place a greater value on the symbols of nature, ethnic culture and religion. Folk songs occupy the seventh and the crucifix the ninth position on their list. The symbols of ethnic culture and religion are not found among the top ten lists of the respondents from other disciplines. Respondents from technology favour the symbols of statehood and nature and the respondents of business administration assign greater value to the symbols of nature, history, sports and statehood. This indicates that humanists tend to preserve traditions, customs and traditional values to a larger extent than the respondents from technical and business disciplines. If we single out the group of respondents that could be characterised as the most active and ready to adapt to new things, it be composed of young males studying business administration.

According to the results, we might say that males give greater value to the symbols of statehood, history, nature and sports, while females favour the symbols of nature, ethnic culture and religion. The symbols of ethnic culture and religion might represent traditional values, and ancient traditions and customs. Considered by gender, males are quicker to adjust to new things and females tend to preserve traditions. This may be illustrated by the female top ten list where folk songs take up eighth and the crucifix ninth position.

Thus it is possible to maintain that females tend to preserve traditions and adhere to traditional values to a greater extent than males.

Conclusions

Summing up, we could say, that according to the respondents, the most popular symbols at present are those of statehood. While Lithuania was not yet an independent state, it could not use these symbols to express its identity. At that period some other substitutes were to be found symbolising Lithuania. This could be the reason why basketball as a symbol gained its popularity. The symbols of ethnic culture and nature were also very much favoured. After the restoration of independence the symbols of statehood and history resurfaced. As we can see from the results, at present the general top-ten list is composed of the symbols of statehood, nature and history. The tenth position is taken up by the only sports symbol - basketball. The most popular symbol among those of ethnic culture - folk songs, occupies the eleventh position on the general list but is excluded from the top-ten list. Religious symbols are also excluded from this list.

The situation is a bit different in the subgroups. Considered by age, we find the symbols of ethnic culture and religion on the lists of respondents beginning with the third age group. This age group may be considered as a boundary between two generations with different systems of values and accordingly different systems of symbols.

The research findings indicate that the transformation of the system of symbols is occurring together with the transformation of the system of values and it leads us to the conclusion that traditional values are deeply rooted among elderly people, while young people are more open to change and ready to adapt to new values.

References

- Adriansen, I. 1991: Danish and German National Symbols. In: *Ethnologia Scandinavica*. Vol.21: 34-52.
- Firth, R. 1973: *Symbols: Public and Private*. London.
- Frykman, J. & Löfgren, O. 1990: *Culture Builders: A Historical Anthropology of Middle-Class life*. New Brunswick and London. Rutgers University Press.
- Girnius, J. 1991: Lietuviškojo Charakterio Problema. In: *Metai*. No. 11: 148-158.
- Herzfeld, M. 1982: Ours Once More: Folklore, Ideology and the Making of Modern Greece. In: Pocius,G.L. 1993: Tautinis identiškumas ir folkloras. In: *Liaudies kultūra*. No.2: 9-11.
- Jonaitis, V. 1989: Materializuotos kultūros vaidmuo atgimstant tautai. In: Grigas, R.(ed). *Tautinis Mentalitetas*. Vilnius : Mintis :94-97.
- Liubinienė, V. 1995: Tautinių simbolių svarba tautinio identiteto tyrimui. In: *Kultūros tyrinėjimai*. Kaunas: Technologija: 52-56.
- Martinaitis, M. 1991: Amžinybės tauta. In: *Liaudies kultūra*. No. 2: 1-3.
- Nedreliid, T. 1991: Use of Nature as a Norwegian Characteristic. Myths and Reality. In: *Ethnologia Scandinavica*. Vol. 21: 19-33.
- Pocius,G.L. 1993: Tautinis identiškumas ir folkloras. In: *Liaudies kultūra*. No.2: 9-11.
- Smith, A. 1991: *National Identity*. London. Penguin books.
12. Vėlius, N. 1989: Tautos Stiprybės Simbolis. In: *Komjaunimo Tiesa*. No. 59:1.

National identity in Lithuania: processes during the period of changes

Pagrindinės sąvokos

Kultūrinis identitetas - tai tradicijų ir istorijos saugojimas, moralinių, dvasinių ir etinių vertybų perdavimas iš kartos į kartą.

Tautinis identitetas - kultūrinio identiteto dalis. Tautinį identitetą formuoja tautinė savimonė ir atvirkščiai, tautinis identitetas sudaro tautinės savimonės turinį. Subrendęs ir išsisąmoninės savają priklausomybę vienai ar kitai tautai, individuas perima tos tautos amžiais puoselėtas vertėbes, tradicijas, papročius, simbolių sistemą ir istorinę patirtį, požiūrius, normas ir kt. Susiformuoja tautinė individu savimonė. Tautinė savimonė - tautinės sąmonės vertyninė išraiška. Tautinė sąmonė gali būti apibūdinta kaip vertybų, tautinių simbolių ir tradicijų struktūra. Tautinio identiteto sistemą suprantame kaip nuolatos kintantį reiškinį, įtakojamą laiko ir socialinių, ekonominių, politinių bei kultūrinių pokyčių.

Vertybės - tai kriterijai, kuriais vadovaudamiesi žmonės pasirenka ir pateisina veiksmus, vertina save ir kitus žmones bei įvykius. Vertybės - tai idėjos ir įsitikinimai, formuojantys pageidautiną žmogaus elgseną.

Simbolis - tai daiktinis, vaizdinis arba garsinis ženklas, žymintis kokią nors sąvoką, turintis kokią nors sutartinę reikšmę, reiškiantis kokią nors idėją. Simboliai ir priskiriamos jiems reikšmės yra žmonių socialinės sąveikos visuomenėje produktas.

Tautiniai simboliai ir ritualai pasižymi emociniu, kolektyvą telkiančiu krūviu. Ritualų, papročių ir simbolių dėka kiekvienas bendruomenės narys turi galimybę dalyvauti bendruomenės gyvenime, emocionaliai išgyventi jos sėkmes ir nesekmes ir per juos sieti savo likimą su tos bendruomenės ar tautos likimu. Pasirenkant tautinę simboliką, daugiausia naudojamas gamtovaizdžio poetika ir istorija.

Tradiciškumo esmę sudaro idėjų ir papročių, kuriuos tai visuomenei suteikia jų kultūra ar religija, priemimas, išsaugojimas, gerbimas ir tēstinumas. Kiekvienoje kultūroje egzistuoja simbolių ir apeigų sistema, kuri išreiškia tautos bendrą patyrimą, istoriją ir likimą. Šiuos dalykus atspindi papročiai ir tradicijos, kurios yra pripažintos ir vertinamos grupės narių. Tradiciniai elgesio standartai tampa grupės solidarumo, vertės simboliais, jų išlikimo garantais.

Moderni visuomenė - gerai išsvyvčiusi, industrializuota, gerai organizuota, humaniška, teisinga ir demokratiška. Tai visuomenė, kurioje politiniai sprendimai grindžiami racionaliu mąstymu, faktais ir moksliiniais tyrimais. Jai priešpastatoma tradiciška visuomenė, kurioje mąstymas priklauso nuo tradicijų ir religinių dogmų.

Ivadas

Prabėgo aštuoneri nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metai. Pereinamuoju į demokratinę visuomenę laikotarpiu, kai Lietuva siekia tapti Europos Sąjungos nare, svarbu yra įvertinti ne vien ekonominius, politinius jaunos valstybės pasiekimus, socialines reformas, bet ir suvokti, kaip transformuoja pati asmenybę, jos mąstysena, kaip keičiasi visuomenės socialinės, kultūrinės bei vertybinės orientacijos ir kaip vyksta šios visuomenės prisitaikymo prie pakitusių gyvenimo sąlygų procesas. Siekdami įvertinti pagrindinius pokyčius Lietuvoje perejimo į demokratinę visuomenę laikotarpiu, pirmiausiai turime išanalizuoti vertybių prioritetų kaitą, kadangi įvairios vertybių sistemos gali veikti žmonių elgesį ir stimuliuoti daugelį kitų visuomenės gyvenimo pokyčių. Šiuo metu, kai Europos mokslininkai diskutuoja apie europietiškojo identiteto ir europietiškų vertybių formavimą, Lietuva siekia atgaivinti savo tautinį identitetą, kuris sovietiniais metais buvo ypatingai slopinamas ar iškraipomas. Vertybių sistema - tai tautinio identiteto sudedamoji dalis. Tačiau šiuo metu Lietuvoje universalų vertybių sistema dar nėra pakankamai ištirta, todėl ir mūsų tyrimas, Lietuvai siekiant narystės Europos Sajungoje, tampa ypatingai **aktualus** bei reikšmingas.

Siekiant išanalizuoti tautinio identiteto sistemos kaitą bei prognozuoti jos raidą ateityje yra labai svarbu ištirti jaunimo kaip socialinės grupės tautinio identiteto sistemą. Šis tyrimas tampa labai aktualus, nes posovietinio jaunimo nuostatos nėra pakankamai tirtos. Atkūrus nepriklausomybę dar nespėjo susiformuoti posovietinės Lietuvos jaunosis kartos įvaizdis. Žiniasklaidoje nerاسم, pasak Davidavičiaus (1998:12), pačių jaunuolių samprotavimą apie tai, ko jie siekia ir tikisi iš visuomenės ar valstybės. Tačiau, pasak Matulionio (1989:55), jaunimas yra tautos dalis ir visa tai, kas charakterizuoja tautą, būdinga ir jaunimui. Jaunystė - tai toks gyvenimo tarpsnis, kai žmogus integruojasi į visuomenę kaip pilnateisis pilietis. Tuo metu kuriamas savo paties įvaizdis, daromi svarbiausi gyvenimo pasirinkimai. Planai, tikslai ir vertybinės orientacijos - tai gyvenimo perspektyvos komponentai, tai būdai pasiekti savo gyvenimo tikslus, kurie yra vertybių orientacijų išraiška. Gyvenimo planai, pasak Deltuvos (1998:11), - artimiausioji perspektyva, o gyvenimo tikslai - tolumoji perspektyva. Didelių visuomenės gyvenimo pokyčių sąlygomis, siekiant atskleisti realų visuomenės ir jos grupių gyvenimo vaizdą, svarbu ištirti kokioms vertybėms yra teikiamas prioritetas, kaip įvairios visuomenės grupės prisitaiko prie pakitusių gyvenimo sąlygų, kaip tai veikia bendrą socialinio identifikavimosi procesą. Sociologiniu požiūriu šis reiškinys nėra pakankamai tirtas nei teoriniu, nei empiriniu aspektu Lietuvoje, kai tuo tarpu tokie tyrimai Amerikoje bei Europos šalyse yra atliekami jau seniai. Lietuvoje atlikti tyrimai šioje srityje yra daugiau aprašomojo pobūdžio. Nauja būtų tai, kad ši klausimą bandytume analizuoti, taikydami ne vien kokybinius, bet ir kiekybinius tyrimo metodus. Europos Sąjungos šalyse panašaus pobūdžio tyrimai ir apklausos yra vykdomos kiekvienais metais. Jeigu Lietuva siekia narystės Europos Sajungoje, šis tyrimas galėtų padėti pagrindą dideliam darbui ateityje. Duomenys, surinkti dabartiniu laikotarpiu, igalintų daryti palyginamąsių ir longitiudines studijas ateityje.

Fenomenologijos sociologijos teoretikai (Berger, Luckmann, 1967) teigia, kad žmonės kuria ir formuoja visuomenę, tačiau visuomenė turi didžiulę įtaką žmogaus ugdymui ir formavimui. Ekonominiai, socialiniai, technologiniai ir politiniai pokyčiai skatina ne vien visuomenės kultūros ir vertybių kaitą, bet ir visos tautinio identiteto sistemos pokyčius. Tuo pačiu kultūra formuoja tą terpę, kurioje šie socialiniai, ekonominiai ir politiniai pokyčiai geriausiai atsiskleidžia. Todėl galima teigti, kad tarp šių reiškinių yra glaudus abipusis ryšys.

Tautinio identiteto raiškos ir kitimo problema

Atgimimo laikotarpiu Lietuvoje tautinis identitetas iškilo kaip būtinės ir reikšmingas veiksnys, mobilizuojantis visuomenę kovai už nepriklausomybę. Atrodo, šiuo laikotarpiu susipina ir nacionalizmo, ir patriotizmo reiškiniai. Taikus pasipriešinimas, įgavęs "dainuojančiosios revoliucijos" vardą, galiausiai atvedė prie užsibrėžto tikslų - laisvės ir nepriklausomybės atstatymo. Tautinis identitetas ypač sustiprėjo atgimimo laikotarpiu, nes to meto kultūrinė aplinka visokeriopai skatino jo raišką.

Atgavus nepriklausomybę, vykstant reformoms visose gyvenimo srityse, prasidėjo persiorientavimo ir prisitaikymo prie naujų gyvenimo sąlygų procesas, apimantis vertybų transformaciją, pažiūrų, gyvensenos bei elgsenos pokyčius. Įtakojama šių veiksnų transformavosi ir tautinio identiteto sistema.

Tautinį identitetą pradėta tirti Lietuvoje tik Lietuvos Respublikos laikais. Iki 1918, neturint tautinės valstybės, tai buvo neįmanoma. Tarp tyrinėtojų, kuriuos domino šie klausimai, buvo filosofai A. Maceina, S. Šalkauskis, Vyduinas. Be akademinių studijų vyko žurnaluose "Židinys" (1933-1934) ir "Naujoji Romuva" (1939) ir plačiosios visuomenės diskusijos apie lietuvio psichologinį tipą ir tautinį charakterį. 1940 metais tyrimai šioje srityje nutrūko ir penkis dešimtmečius ši tema beveik nebuvvo liečiama. Prasidėjus 1988 metais antrajam tautiniam atgimimui Lietuvoje, tautinio identiteto klausimai vėl tapo aktualūs. 1989 metais pasirodės straipsnių rinkinys "Tautinis mentalitetas" ir retrospektyvios diskusijos šiais klausimais žurnaluose "Sietynas", "Metai", "Liaudies kultūra" atskleidė, kad tautinio identiteto klausimus Lietuvoje daugiausiai nagrinėja filosofai, politikai, psichologai ir plačioji visuomenė. Dauguma šių darbų aprašomojo pobūdžio.

Kadangi tautinio identiteto raiškos ir kitimo problema tapo ypač aktuali Lietuvai siekiant narystės Europos Sajungoje ir kadangi ši problema nėra visapusiskai ištirta Lietuvoje, tai paskatino domėties ir pradėti ieškoti naujų būdų tautinio identiteto problemai tirti, taikant tyrimo metodų įvairovę bei užsienio mokslininkų teorinį ir empirinį patyrimą, sukauptą per ilgus dešimtmečius dirbant šioje srityje.

Tyrimo objektas - akademinio jaunimo ir akademinių inteligenčijos tautinio identiteto sistema Lietuvoje. Kiekvieną tautą sieja ne vien tik bendra kalba, bendra praeitis ir likimas, bet ir liaudies kultūra, tautinis mentalitetas, tautinės vertybės, tautos tradicijos ir tautinis kraštovaizdis, tautiniai mitai ir didvyriai, tautinių simbolių sistema. Įvairiose šalyse, esant skirtingoms politinėms, ekonominėms, socialinėms ir istorinėms sąlygomis, tautinis ir kultūrinis identitetas atskleidžia skirtingai. Tautinį identitetą formuoja tautinė savimonė ir atvirkščiai, tautinis identitetas sudaro tautinės savimonės turinį. Subrendės ir įsisąmoninės savają priklausomybę vienai ar kitai tautai, individas perima tos tautos amžiaus puoselėtas vertybes, tradicijas, papročius, simbolių sistemą ir istorinę patirtį, požiūrius, normas ir kt. Susiformuoja tautinė individu savimonė. Tautinė savimonė - tautinės sąmonės vertypinė išraiška. Tautinė sąmonė gali būti apibūdinta kaip vertybų, tautinių simbolių ir tradicijų struktūra. Tautinio identiteto sistemą suprantame kaip nuolatos kintančią savo turiniu reiškinį, įtakojamą laiko ir socialinių, ekonominių, politinių bei kultūrinių pokyčių. Taigi atlikdami tyrimą, telkėme dėmesį į šiuos struktūrinius elementus :

1. Universalijų vertybų sistemą.
2. Tautinių simbolių sistemą.
3. Tradiciškumo apraiškas.

Vėliau, susieję juos vienumon, apibrėžėme tautinio identiteto raiškos bruožus Lietuvoje tarpukario, sovietiniu, tautos atgimimo bei dabartiniu laikotarpiu ir numatėme jo kitimo tendencijas ateičiai.

Tyrimo metodologija

Tyrimas buvo grindžiamas Ingleharto teorinėmis koncepcijomis. Tiriant universaliasias vertėbes, remtasi Schwartz ir Bilsky teorinėmis nuostatomis.

Tyrimo tikslas. Ištirti studentų ir akademinių inteligentijos tautinį identitetą demokratinių permainų Lietuvoje laikotarpiu.

Šiam tikslui pasiekti buvo keliami šie uždaviniai:

1. Ištirti universaliųjų vertėbių sistemą.
2. Išanalizuoti tautinių simbolių sistemą.
3. Įvertinti pagyvenusių žmonių požiūrį į tautinio identiteto kaitą.
4. Nustatyti tautinio identiteto pokyčius dabartinėje visuomenėje.

Tyrimo hipotezės:

Vykstant politinėms, ekonominėms, socialinėms permainoms visuomenėje, kinta ir tautinio identiteto sistema. Pokyčiai tautinio identiteto sistemoje salygoja greitesnes permainas socioekonominėje ir politinėje srityse.

Vyresnioji karta labiau vertina tradicines vertėbes, o jaunimas imlus naujovėms ir greičiau prisitaiko prie naujų vertėbių.

Vertybinių sistemos kaita vyksta materialinės gerovės užtikrinimo ir saugumo garantijų ieškojimo linkme.

Tyrimo mokslinis naujumas ir praktinis reikšmingumas

Tautinio identiteto tyrimas, kuriame akcentuojama ne vien kokybinė, bet ir kiekybinė duomenų analizė, atliktas Lietuvoje pirmą kartą. Taip pat nauja būtų tai, kad, tiriant pokyčius visuomenėje laiko atžvilgiu, remtasi amžiaus kategorija. Šis darbas leistų ateityje išplėsti tyrimus šioje srityje taikant longitiudinę analizę. Tokio pobūdžio tyrimas metodologiniu ir teoriniu požiūriu galėtų būti reikšmingas tiek socialinių, tiek humanitarinių mokslų specialistams. Šio darbo rezultatai galėtų būti aktualūs ir plačiajai visuomenei, analizuojančiai pereinamojo laikotarpio į demokratinę visuomenę specifiką ir tendencijas bei besidominčiai tautinio identiteto problemomis. Tyrimo rezultatų publikavimas tiek vietiniuose, tiek tarptautiniuose mokslo žurnaluose bei jų skelbimas mokslinėse konferencijose leistų supažindinti visus besidominčius su vertybinių prioritetų kaita bei pakitusiomis tautinio identiteteto raiškos formomis demokratinių permainų Lietuvoje laikotarpiu.

Tyrimo rezultatai galėtų būti pritaikyti praktiniame jaunosios kartos ugdymo procese. Pokyčiai, vykstantys tautinio identiteto sistemoje, rodo, kad, siekiant išlaikyti tautinį identitetą, ateityje reikėtų daugiau dėmesio skirti patriotiniam bei tautiniam jaunosios kartos ugdymui.

1. Tautinio identiteto esmė ir turinys

1.1. Tautinio identiteto sudėtinės dalys ir teorinis pagrindimas

1.1.1. Sąvokos "identitetas" interpretavimas

Tautinio identiteto problema tapo labai aktuali Lietuvoje pereinamuoju į demokratinę visuomenę laikotarpiu. Tautinio identiteto išlaikymas buvo vienas iš pagrindinių veiksniių, telkiančių tautą atgimimui ir vedančių į nepriklausomybę. Tautinio identiteto tyrimus atliekantys mokslininkai Lietuvoje ir užsienyje ne visi vienodai supranta ir apibrėžia "tautinio identiteto" sąvoką. Taigi pabandysime apibendrinti ir pateikti sąvokos "tautinis identitetas" interpretaciją.

Tautinio identiteto idėja, dažnai įvardijamą tautiniu charakteriu, iškėlė XVIII amžiaus rašytojai Montesquieu ir Rousseau. XVIII a. viduryje buvo plačiai naudojama "tautinio charakterio" sąvoka. Sąvoka "identitetas" kilusi iš lotynų kalbos žodžio "idem", reiškiančio "tas pats", t.y. išlikimą tuo pačiu (Tarptautinių žodžių žodynas, 1985:207). Lietuvių kalboje kai kurie mokslininkai terminui "identitetas" siūlo atitikmenį - terminą "tapatumas" (Kuzmickas, 1996:18; Juozeliūnienė, 1996:63). Tačiau manytume, kad terminas "identitetas" yra tikslėnis, priimtinesnis, juo labiau kad yra plačiai vartojoamas pasaulinėje mokslinėje literatūroje. Kolinso sociologijos žodynas (Jary, Jary, 1991:295) "identitetą" apibrėžia kaip savęs suvokimą, kuris atsiranda tada, kai vaikas atskirkiria nuo tėvų ir šeimos bei suranda savo vietą visuomenėje. Identifikacijos procese, pasak Kublickienės (1995:6), reikia išskirti siekiamo "idealaus aš", t.y. vertybinių identiškumo, į kurį pretenduoja, svarbą. "Idealiam aš" priešpastatomas "suteiktasis identiškumas", t.y. tas, kurį įteigia aplinkiniai, vertindami elgesio socialinėje aplinkoje tipą, priskirdami kai kurias ypatybes ir suteikdami tam tikrą vertę, t.y. identiškumą. Tarp "idealaus aš" ir "suteiktojo identiškumo" yra galimas atotūkis, neatitikimas. Neofroidistų teoretiko Eriksono nuomone (Jary, Jary, 1991:295) paauglystėje vyksta identiteto krizė. Būtent šiame amžiaus tarpsnyje jaunas žmogus ieško savojo identiteto, išbandydamas įvairias draugijas, skirtingus gyvenimo stilius, puoselėdamas įvairius karjeros kelius. Idealiausiu atveju identitetas gali tvirtai susiformuoti ir stabilizuotis paauglystės pabaigoje. Tik tada jaunas žmogus gali suvokti ir įsisąmoninti kas esas. Eriksono požiūriu identitetas susiformuoja veikiamas socialinės aplinkos ir identiškumo problemos iškyla tuo atveju, jeigu paauglys jaučiasi atstumtas visuomenės, nepritampa prie jos, pvz. dėl etninių skirtybių ar kitų priežaščių. Toks identiškumo supratimas teikia galimybę tirti jį kaip visuomenės reiškinį.

Kitas aspektas, į kurį reiktu atkreipti dėmesį, yra jau susiformavusio identiteto kaita, kurią salygoja laikas, visuomenėje vykstantys pokyčiai bei, pasak Mitriko (1995:46), žmonių amžiaus kaita ir socializacijos eiga.

Kadangi identitetą formuoja daugelis socialinių veiksniių, galėtume atitinkamai išskirti ir daugelį identiteto rūsių: kultūrinis identitetas, tautinis identitetas, religinis identitetas, politinis identitetas ir t.t. Šiame darbe turime tikslą kiek išsamiau panagrinėti tautinį identitetą.

Tautinio identiteto formavimuisi didelę įtaką turi socialinė aplinka ir etninė grupė, kurioje žmogus gimsta, auga ir gyvena. Pirminiaiame socializacijos etape tėvai bei artimieji turi didžiausią įtaką formuojant tautinės priklausomybės sampratą. Vėliau, antriniame socializacijos etape, ši nuostata gali kisti. Taigi subrendės ir įsisąmoninės savajų priklausomybę vienai ar kitai tautai, individas perima tos tautos amžiaus puosekėtas vertės, tradicijas, papročius, simbolų sistemą ir istorinę patirtį, požiūrius, normas ir kt. Susiformuoja

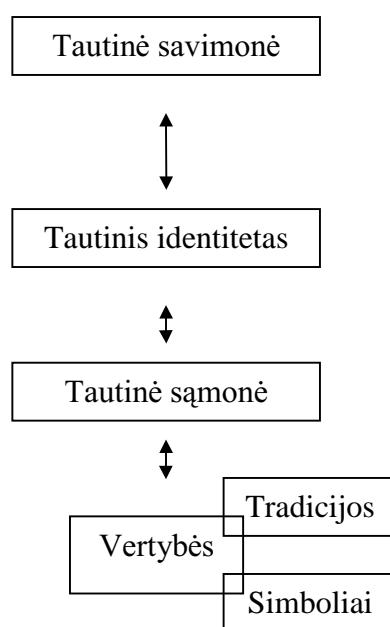
tautinė individu savimonė. Jos stiprumas ir reiškimosi laipsnis priklauso nuo daugelio veiksnių.

Pagal vakarietišką tautinio identiteto modelį tautos buvo traktuojamos kaip kultūrinės bendrijos, kurių narius jungia bei vienija bendra istorinė atmintis, mitai, simboliai ir tradicijos. Naujų narių patekimui į tokią bendriją lemiamą įtaką turėjo jų socializacija. Vakarietiškajame tautinio identiteto modelyje akcentuojama istorinė teritorija, teisinė politinė bendrija, teisinis politinis narių lygiateisiškumas, bendra civilinė kultūra ir ideologija.

Rytietiškajame modelyje svarbiausia yra gimtinė ir vietinė kultūra. Pagal vakarietišką modelį individuas gali pasirinkti kokiai tautai jis nori priklausyti, pagal rytietiškųjų etninį modelį tokia galimybė atmetama. Taigi nepriklausomai nuo to, ar asmuo lieka toje pačioje bendrijoje, ar emigruoja kitur, jis vis tiek lieka savos tautinės bendrijos narys ir jo kilmė neišdildoma (Smith, 1991:11). Taigi pagal šį apibréžimą Lietuvoje vyrauja rytietiškasis etninis tautinio identiteto modelis. Smith (1991:14) išskiria šias tautinio identiteto savybes: (1) istorinė teritorija arba gimtinė, (2) bendri mitai ir istorinė atmintis, (3) bendra masinė viešoji kultūra, (4) bendros juridinės teisės ir pareigos visiems nariams, (5) bendra ekonomika su teritoriniu narių mobilumu.

Pati ryškiausia tautinio identiteto politinė funkcija yra juridinių teisių ir pareigų nustatymas per juridines institucijas, kurios apibréžia savitas vertės, tautos charakterį, senasias žmonių tradicijas bei papročius. Naudojant simbolius - vėliavas, savus pinigus, himnus, uniformas, paminklus ir ceremonijas nariams yra pramenamas bendras istorinis palikimas ir kultūrinė giminystė, ir tas bendro identiškumo ir priklausomybės jausmas stiprina ir pakelia dvasią. Tauta tampa pajęgi nugalėti kliūtis ir įveikti negandas. Galiausiai tautinio identiteto jausmas suteikia galimybę individui suvokti savą vietą pasaulyje. Šis apsisprendimo procesas yra tautinio identiteto suvokimo pagrindas. Jeigu žmogus nori būti laisvas ir save realizuoti, jis privalo identifikuoti save su savo tauta (Smith, 1991:74).

Kuzmickas (1996:19) tautinį identitetą apibréžia kaip "didelio skaičiaus individų priklausymą ir norą priklausyti tam tikrai etninei bendrijai, tapatinant save su ja, sakant "čia mano tauta", "mano tėvynė", sielojantis dėl jos likimo, dėl jos darbuojantis, aukojantis". Taigi apibendrindami galėtume pateikti tokį tautinio identiteto struktūrinį modelį:

1 pav. Tautinio identiteto struktūrinis modelis

Tautinė sąmonė apibūdinama kaip vertybų, simbolių ir tradicijų struktūra. Tautinė savimonė - tai tautinės sąmonės vertybinių išraiška (Astra, 1996:110). Bendriausia prasme tautinė savimonė - tai žmogaus apsisprendimas, kuriai tautai jis priklauso (Vēbra, 1992:57). Tautinė savimonė apibrėžia ir ugdo tautinį identitetą. Savo ruožtu tautinis identitetas sudaro savimonės turinį.

Taigi tirdami tautinio identiteto sistemą, atliksim universaliųjų vertybų sistemos bei tautinių simbolių sistemos tyrimą, išanalizuosime tradiciškumo apraiškas visuomenėje.

Tautinis identitetas yra svarbi kolektyvinio identiteto dalis. Tautinis identitetas yra traktuojamas kaip kolektyvinis kultūrinis reiškinys. Daugelio mokslininkų pastangos yra nukreiptos politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių veiksnių, formuojančių kolektyvinį identitetą, analizei. Kolektyvinį identitetą formuoja ir palaiko dvigubas procesas - pirmoji jo dalis susijusi su apibrėžimu viso to, kas yra "sava", antroji dalis išskiria tai, kas yra "svetima". Tai atitinka salyginį skirstymą į "draugus", "priešus" ir "neutralus" (Schlesinger, 1991:47).

Tautinis identitetas yra taip pat ir kultūrinio identiteto sudėtinė dalis. Negalime kalbėti apie kultūrinį identitetą, nesant tautinio suverenumo ir teritorinio nepriklausomumo. Tačiau kultūrinis identitetas negali būti apibrėžiamas vien tik kaip tautinis identitetas. Pasak MacKenzie (1978:165), kiti veiksniai, į kuriuos reikia atsižvelgti, kalbant apie kultūrinį identitetą, yra rasė, religija ir klasė. 1982 metų Junesko Pasaulinėje konferencijoje kultūros politikos klausimais pateiktas toks kultūrinio identiteto apibrėžimas: "Kultūrinis identitetas - tai tradicijų ir istorijos saugojimas, moralinių, dvasinių ir etinių vertybų perdavimas iš kartos į kartą" (Schlesinger, 1987:226).

Kalbėdami apie tautinį identitetą, dažnai turime omenyje kultūriškai perduotas asmenines charakteristikas - neišreikštą žodžiais patyrimą, arba tai, ką Bourdieu (1984) įvardina "habitus" ar "dispozicijos" sąvoka. Amžiaus pradžioje tai buvo vadinta tautiniu charakteriu ir tai buvo laikoma paveldimu dalyku, skiriančiu vieną tautą nuo kitos.

Tačiau teisingiausia, matyt, būtų tirti tautinį identitetą ne kaip asmeninių savybių rinkinį, o kaip nuolatos kintanti savo turiniu reiškinį, įtakojamą laiko ir socialinių, ekonominių, politinių bei kultūrinių pokyčių. Tuo būdu tai susietų istorinę protėvių patirtį su ateities vizijomis. Tautinis identitetas kaip ir kultūrinis identitetas yra procesas, ir jį galime apibūdinti tik vystymosi procese (Frykman, 1994). Pasak Weinreich (1991:12), klaidinga būtų tirti tautinį identitetą tik siekiant išsiaiškinti jo egzistavimą arba siekiant nustatyti, kokiu laipsniu, stiprumu jis pasireiškia. Pagrindiniai faktoriai, į kuriuos reikėtų atsižvelgti, tiriant tautinį identitetą, būtų amžius, lytis, profesinė orientacija, socialinė klasė, gyvenamoji vieta ir kt. Kultūriniai pokyčiai yra atsakas į ekonominius, technologinius ir politinius pokyčius, vykstančius visuomenėje, bet savo ruožtu kultūra formuoja tą aplinką, kurioje tie socioekonominiai ir politiniai pokyčiai pasidaro galimi. Taigi egzistuoja abipusis ryšys tarp šių reiškinių.

1.1.2. Universaliųjų vertybų sistema bei jos tyrimo teorijos

Universaliųjų vertybų sistemos tyrimas gali būti daugelio mokslo sričių - socialinės psichologijos, sociologijos, socialinės antropologijos bei etnologijos tyrimo objektas. Tai paaiškina, kodėl pastaraisiais dešimtmečiais taip plačiai paplito tarpdisciplininiai vertybinių sistemų tyrimai. Mokslinėje literatūroje dažniausiai aprašomi tarpkultūriniai vertybiniai tyrimai (Hofstede (1980); Chinese Culture Connection (1987); Schwartz ir Bilsky (1987, 1990)), Inglehart (1990, 1995). Tokio pobūdžio tyrimai yra efektyvūs, nes padeda atskleisti ne vien vertybinių sistemų skirtumus bei panašumus, kuriuos daugiausia lemia skirtinios socialinės, ekonominės bei politinės visuomenės struktūros, bet ir kultūrinius tautų

panašumus ar skirtumus, apibūdinti kultūrinį bei tautinį identitetą. Skirtingi vertybinių prioritetai savo ruožtu formuoja socioekonominius bei kultūrinius skirtumus tarp visuomenės.

Tokie teoretikai, kaip psichologas Rokeach (1973), sociologas Williams (1968), antropologas Kluckholn (1951), vertybes apibrėžia kaip kriterijus, kuriais vadovaudamiesi žmonės pasirenka ir pateisina veiksmus, vertina save ir kitus žmones bei įvykius. Schwartz ir Bilsky (1987:556) pateikia tokį vertybų apibrėžimą: vertybės - tai idėjos ir įsitikinimai, formuojantys pageidautiną žmogaus būvę ar elgseną. Vertybėmis yra vadovaujamas specifinėse situacijose, dėka jų pasirenkamas ir vertinamas žmogaus elgesys bei įvykių, kurie mūsų sąmonėje išsidėsto savybine svarkos tvarka.

Vertybų problema neišvengiamai iškyla kultūrinė tradicijų nuvertinimo ir visuomenės ideologinių principų diskreditacijos epochoje. Pasak Maceinienės (1997:11), visai dėsninga ir suprantama, kad ši problema dabar atsirado mūsų visuomenėje, nes, būtent, dabar mes ir gyvename tokiam laikotarpyje, kai nuvertinama kultūrinė tradicija ir diskredituojama ideologija. Maceinienė (1997:11) pateikia tokį vertybės apibrėžimą: vertybė - tai kokio nors reiškinio, objekto ar subjekto reikšmingumas; jo reikšmė visuomenei ir asmeniui. Ši reikšmė gali būti ir teigama ir neigama. Tačiau pati vertybė nepriklauso nuo vertinimų, nes ji egzistuoja objektyviai. Socializacijos ir kognityvaus vystymosi metu individus išmoksta samoningai tikslingai reikšti savo poreikius ir suteikti jiems vertybinių išraišką. Asmens vertybinių orientaciją priklauso nuo visuomenės vertybinių orientacijos. Visuomenės vertybinių orientacijos sutrikimai trikdo ir asmens vertybinių orientaciją, nes asmenybė formuoja visuomenėje. Tokioje visuomenėje, kurioje nėra aiškios vertybų sistemos, asmenybė neturi tinkamų vertybinių orientyrų. Jos vertybinių orientacija prieštaringa, nenuosekli, pati asmenybė nesivadovauja nei idealais, nei principais ar įsitikinimais. Tokia asmenybė, neturėdama apibrėžtos vertybų sistemos, nesubrėsta iki "vienprasmio" reiškiniu ar atskiro reiškinio vertinimo.

1987 m. du mokslininkai - Schwartz ir Bilsky - išvystė teoriją apie universalias žmogiškias vertybes. Ši teorija apibrėžia vertybų turinį bei struktūrą. Remdamiesi griežta motyvacija, Schwartz ir Bilsky atrenka vertybes, kurios yra universalios bet kurioje kultūroje. Atsižvelgiant į universalius žmogiškuosius poreikius, apibrėžiami vertybinių tipai. Remiantis priorititinėmis vertybėmis, išskiriama priešingos viena kitai ir sugretinamos panašios vertybės. Siekiant teorijos universalumo, ji empiriskai patikrinama daugelyje šalių skirtingų kultūrų respondentų grupėse. Testuojant pasiūlytą teoriją, buvo naudojami įvairūs metodai ir atliekami tyrimai skirtingo išsimokslinimo respondentų grupėse.

Kurdami šią teoriją, Schwartz ir Bilsky atsižvelgė į tris veiksnius, priimtinus visiems individams ir visuomenėms. Tai individų kaip biologinių organizmų poreikių tenkinimas, koordinuotos socialinės sąveikos būtinumas, grupių išlikimo ir jų gerovės kėlimo užtikrinimas. Remdamiesi šiais universaliais žmogiškaisiais poreikiais, Schwartz ir Bilsky išskiria septynias vertybų motyvacines sritis. Pavyzdžiui, saugumo motyvacija grindžiama atskirų asmenų ar grupių poreikiu apsisaugoti bei apsiginti nuo išoriškos grėsmės. Atskirų vertybinių tipų išskyrimui naudotasi plačia socialinių mokslų srities literatūra, tame tarpe Rokeach (1973) pasiūlytu vertybų grupavimu. Teorijos kūrimo eigoje iškeltos hipotezės buvo tikrinamos empiriskai ir viso to pasekoje Schwartz ir Bilsky (1987, 1990) išvedė universalią vertybų turinio tipologiją, sugrupuodami 56 vertybes į 10 vertybinių tipų, kurie aptinkami visose tirtose kultūrose. Kiek vėliau, tobulindami ir plėsdami šią teoriją, Schwartz ir Bilsky (1992:10) išskyre dar vieną, 11-ąjį vertybinių tipą - dvasingumą. Verkasalo, Daun ir Niit (1994), naudodamiesi Schwartz pasiūlyta tyrimo metodika, atliko universalijų vertybų tyrimą Estijoje, Suomijoje ir Švedijoje, kur tyre visus 11 vertybinių tipų. Manytume, kad dvasingumas yra svarbus vertybinių tipas, todėl jį taip pat įtraukėme į savo tyrimą. Kadangi ši

teorija yra empiriškai patikrinta daugiau kaip 40 kultūrų, galime tvirtai kalbęti apie tyrimo metodikos patikimumą. Toliau trumpai aptarsime kiekvieną iš 11 vertybinių tipų.

Valdžia. Šio vertybino tipo motyvacija - socialinis statusas ir prestižas, žmonių bei resursų kontrolė ir valdymas. Socialinių institutų funkcionavimas sudaro ištisą žmonių, turinčių skirtingus socialinius statusus, diferenciaciją. Dominavimo/ paklusnumo dimensija išskyla turinčių valdžią ir pavaldinių kasdieniniuose santykiuose. Norėdama įteisinti šį socialinio gyvenimo faktą ir jį motyvuoti, grupė turi suvokti valdžios siekimą kaip vertybę. Asmuo, kuris siekia dominuoti bei kontroliuoti kitus asmenis, taip pat suvokia valdžią kaip vertybę. Šiame tyrime valdžios siekimas apibūdinamas kaip socialinės dominacijos siekimas, materialinės gerovės, turto siekimas, autoriteto ugdymas, socialinės reputacijos pelnymas ir rūpinimasis jos išsaugojimu.

Tikslo siekimas. Šis vertybinių tipas išreiškia asmeninius laimėjimus, pelnytus vadovaujantis atitinkančia socialinius standartus kompetencija. Kompetencija - būtina sąlyga, užtikrinanti asmeninių poreikių patenkinimą ir sėkmingą institucijų funkcionavimą bei socialinę sąveiką. Tikslo siekimas pabrėžia kompetenciją, atitinkančią dominuojančius kultūrinius standartus, vertinamus ir palaikomus visuomenėje. Tikslo siekimu įvardintą vertybų tipą sudaro tokį savybių kaip užsispypimo, atkaklumo, įtakingumo, kompetencijos, išsilavinimo, inteligenčiukumo ir sėkmės pozityvus vertinimas.

Hedonizmas. Šis vertybinių tipas reiškia malonumą, susijusiu su organizmo poreikiais, siekimą ir tenkinimą. Šio vertybino tipo motyvacija - jausminių bei kitokių malonumų tenkinimas. Hedonizmas šiame tyrime apibūdinamas kaip gyvenimo malonumų siekimas bei tenkinimas.

Aktyvumas. Aktyvumo vertybinių tipas išreiškia įvairovės bei gyvenimo stimulo poreikį. Šio tipo motyvacija - gyvenimo iššūkių įveikimas, naujovės. Ši vertybinių tipą sudaro įkvėpimo, užsidegimo, nenustygtamumo, rizikos bei nemonotonisko gyvenimo vertinimas.

Savarankiškumas. Šis vertybinių tipas reiškia savarankišką mąstymą, veiksmų pasirinkimą, kūrybiškumą, tyrinėjimą. Savarankiškumas kyla iš poreikio tobulėti ir kontroliuoti. Savarankiškumu įvardintą vertybinių tipą sudaro veiklos ir mąstymo laisvė, kūrybiškumas, nepriklausomumas, tikslų pasirinkimas, savigarba, smalsumas bei žingeidumas.

Universalumas. Universalumo tikslas - tarpusavio supratimas siekiant visuotinės žmonijos gerovės, taip pat visapusiškas rūpinimasis mus supančia aplinka, gamtos saugojimas, tolerancija. Universalumo vertybinių motyvacija - siekis išgyventi susiduriant su veikla, keliančia grėsmę žmonijos išlikimui bei tokiomis globalinėmis problemomis kaip pasaulinių gamtinių ištaklių mažėjimu bei aplinkos teršimu. Universalumo vertybinių tipą sudaro šios vertybės: lygiateisiškumas, taika žemėje, vienovė su gamta, išmintis, grožis, socialinis teisingumas, tolerancija, gamtos saugojimas.

Palankumas artimui. Šio vertybino tipo esmė yra rūpinimasis mus supančių žmonių, su kuriais dažnai asmeniškai kontaktuojame, gerove. Tai priešingas universalumui vertybinių tipas. Jį sudaro lojalumas, sąziningumas, paslaugumas, atsakomybė, atlaidumas, nuosirdi meilė, tikra draugystė.

Tradiciškumas. Kiekvienoje kultūroje egzistuoja simbolių ir apeigų sistema, kuri išreiškia tautos bendrą patyrimą, istoriją ir likimą. Šiuos dalykus atspindi papročiai ir tradicijos, kurios yra pripažintos ir vertinamos grupės narių. Tradiciniai elgesio standartai tampa grupės solidarumo, vertės simboliais, jų išlikimo garantais. Tradiciškumo esmę sudaro idėjų ir papročių, kuriuos tai visuomenei suteikia jų kultūra ar religija, priėmimas,

išsaugojimas, gerbimas ir tėstinumas. Tradiciškumo vertybinių tipų sudaro pagarba papročiams, santūrumas, kuklumas, religingumas, susitaikymas su tokiu gyvenimu, koks yra.

Konformizmas. Konformizmas gali būti apibrėžiamas kaip prisitaikymas, savęs suvaržymas ir sulaikymas, siekiant nepažeisti socialinių normų ir nesugriauti socialinio įvaizdžio. Ši vertybinių blokų sudaro mandagumas, savikontrolė, pagarba tėvams ir klusumas.

Saugumas. Šio vertybinių tipo esmę sudaro visuomenės stabilumo poreikis, individų ir jų tarpusavio santykį harmonija bei saugumo užtikrinimas. Saugumo vertybinių tipą sudaro tvarkos bei stabilumo visuomenėje užtikrinimas, nacionalinio saugumo garantija, moralinis neįsiskolinimas, šeimos saugumas, švara, fizinė ir psichinė sveikata, priklausomumo, reikalingumo kitiems jausmas.

Dvasingumas. Teologai, filosofai ir religijos sociologai pabrėžia, kad pagrindinė idėja, perduodama per kultūros papročius ir tradicijas, suteikia kasdieniškai egzistencijai gyvenimišką tikslą, dvasinę egzistenciją. Tačiau tikriausiai yra be galo sunku universaliai išmatuoti ir apibrėžti, kas yra dvasingumas. Ši vertybinių tipą sudaro vidinė harmonija, dvasinis gyvenimas, gyvenimo prasmės suvokimas, uždarumas.

Pagal Schwartz ir Bilsky (1987) teoriją vertybės gali tarnauti individualiems bei kolektyviniams interesams arba abiems šių interesų tipams. Schwartz (1992:13) teigia, kad vertybės, kurios tarnauja individualiems interesams, yra priešingos toms vertybėms, kurios tarnauja kolektyviniams interesams. Vertybinių tipai, kurie atspindi individualius interesus yra šie: valdžia, tikslo siekimas, hedonizmas, aktyvumas, savarankiškumas. Kolektyvinius interesus išreiškia palankumas, tradiciškumas ir konformizmas. Universalumas ir saugumas atstovauja abiems interesų tipams. Dvasingumo vieta gali kisti priklausomai nuo atskių vertybų. Pasak Schwartz (1992:12), kolektyvinių ir individualių kultūrų tyrimui yra labai svarbu išskirti universalizmo ir palankumo vertinimus. Kolektyvinių kultūrų nariai labiau linkę rūpintis savo aplinkinių, artimų žmonių gerove ir yra palyginti indiferentiški pašalinių poreikiams. Individualių kultūrų nariai tarpusavio bendravime neskirsto į "savus ir svetimus". Tuo būdu kolektyvinėje kultūroje didesnis dėmesys tenka palankumui artimui negu universalizmui, o individualistinėje kultūroje abiems šiems vertybiniams tipams dėmesys vienodas. Individualizmas/kolektyvizmas yra pagrindinė vertybų skiriamoji dimensija ir visuomenės (Hofstede, 1980; Mead, 1967), ir individualiame lygmenyje (Schwartz, 1989; Triandis, 1987). Pasak Hofstede (1980), visuomenės iš pagrindų skiriiasi pagal tai, kaip jų nariai vertina individualizmą ar kolektyvizmą. Todėl yra labai svarbu ištirti ši reiškinį visuomenėje. Pasak Viires (1997:1), kolektyvizmas ir individualizmas tai du neatskiriami žmogaus gyvenimo ir visuomenės veido aspektai. Pirmasis užtikrina vidutinišką lygi (=pastovumą), antrasis - pažangą (=kitimą). Kolektyvas "tempia" visus drauge, paremia ir silpnnesnes, bejėgiškesnes grandis. Taip pasireiškia kolektyvinis humanizmas. Individualizmas palieka silpniesnį likimo valiai, jų bėdos jo nejaudina. Tai jo antihumanistinės apraiškos. Bet stipresnes grandis kolektyvas visad stengiasi traukti atgal, sugrąžinti į savo vidutinį lygį, užgniaužti jų nukrypimus nuo visuotinės normos, pasireikšdamas antihumanistiškai. Individualizmas suteikia stipresniesiems galimybes laisvai taikyti naujas idėjas, ieškoti naujų kelių. Čia jo humanizmas. Individualistinė visuomenė grynai psichologiniu požiūriu, gal ir žiauresnė už kolektyvinę, tačiau bet kokia evoliucija vyksta greičiau. Kolektyvizmas stabdo, sukuria taisykles, individualizmas teikia įkvėpimo, laužo taisykles ir taip kuria naujas taisykles. Lekevičiaus (1991:3) požiūriu, XX amžius išryškino pasaulio tautų susiskaldymą į dvi dideles stovyklas - Vakanų ir Rytų, kurių vienoje primatas buvo pripažintas individui, o kitose kolektyvui. Pasak Ingleharto (1990:10), kapitalistinė vystymosi kelią pasirinkusios visuomenės nuo 1930-ųjų iki 1970-ųjų stipriai darbavosi, kurdamos visuotinę gerovę. Todėl šiandieną išsvyčiusiose visuotinės gerovės šalyse pirmenybė teikiama asmeniniam kūrybiškumui ir iniciatyvai. Inglehartas (1990:5) teigia, kad Vakanų šalyse vertybiniės

orientacijos kinta gyvenimo kokybės užtikrinimo linkme. Materialinis gerbūvis ir visuotinis saugumas jau nebéra prioritetenės vertybės, nes tai tapo savaime suprantamais dalykais. Kitais žodžiais tariant, Vakarams būdinga materialių vertybų transformacija į postmateriališias. Vertybų kaitos teoriją Inglehart (1990:68) grindžia dvejomis hipotezėmis:

Asmens prioritetenės vertybės yra socioekonominės aplinkos atspindys: labiausiai yra vertinama tai, ko toje aplinkoje trūksta.

Socioekonominės aplinkos ir vertybinių prioritetų kaita nėra pastebima tuoju pat: reikalingas tam tikras laiko tarpas, kadangi asmens vertybinių orientacijos labiausiai formuojasi paauglystės metais ir yra to laikotarpio socioekonominės aplinkos atspindys.

Norint išmatuoti materialistinių/postmaterialistinių vertybinių prioritetų santykį, devyniose Europos Sąjungos valstybėse ir Amerikoje 1977 m. buvo atliktos apklausos. Materialistinius/postmaterialistinius interesus išreiškia šių tikslų prioritetinis vertinimas:

Materialistiniai tikslai:	Postmaterialistiniai tikslai:
1. Užtikrinti tvarką visuomenėje.	1. Leisti žmonėms daugiau įtakoti vyriausybinius sprendimus.
Stabilizuoti kainų augimą Garantuoti greitą ekonomikos vystymąsi.	Ginti kalbos laisvę. Leisti žmonėms aktyviau dalyvauti sprendžiant darbinius ir bendruomeninius reikalus.
4. Pasiekti, kad šalis turėtų stipriasis gynybines pajėgas.	4. Stengtis, kad gražėtų mūsų miestai ir kaimai.
5. Išlaikyti stabilią ekonomiką.	5. Siekti draugiškesnės, labiau kreipiančios dėmesį asmeniui, visuomenės.
6. Kovoti prieš nusikalstamumą.	Formuoti visuomenę, labiau vertinančią idėjas negu pinigus.

Teoriškai materialistiniai tikslai turi būti labiau vertinami žmonių, kurie paauglystės metais, kai formavosi jų vertybinių sistema, nejautė ekonominio ir fizinio saugumo. Postmaterialistiniai tikslai turėtų būti labiau vertinami tų, kurie augdami jautėsi visapsiškai saugūs. Inglehartas (1990:75) teigia, kad apklausos rezultatai patvirtina teorines prielaidas. Tarp vyresnių žmonių ryškia persvara vyrauja materialistinės, o tarp jaunų - postmaterialistinės vertybės. Ingleharto vertybų kaitos teorija prognozuoja, kad keičiantis kartoms palaipsniui išsivyrans postmaterialistinės vertybės.

Pagrindinis veiksnys, pasak Ingleharto (1990:19), į kurį reikia atsižvelgti analizuojant pokyčius visuomenėje, yra amžius. Jo nuomone, jauni žmonės yra imlesni pokyčiams ir daug greičiau prie jų prisitaiko. Kiekvienos kartos patyrimas veikia ir tos kartos vertybų sistemą. Taigi tradicinės vertybės ir normos paplitusios tarp vyresnio amžiaus žmonių, o kuo žmogus jaunesnis, tuo jis yra imlesnis naujovėms. Kai jaunosios kartos laipsniškai keičia senąsias, visuomenėje keičiasi ir dominavusios nuostatos bei pažiūros.

1.1.3. Tautinių simbolių sistema

Žmogui, siekiančiam socialiai suvokti savajį identitetą, norinčiam suprasti savo tapatybę bei priklausymą vienai ar kitai socialinei grupei, galiausiai tautai, labai reikšmingi yra simboliai.

Simboliai ir jų prasmės kaita yra viena iš patraukliausių tyrinėjimo sričių šiuolaikiniame tarpšakiniaime moksle. Pasak Beckerio (1995:5), simbolis visada turi tam tikrą uždarą prasmę - ir tai yra esmingiausioji simbolio ypatybė, skirianti jį nuo alegorijos, atributo, metaforos. Žodis "simbolis" atsirado iš graikų kalbos veiksmažodžio symballein, kuris reiškia "sumesti viską į krūvą", "suplakti",

arba "sujungti". Šis veiksmažodis buvo vartojamas frazėse, kurios nusakė siejimą, slėpimą, dengimą. Simboliu tapę ženklas užšifruodavo, užmaskuodavo atvirą frazės arba vaizdo prasmę (Becker, 1995:5). Tarptautinis žodžių žodinas simbolį apibrėžia kaip "daiktinių, vaizdinį arba garsinių ženklą, žymintį kokią nors sąvoką, turintį kokią nors sutartinę reikšmę, reiškiantį kokią nors idėją" (1985:448).

Sociologijoje simbolis plačiausią interpretavimą įgavo simbolinės sąveikos teoriniame požiūryje. Sutikdamas su Meadu (1962:46), apibrėžusiu reikšminio simbolio svarbą žmonių tarpusavio bendravime, Blumer (1969:11) akcentuoja, kad simboliai ir priskiriamos jiems reikšmės yra žmonių socialinės sąveikos visuomenėje produktas. Simbolinės sąveikos teoretikus domina ne tiek tai, kaip žmonės sukuria simbolius ir jų reikšmes, bet tai, kaip jie jų išmoksta bendraudami tarpusavyje ir ypač kaip tai yra perduodama socializacijos eigoje. Charono (1985:39) apibrėžimu, simboliai yra socialiniai objektai, naudojami išreikšti tai, ką žmonės nutaria, kad jie reikš.

Simboliai ir jų turinys yra neatsiejama kiekvienos kultūros dalis. Simbolis yra specifinė kultūros išraiška. Kroeberio ir Kluckholmo (1950:41) apibrėžimu, kultūra susideda iš nusistovėjusių mąstymo, jutimo ir reakcijos modelių, įgytų ir perduodamų simbolių dėka... kultūros pagrindą sudaro tradicinės, istoriškai patikrintos idėjos ir vertybės.

Pasak Smith (1991:78), tautiniai simboliai ir ritualai visada pasižymėjo emociniu, kolektyvą telkiančiu krūviu, apie tai užsimena ir Durkheimas. Ritualų, papročių ir simbolių dėka kiekvienas bendruomenės narys turi galimybę dalyvauti bendruomenės gyvenime, emocionaliai išgyventi jos sekmes ir nesekmes ir per juos sieti savo likimą su tos bendruomenės ar tautos likimu. Tautiniai simboliai dažniausiai yra susiję su trimis sritimis: teritorija, istorija ir tautine bendrija. Pasirenkant tautinę simboliką, daugiausia naudojamasi gamtovaizdžio poetika ir istorija.

Kintant istorinėms sąlygoms, atsirandant naujoms visuomenės struktūroms, dažnai gal net ir nesusimąstome, kaip kinta simbolinis tautinio identiškumo laukas: kokie simboliai šiandien iškyla į pirmą planą, kas nueina užmarštin, ar iš viso teikiama reikšmė tautinei simbolikai. Tautinių simbolių gyvavimas leidžia kiekvienam pasijusti tautos dalimi ir tuo pačiu sieja vienos tautos, kultūros individus. Simboliai iliustruoja bendrą tautos istorinę praeitį ir atspindi ateities siekimus. Jeigu simbolis tinkamai parinktas, jis visada turi tam tikrą perkeltinę prasmę. Ši simbolio savybė buvo labai svarbi Lietuvos kultūroje sovietiniais metais. Alegorinė simbolių kalba buvo viena iš priemonių tautiniam identitetui reikšti totalitarinėje visuomenėje. Tautiniai simboliai nėra atsitiktiniai, o susiformavę mūsų ir mūsų protėvių sąmonėje per ilgus šimtmečius stebint gamtą, kurioje gyventa, dirbant kasdieninius darbus ir švenčiant iškilmingas šventes. Pasak Vėliaus (1989:1), tai savotiški archeotipai, išreiškiantys tautinį, o neretai ir bendrą visų žmonių patyrimą.

Pasikeitus politinei santvarkai, dažnai baiminamas, kad vakarietiškoji kultūra nustelbs tautinę. Tuo pačiu suvokiamą tautinės kultūros niveliavimosi grėsmę. Tautiniai simboliai, turintys stiprią sutartinę reikšmę, būdami emocionaliai tautinės bendrijos telkimo elementais, mūsų manymu, nebogai atspindi visuomenėje vyraujančią vertybų skalę. Siekiant išanalizuoti tautinių simbolių svarbą, kaitą ir populiarumą dabartiniu laikotarpiu, nutarėme ištirti populiariausią tautinių simbolių sistemą. Tuo tikslu anketojė pateikėme 20 simbolių, tapatinamų su Lietuvos vardu. Šitokį simbolių pasirinkimą ir grupavimą lėmė apklausos, vykdytos tarp KTU studentų 1995 metais, rezultatai (Žr. Liubinienė, 1995:52-56). Ši apklausa įgalino atrinkti iš šimto su viršum paminėtų simbolių dvidešimt pačių populiariausią. Juos galėtume suskirstyti į šešias grupes, kurias sudarytų valstybiniai, istoriniai, gamtiniai, etnokultūriniai, religiniai ir sportiniai simboliai. Trumpai aptarsime kiekvieną iš šių grupių.

Tautinė vėliava, herbas ir himnas, pasak Firth (1973:314), yra trys simboliai, kuriais nepriklausoma valstybė išreiškia savo identitetą ir suverenumą. Šie simboliai yra tautos praeities, minties ir kultūros atspindys. Valstybinių simbolių naudojimas primena bendrą istorinį palikimą ir kultūrinę giminyštę, o bendro identiškumo ir priklausomybės jausmas stiprina ir pakelia dvasią. Tauta tampa pajėgi nugalėti kliūties ir įveikti negandas. Galiausiai tautinio identiteto jausmas suteikia galimybę individui suvokti savają vietą pasaulyje (Smith, 1991:17). Lietuvos Trispalvė, suplevėsavusi po penkiasdešimties sovietinių draudimo ir persekojimo metų, turėjo išties milžinišką simbolinį ir emocinį krūvį. Ši vėliava atgimimo laikotarpiu tapo ne vien valstybės atkūrimo simboliu, bet ir tautos laisvės troškimo, pasiryžimo, baimės atsikratymo, susitelkimo ir pagaliau paties atgimimo simboliu. Vien tai, kad nemažai žmonių išsaugojo ir po penkiasdešimties metų iškėlė į dienos šviesą vėliavas,

menančias tarpukario nepriklausomos Respublikos laikus, rodo, kiek vilties ir tikėjimo turėjo žmonės, saugodami šį laisvės reliktą. Ne mažiau svarbi emociniu požiūriu yra ir Kudirkos "Tautiška giesmė". Ją, kaip ir vėliavą, per visą draudimą laikotarpi išsaugojo žmonių atmintis. Vytis, pasak Girniaus (1947:150), lietuvio dvasios didvyriškumo simbolis. Vytimi reiškiama ryžtinga valia, viltis ir tikėjimas žmogumi. Girnius sugretina Rūpintojėlį ir Vyti. Vytis, pasak Girniaus, suteikia Rūpintojėlio bruožams žmogiškos kančios - kovos kančios, o ne tik pasyvaus vergiško skausmo prasmę. O Rūpintojėlis savo ruožtu Vties bruožus nušviečia žmoniška šiluma, iš pliko ginklo valdytojo padaro jį tiesos ir laisvės riteriu - žmoniškumo riteriu. Abiem kalba lietuvio dvasia - ir Rūpintojeliu, ir Vytimi.

Istorinių simbolių populiarumą atgimimo metais ir atgavus nepriklausomybę lėmė padidėjęs dėmesys Lietuvos istorijai, legendinei praeičiai. Istorinės atminties įtvirtinimas gaivina tautinę savimonę. Pilis simbolis įkūnija istorinę praeitį ir krašto valstybingumą. Minios žmonių su viltimi žvelgė į Gedimino ir Trakų pilį bokštus, kai virš jų buvo keliamas tautinė vėliava. Gedimino pilis - tautos širdis ir legendomis apipinta istorija. Tuo pačiu tai ir Vilniaus, Lietuvos sostinės, simbolis. Judėjimą už istorinių paminklų atstatymą ir sutvarkymą galime laikyti tautinio atgimimo užuomazga.

Gamtimai simboliai rodo, kokia svarbi simboliniu atžvilgiu yra aplinka, kurioje gyvename. Artumas gamtai laikomas pagrindiniu norvegų tautinio identiškumo požymiu (Nedreliid, 1991:19). Norvegų kultūroje pačiu svarbiausi simboliai, daugelio tyrinėtojų nuomone, yra tradicinė rastų trobelė kalnuose prie fiordų. Lietuvoje tokiu įvaizdžiu galėtų būti gintarinis pajūris. Gintaras, arba vadinamasis Baltijos auksas, žinomas jau nuo prieistorinių laikų. Visais laikais iš jo buvo gaminamos dievybių statulėlės, papuošalai. Kadangi net ir dabar jo visada galima pasirinkti pajūryje, neatsitiktiniai tampa ir tokie apibūdinimai, kaip gintaro kraštas, gintarinis pajūris, gintarinė Baltija. Tokiai mažai valstybei kaip Lietuva priklausantis apie 100 km Baltijos pajūrio ruožas turi didelę ekonominę, geografinę reikšmę. Tuo pačiu tai puiki rekrecinė zona. Ne mažiau svarbus simbolinė prasme yra per didžiąją Lietuvos dalį tekantis Nemunas, apdainuotas dainose ir apipintas legendomis. Ažuolas - tautos stiprybės simbolis. Tai vienas iš populiausiai per visus tautinio atgimimo laikotarpius lydėjusių lietuvius ir jų dvasią stiprinusių simbolių. Amžinai žaliuojančio miško, ypač ažuolyno, įvaizdis ryškus S. Daukanto, A. Baranausko, Maironio raštuose. Ažuolui tenka išskirtinis dėmesys folklore - pasakose, dainose, tremtinių lyrikoje. Ažuolo, kaip tautos stiprybės, vienybės, ištikimybės seniesiems papročiams ir tradicijoms, simbolis susiformavo, Vėliaus (1989:1) teigimu, apibendrinant ilgaamžę gyvenimo patirtį ir išmintį. Ažuolas buvo suvokiamas ir kaip pasaulio simbolis, kaip gyvybės medis.

Religija daugelyje kultūrų, taip pat ir lietuviškoje, atlieka visuomenės vienijimo, telkimo funkciją. Tačiau kryžius - ne vien religinis simbolis, jam suteikiama daug platesnė prasmė. Martinaitis (1991:2) ižvelgia labai savitą lietuvio erdvės jausmą, erdvės poetiką. Tą liudija mūsų pomėgis ją ženklint: statyti kryžius, stogastulpis, koplytėles. Ir toji erdvė jau tampa dorovine aplinka, nes joje žmogus turi atitinkamai elgtis. Įvykiai sakralizuojama erdvė. Todėl kiekviena išskirtinesnė vieta būtinai būdavo pažymima kryžiais, koplytstulpiais, paminklais. Pokary dauguma jų buvo sunaikinta, dabartiniu laiku vėl atstatyta. Dar iš agrarinės kultūros gyvi mitologiniai archetipai, kuriuose galima aptikti net pagonišką dievybių vaizdinių. Skirtingų tikėjimų sąveiką geriausiai iliustruoja religinis liaudies menas.

Tautinei savimonei išlikti didelį poveikį turi materializuota kultūra arba ją atspindintys etninės kultūros simboliai. Lietuvos kaimo simbolis - sodžius. Prie nostalgijos, sietinos su šiuo simboliu prisišėjo sovietmečio laikotarpio politika, išnaikinus daugelį vienkiemų. Tačiau, pasak Jonaičio (1989:95), sodžius išliko svarbiu šiuolaikinės kultūros tautiškumo ir tautinės savimonės palaikymo šaltiniu. Neatsiejamas Lietuvos kaimo kultūros atributas - folkloras. Folkloras buvo siejamas su tautiniu identiškumu dviem ypatingais atvejais. Pociaus (1993:9) nuomone, tautos į folklorą atsigrėždavo savo nepilnavertiškumo ir pakilimo laikotarpiais. Sunkiai tautai periodais gali būti iš tikrujų jaučiamas poreikis kurti tradicijas, susietas su troškimu turėti specifinius tautinio identiškumo simbolius. Kai folkloras naudojamas tautiniam identiškumui atgaivinti, tautos simboliais tampa atskiri elementai ir žanrai. Taip simbolinę prasmę įgavo liaudies dainos, tautiniai drabužiai ir net tautiniai patiekalai. Jau vien tai, jog kuriame nors rajone ar šalyje yra tyrinėjamas folkloras, rodo, kad ten jaučiamas poreikis meginti apibrėžti tos šalies ar rajono žmonių ypatingą identiškumą, tautos troškimą

pažinti save (Herzfeld, 1982:144). Nepriklausomybės atstatymo laikotarpis Lietuvoje dažnai įvardijamas "dainuojančios revoliucijos" vardu. Tuo metu kultūrinis gyvenimas, tame tarpe ir folkloras, ir net sportas buvo stipriai politizuotas. Todėl liaudies daina buvo tapusi ir "dainuojančios revoliucijos" simboliu. Pasiekus tikslą, politinė šių simbolių reikšmė tapo nebeaktuali. Dabartiniu laikotarpiu liaudies dainos, šokiai, muzika bei tautiniai drabužiai yra viena iš tautinio identiteto raškos formų.

Sportinių simbolių skiltyje yra tik vienas simbolis - krepšinis. Tačiau krepšinis - ne vien populiarior sporto šaka. Atgimimo laikais tai buvo politinio pasipriešinimo ženklas. "Žalgirio" kovos su "CASK" dėl aukso nebuvo vien sportinės. Jos simbolizavo pasipriešinimą Maskvos vykdomai politikai, apeliav'o į istorinę Lietuvos praeitij, garsino Lietuvos vardą.

1.1.4. Tradiciškumas ir modernizacijos teorija

Iš tautinio identiteto struktūrinio modelio (1pav., p.13) matome, kad besikeičiantis požiūris į tradicijas ir bendrai į tradiciškumą visuomenėje veikia tautinį identitetą, ir atvirkščiai, pokyčiai, vykstantys tautinio identiteto sistemoje, veikia žmonių nuostatas bei vertinimus.

Pasak Ingleharto (1990:13), sunku pakeisti pagrindines kultūrines normas. Kultūra kinta, ivykus pakankamai ženkliems pokyčiams ekonomikoje, technologijoje ir sociopolitinėje aplinkoje. Kultūrinis kaitos procesas yra ilgas ir ypač sunkus vyresnės kartos žmonėms, kurių vertybinių sistema formavosi esant kitai socioekonominei aplinkai. Todėl kultūriniai pokyčiai visada atsilieka nuo ekonominii ir vyksta keičiantis kartoms. Kuo didesni ilgalaikiai ekonominiai pokyčiai šalyje, tuo labiau skiriasi vertybinių kartų požiūriai.

Analizuodami tradicijų poveikį vertybinių sistemos formavimuisi, dažnai susiduriame su dviem terminais - "tradiciškumu" ir jam priešpastatomai "modernizacijai". Modernizaciją Bermanas (1992) apibrėžia kaip nuolatinį, kartais neprognozuojamą kitimą bei judėjimą. Pasak Juozeliūnenės (1996:62), modernizacija yra betarpiskai susijusi su individualizacija, t.y. pasirinkimo laisve, individualijaatsakomybe bei sudėtingu asmenybės tapsmu. Visuomenė turi individualizuotis tokiu būdu, kad individuas pasijustų nepriklausoma asmenybė, laisvai pasirenkančia savo vystymosi trajektoriją. Modernizacija kaip procesas negali būti apibrėžtas konkrečiam laikotarpiui. Pavyzdžiui, Švedijoje Frykmanas (1994:259) išskiria 1930-uosius, kai buvo įdėta labai daug pastangų siekiant resocializuoti atsilikusią agrarinę valstybę. Modernizacija švediškajame variante reiškė ne vien ekonomikos racionalizaciją, laisvosios rinkos sukūrimą, švietimo ir šeimos institutų transformaciją, bet ir naujų stereotipų formavimąsi. Daun (1992:102) teigia, kad modernizacijos terminas išreiškia tautinio identiteto esmę Švedijoje. Švedų nuomone, jų visuomenė yra moderni: gerai išsivysčiusi, industrializuota, gerai organizuota, humaniška, teisinga ir demokratiška. Tai šalis, kurioje politiniai sprendimai grindžiami racionaliu mąstymu, faktais ir moksliniais tyrimais. Pasak Daun (1991:112), dauguma švedų galvoja, kad tradiciška visuomenė - jau negrįžtamajoje praeityje. Jų mąstymas daugiau nepriklauso nuo tradicijų, jie nėra prietaringi, nesilanko bažnyčiose ir nesiremia iracionaliomis idėjomis. Švedų manymu, daugelyje kitų šalių visuomenės yra tradiciškesnės, labiau priklausomos nuo iracionalių tradicijų ir religinių dogmų. Tose šalyse vaikų auklėjimas yra griežtas, moterys atlieka visą namų ruošą, mergaitėms paauglėmis neleidžiama vienoms vakarais vaikščioti, pensininkai tévai gyvena kartu su savo suaugusiais vaikais.

Modernizacijos teorija tira "tradicinių" ir "modernių" visuomenių skirtumus, atsižvelgdama į skirtumus tarp ekonominii, politinių, socialinių ir kultūrinių institucijų. Ilgą laiką modernizacijos teorijoje vyravo dvi kryptys: (1) Marksistinė pozicija, kuri teigė, kad ekonomika, politika ir kultūra yra glaudžiai susijusios, kadangi ekonominis vystymasis lemia visuomenės politinę ir kultūrinę situaciją. (2). Weberio pozicija, kuri teigė, kad kultūra formuoja ekonominį ir politinį gyvenimą. Nepaisant debatų, kurie vyksta tarp šių dviejų požiūrių, išvada yra ta pati: socioekonominiai pokyčiai vyksta nuosekliai pagal santykinių prognozuojamą modelį. Taigi yra teigiamą, kad pagrindinės socialinės, politinės ir ekonominės visuomenės charakteristikos yra neatsitiktinai susiję; žinant vieną požymį, galima prognozuoti kitus (Inglehart 1995:379). Taigi modernizacijos teorija teigia, kad (1) įvairūs kultūriniai elementai sudaro nuoseklų modelį. (2). Nuoseklus kultūrinis modelis yra glaudžiai susijęs su ekonominiu ir technologiniu vystymusi.

Weberio požiūriu pagrindinis modernizacijos elementas yra perėjimas nuo tradicinio religinio mąstymo prie racionalaus teisinio. Norint, kad vyktų modernus ekonominis vystymasis, reikia atsisakyti tradicinės vertybinių sistemos. Modernizacija neatsiejamai susijusi su sekularizacija.

Kultūrinis kaitos procesas, vykstantis kartu su ekonominiais, politiniais ir socialiniais pertvarkymais, atskleidė, kad šiuolaikinei lietuvių kultūrai būdingas daugiasluoksnis. Ją sudaro, pasak Radžvilo (1998:4), bent jau trys kladai, kuriuos salygiškai galime pavadinti "tradicionalistiniu", "moderniuoju" ir "pokomunistiniu". Kiekvienas iš jų suponuoja tam tikrą jų atitinkančią asmens tapatumo sampratą, todėl galime daryti prielaidą, jog šių trijų kultūrinų sluoksnių egzistavimas lemia gelminį pasaulėžiūrinių vertybinių orientacijų konfliktą šiandieninio lietuvio sąmonėje. Šis konfliktas yra viena iš svarbiausių šiuolaikinio lietuvio asmens tapatumo krizės priežasčių.

Todėl, siekiant išanalizuoti pokyčius, vykstančius tautinio identiteto sistemoje dabartiniu laikotarpiu, būtina įvertinti tradiciškumo ir modernizacijos santykį visuomenėje.

1.2. Tautinio identiteto tyrimų raida Lietuvoje ir užsienio šalyse

1.2.1. Tyrimai, atlikti Lietuvoje tarpukario laikotarpiu ir sovietmečiu

Pirmiesiems mėginimams tirti tautinio identiteto bei tautinės savimonės klausimus Lietuvoje atsirado galimybės tik Lietuvos Respublikos laikais. Iki 1918, neturint tautinės valstybės, tai buvo neįmanoma. Atskirų faktų duomenų apie lietuvių psichologinius ypatumus galima rasti literatūros klasikų - K. Donelaičio, S. Daukanto darbuose. Spręsdamas, kada susiformavo lietuvių tautinė savimonė, Vėbra (1992:57) teigia, kad jau XIX a. pirmojoje pusėje žemaičių bajorų sajūdžio dalyviai ją turėjo. Ją turėjo taip pat S. Daukantas, M. Valančius, A. Baranauskas ir kiti XIX a. vidurio tautinio-kultūrinio sajūdžio veikėjai. Ją turėjo J. Basanavičius ir daugelis kitų po sukiliimo studijavusių lietuvių. Pasak Vėbros, nuo "Aušros" leidimo pradžios 1883 m. jau formavosi tautinė sąmonė, kartu plėtėsi ir tautinė savimonė. Taigi tautinės savimonės formavimasis buvo ilgas, kelis dešimtmecius trukęs procesas. Tautinės savimonės brendimą labai paskatino ir lietuvių valstiečių kova su lenkų dvasininkija dėl lietuvių kalbos teisių bažnyčiose, įgavusi tautinio - bažnytinio sajūdžio formą. Taigi katalikų bažnyčia ir lietuvių dvasininkija nemažai prisidėjo prie lietuvių tautinės savimonės brandinimo. Pasak Vėbros (1992:58), intensyviausiai tautinė sąmonė ēmė bresti atsiradus lietuviškai periodinei spaudai, t.y. išėjus "Aušros" žurnalui, nes su juo prasidėjo viešas idėjinis sambrūzdis, nauja lietuvių dvasinės kultūros epocha. "Aušra" atskyré lietuviškumą nuo lenkiškumo, tautiškumą nuo religingumo, padėjo tautinės ideologijos pagrindus. Iki "Aušros" liaudies mąstymas buvo sutelktas labiau į socialinius ir religinius dalykus. Aušrininkai, suvokdami to meto visuomenės vertybų skalę, kreipė tą mąstymą į tautinę - patriotinę problematiką. Tačiau jau aušrininkai ēmė abejoti, ar pakankamai skatinama tautinė sąmonė. Todėl vėliau "Varpas" atsisakė romantinių intonacijų ir ēmė formuoti konkretius pozityvistinius tautinio Atgimimo uždavinius. Daugiausia galimybių ugdyti tautinę sąmonę tuo metu turėjo bažnyčia, mokykla, literatūra, periodinė spauda. "Šviesos" žurnalas bandė testi "Aušros" tautinės vienybės kursą. "Šviesoje" bendradarbiavo A. Baranauskas, J. Jablonskis, P. Leonas, P. Urbonavičius, J. Kriauciūnas, S. Matulaitis, J. Mačiulis ir kt. Žurnale buvo pabrėžiamas vadovaujantis inteligenčios vaidmuo tautiniame sajūdyje. Inteligenčios priedermė - parengti tautinio sajūdžio programą, rūpintis jo organizavimu, išjudinti "prasciokus", be kurio ir tautinio sajūdžio negalėjo būti (Vėbra, 1992:124).

Tačiau tik susikūrus Lietuvos Respublikai, atsiranda žmonės, įgiję atitinkamą išsilavinimą carinės Rusijos bei Vakarų Europos aukštosiose mokyklose, kurie pradeda domėtis ir ima studijuoti tautos psichologijos klausimus. Vilniaus krašto okupacija lėmė, kad didžioji dalis lietuviškosios inteligenčios ir akademinė visuomenė susitelkė Kaune, kuris tapo politiniu, kultūriniu ir intelektualiniu valstybės centru. Tokie žymūs pedagogai, filosofai ir psichologai, kaip A. Maceina, S. Šalkauskis, J. Vabalas-Gudaitis ir kiti, būdami Vytauto Didžiojo Universiteto profesoriais, studijavo tautos psichologijos klausimus. Turint omeny, kad šias studijas iniciavo daugiausia filosofai ir psichologai, jos labiau priskirtinos socialinės psichologijos ar filosofijos sričiai, bet kadangi tautinis identitetas yra tarpdisciplininių tyrimų objektas, apžvelgsime, kokio pobūdžio tyrimai buvo vykdomi tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje.

Be akademinių studijų vyko ir plačiosios visuomenės diskusijos apie lietuvio psichologinį tipą ir tautinį charakterį. Tokias diskusijas vystė žurnalai "Židinys" 1933-1934 metais ir "Naujoji Romuva" 1939 metais. "Naujoji Romuva", inicijuodama diskusiją "Lietuvių tauta ir jos ateitis", 1939 metais rašė: "Norėdami būti gyvi, išsaugoti savo kūrybos originalumą ir apginti savo valstybės savarankiškumą, turime gerai save pažinti, turime susidaryti savo ateities programą ir visomis jégomis vykdyti savajį pašaukimą. Tam tikslui "Naujoji Romuva" yra išsiuntinėjusi anketą, kurioj prašoma atsakyti į šiuos tris klausimus: 1. Koks lietuvių tautos charakteris? 2. Kokia lietuviškos kūrybos individualybė? 3. Kaip sau vaizduojatės Lietuvos ateitį?" Atsakymai į anketą buvo spausdinami tolimesniuose žurnalo numeriuose. Savo atsakymus čia pateikė daugelis to meto inteligenčių, tame tarpe Vydunas, Šalkauskis, Andrašiūnas (1939:313-317) ir kiti. S. Šalkauskis, A. Maceina, A. Kalninis, L. Kuodys laikėsi nuomonės, kad tautos psichologinį tipą lemia trys pagrindiniai veiksnių: 1. Etnologinė tautos struktūra. 2. Gyvenamoji tautos aplinka. 3. Istorinis tautos likimas (Želvys, 1990:9). Šalkauskis (1939:315) lietuvių charakterizuoja kaip rythetiško žmogaus tipą, kuris pasižymi kantrumu, patvarumu, pasyvumu ir nerangumu. Jis yra subtilus pasaulio ir žmonių stebėtojas, susigvenęs su gamtos ritmu ir taikingas santykiuose su kitais. Jis yra kuklus ir drovus, konservatyvių papročių, linkęs į liūdesį ir melancholišką nuotaiką. Tačiau atsižvelgiant į geografinę Lietuvos padėtį, aišku, kad lietuviai gyvena sankirtoje tarp Rytų ir Vakarų. Vakarų žmogaus tipas yra apibūdinamas kaip aktyvus, valingas, racionalus, laisvę mylantis. Šalkauskis taip apibūdina skirtumą tarp Rytų ir Vakarų žmogaus: "Rytų žmogus kenčia, painiojasi, delsia, nesiryžta veikti, neapsisprendžia jokia prasme ten, kur Vakarų žmogus aktyviai nusistato ir ryžtinga akcija lemia savo likimą" (1938:600). Ir galiausiai Šalkauskis prieina prie išvados, kad lietuvio psichologinis savitumas nėra nei grynai rythetiškas, nei vakarietiškas. Jame susipynė abiejų šių tipų bruožai.

Skirtingai nuo Šalkauskio, Jakubėno, Brazaičio ir kai kurių kitų autorių, Maceina manė, jog lietuvių tautos psichologinius ypatumus lemia ne tiek Rytų ir Vakarų sąveika, kiek tam tikrų etnologinių tipų derinys.

Vis dėlto, kaip matome, tiek akademinės, tiek plačiosios visuomenės to meto diskusijos tautinės samonės klausimais buvo gana paviršutiniškos, kartais įkvėptos jausminio patriotizmo, idealizuojančios praeitį ir patį lietuvių. Daugiausia tai buvo aprašomojo pobūdžio darbai. Jokia vertybinių sistemos analizė nebuvo atlikta. J. Girnius, rašydamas emigracijoje, 1947 m. pastebėjo, kad nors tie pirmieji bandymai ir buvo įžvalgūs bei tuo pačiu vertingi, "kol kas visi šie pastebėjimai yra likę tik atskirais pastebėjimais: niekas dar nėra émēsis juos sutelkti į vieningą vaizdą" (1992:151). Kitas dalykas, kuris gali būti kritikuotinas, tai paties klausimo ir sąvokų formulavimas. Ar galime kalbėti apie tautos charakterį ir ar įmanoma jį apibrėžti? Pasak Štromo (1989:189), tie, kurie kalba apie tautos charakterį, greičiausiai painioja jį su kiekvienos tautos tikrai specifine bei nepakartojojama kultūra, tos kultūros apsprendžiamomis žmonių tarpusavio bendravimo būdo ypatybėmis ir jų individualiu bei kolektyviniu santykiu su pasaule. Tačiau ir toji tautos kultūra nėra nei pastovi, nei nekintama; net ir nenustodama tēstinumo, ji kiekvienu tautos istorijos laikotarpiu yra jau kitokia. Vadinamasis "nacionalinis charakteris" arba tapatinamas su visa žmogaus psichika, arba prilyginamas kuriai nors psichinių reiškinų grupei. Toks jo turinio neapibrėžumas, Bliumo nuomone (1992:87), leidžia suabejoti šios sąvokos moksliškumu. Ši teiginį patvirtintų ir Girniaus bandymas apibrėžti, kas tai yra tautos charakteris. Girnius 1947 m., rašydamas žurnalui "Žiburiai", taip bandė apibrėžti, kas "šiandieniškai charakteriu vadina". Tai yra mūsų gyvenimožiūra, mūsų nusistatymas į žmogų ir jo santykis su gyvenimu" (Girnius, 1991:151). Turint omenyje, kad tokio pobūdžio studijos buvo tik pirmieji bandymai tirti "tautos psichologiją", reikia pripažinti, kad ir tuo metu naudojamos sąvokos buvo, Dauno (1989:25) žodžiais tariant, "ikimokslinės".

Girnius, būdamas emigracijoje, puikiai suvokė, kad pagrindinis uždavinys ir konkretus kovos už laisvę būdas yra išsaugoti lietuvybę. Jo manymu, gali tauta savo politinės laisvės kuriam laikui ir netekti, bet kol ji išsaugo tautinę gyvybę, tol ji išsaugo ir nepriklausomybės viltį (1991:149). Girniaus nuopelnui priskirtume tai, kad jis pirmą kartą bando susisteminti ir išskirti, kokios vertybės yra svarbiausios lietuviui. Kai kurie pastebėjimai lieka labai abstraktūs, kad ir toks teiginys, kad "lietuviui aukščiausioji vertybė yra patsai gyvas žmogus" (1991:152). Tačiau kai kurie teiginiai jau turi išliekamąją vertę ir įgalina nors šiek tiek palyginti to meto teiginius apie lietuviškias vertybės su

šiandieniniu vertybų sistemos tyrimu. Kitas ne mažiau svarbus Girniaus tyrimo aspektas yra kai kurių tautinių simbolių išskyrimas ir jų reikšmės interpretavimas.

Nežūrint pastangų testi pradėtus darbus emigracijoje, Lietuvoje 1940 metais tyrimai šioje srityje nutrūko ir penkis dešimtmečius ši tema beveik nebuvvo liečiama. Tieki tarybinės, tieki ir vokiškosios okupacijos tikslas buvo sunaikinti intelligentiją, uždrausti laisvo žodžio skleidimą, palaidoti tautinės nepriklausomybės idėją. Vytauto Didžiojo Universiteto uždarymas, profesūros trėmimas bei fizinis naikinimas buvo priemonės, kurių imtasi siekiant palaužti pasipriešinimą bei įbauginti žmones. Pasak Gaižiūno (1989:73), tieki stalinizmo, tieki hitlerizmo reiškiniai sukélė baisias visuomenės raidos deformacijas. Stalinizmo laikais, pasak Vėbros (1992:55), buvo tiesiog kovoja su "tautos dvasios", "tautinės ideologijos", "Atgimimo" ir kitomis kategorijomis, jos buvo tiesiog neigiamos. Sovietiniai metais tokio pobūdžio tyrimai buvo gniaužiami dėl kelių priežaščių: pirmiausia tai nesiderino su tarybine politika, kurios uždavinys buvo formuoti vieną nacią - tarybinę liaudi, ir bet koks vienos ar kitos tautos iškėlimas, skirtumų bei savitumų tarp jų ieškojimas galėjo būti apkaltintas paprasčiausiu "nacionalizmu". Buvo vykdoma tautų niveliavimosi politika, "homo sovieticus" formavimas ir ugdomas. Pasak Grigo (1991:7), bolševikai tikėjos naujosios, vadinamosios tarybinės visuomenės katile sulydyti daugybę tautų ir tautelių, gyvenusių neaprēpiamuose Rusijos valstybės plotuose. Jie visai atmetė tautiškumą kaip gamtos ir žmonių istorijos suformuotą natūralų socialinės organizacijos, visuomenės saviorganizavimosi, saviraidos šaltinį. Jie tuo pačiu atmetė kultūros heterogeniškumą, kurio pagrindą sudaro etnokultūrų įvairovė. Jie nesuvokė, kad žmonių gyvenimas praranda prasmę, išmintį, darną ir tikslingumą, atėmus šimtmeciais akumuliuotą ir kurtą žmonių patirtį, jų puoselėtą dvasingumą, dorovines nuostatas, visa tai, kas įkūnyta tautiniuose papročiuose ir tradicijose, pasauležiūroje ir pasauležautoje, kalboje ir žmonių bendravime. Taip buvo pradėtas kelias į mankurtizmą (istorinės ir kultūrinės atminties praradimą), socialinę mimikriją (konformistinį prisitaikymą prie to, kas yra), elgsenos nomadiškumą (klajoklio psichologiją), dorovinį degradavimą ir pan., maitinusiem totalitarizmo, unitarizmo devyngalvi slibiną (Grigas, 1991:7). Ir vis dėlto Lietuvoje, palyginus su kitomis tautomis, situacija šiuo požiūriu dar išliko labai palanki, žymiai palankesnė negu Latvijoje ar Estijoje. Viena aišku, kad penkiasdešimties metų laikotarpis padarė milžinišką įtaką lietuvių sąmonėje, ir lietuvių tautinis identitetas daug kuo pakito, juk išaugo beveik dvi kartos toje santvarkoje. Tarybiniai metai gimė žmonės jau neturėjo tiesioginio ryšio su nepriklausoma tautos praeitim, mokyklos šia linkme jokių žinių neteikdavo. Liko vienintelis kelias apie tai sužinoti - tai šeima, senelių pasakojimai ir knygos, kurios taip pat buvo draudžiamos. Dažnose šeimose tėvai, norėdami apsaugoti vaikus nuo politinių bėdų, vengė kalbėti apie praeitį. Tačiau šiam perimamumui atviriausia išliko kultūra, kuri tikrai daug prisidėjo auklėjant ir šviečiant jaunimą tautine patriotine dvasia. Teatras, muzika, folkloras, menas vienokia ar kitokia užslėpta forma skelbė apie tautos nepriklausomybės siekius ir skatino atgimimą. Ta pati mintis įgavo paslėptą išraišką net ir sporto arenose. Tuo būdu krepšinio komanda "Žalgiris" ir jų pergalės keldavo ne vien sportinį azartą, bet ir ugđė patriotinius jausmus. Didelis vaidmuo palaikant tautinį identitetą teko tautinei intelligentijai. Sunku kalbėti apie nepriklausomybės laikais susiformavusią Lietuvos intelligentiją, nes jos beveik neliko: kas neišvyko į Vakarus, labai greit atsidūrė Sibiro tremtyje. Naujai susikūrusi tarybinė intelligentija buvo daugiasluoksnė. Štromo požiūriu (1989:197), tik nedidelis skaičius Lietuvoje žmonių visiškai susitapatino su režimu, pavirto absoliučiais ir nebeatmainomais konformistais. Dauguma turbūt net nepajuto, kaip užėmė sistemoje konservacininkų pozicijas. (Konservacininkais Šstromas vadina žmones, kurie, sažiningai vykdydami savo pareigas valdžiai, darė viską, ką gali, kad pasitarnautų tikriesiems tautos interesams). Tai konservacininkų dėka tamsiausiais stagnacijos laikais buvo leidžiama Lituanistinė Biblioteka, šios intelligentijos nelengvų kolektyvinių pastangų dėka Lietuvoje buvo išsaugota ir restauruota nemaža tautos savimonei brangių istorijos bei kultūros paminklų, vystoma bei tobulinama lietuvių kalba, uoliai renkamas folkloras. Nors ir oficialios cenzūros rėmuose, bet buvo nagrinėjamas kultūrinis tautos palikimas literatūroje, teatre, vaizduojamajame mene. Žinoma, labiausiai užsispyrė bei iniciatyvūs intelligentai, pernelyg drumstę valdžios ramybę ir planus, buvo iš sistemos išstumti ir pavadinti disidentais, o kai kurie tapo net tremtiniais, atsidūrusiais Rytuose arba Vakaruose. Taip susidarė dar viena tarybinių Lietuvos intelligentų mažuma - disidentai. Štai taip į tokias tris nelygias dalis tautinės savimonės atžvilgiu ir pasiskirstė Lietuvos intelligentija (Šstromas, 1989:198).

J. Vabalas-Gudaitis rašė apie tautiškumo pasireiškimo netolygumus: "...Tauta, kai gresia jai pavojus ir skurdas, lyg iš miego atbunda, tautiniai ryšiai stiprėja, atsiranda tautiniai jausmai, bendra valia ir suderintas veikimas" (Želvys, 1990:8). Tautiškumas atsiskleidė tiek amžiaus pradžioje, siekiant Lietuvos nepriklausomybęs, tiek 1988 metais prasidėjus "Atgimimui", kuris galiausiai atvedė į nepriklausomos Respublikos atkūrimą.

1.2.2. Tyrimai, atliekami atgavus nepriklausomybę Lietuvoje

1988 metais prasidėjus antrajam tautiniam atgimimui Lietuvoje, tautinio identiteto klausimai vėl tapo aktualūs. Atgimimo laikotarpiu spaudoje pasirodė daugybė publikacijų, inicijuotų patriotizmo ir turinčių tikslą sužadinti ir atgaivinti tautinę savimonę, ir tai padėjo siekti užsibrėžto tikslą. Publikacijos žurnaluose "Sietynas", "Metai", "Liaudies kultūra" atskleidė, kad tautinio identiteto ir mentaliteto klausimus Lietuvoje daugiausiai nagrinėja vėlgi filosofai, politikai, psychologai ir placiųji visuomenė. Dauguma šių studijų vėl pasirodė beesančios aprašomojo pobūdžio.

Atslūgus pirminei jausminio patriotizmo bangai, pasirodė brandesnių darbų. Tarp jų reikėtų paminėti 1989 m. išleistą straipsnių rinkinį "Tautinis mentalitetas", Kuzmicko ir Astros knygą "Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė" (1996), Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto parengtus leidinius "Permainų metas: tapatumo ieškojimas" (1995), "Paribio Lietuva" (1996) bei 1996 metais išleistą straipsnių rinkinį anglų kalba "Identiteto pokyčiai šiuolaikinėje Lietuvoje".

Pabandyime aptarti pagrindines tyrimų kryptis, kurios vienaip ar kitaip siejasi su tautinio identiteto ir tautinės savimonės tyrimo klausimais. Viena iš jų yra tautinio atgimimo laikotarpio įvertinimas, totalinių permainų priežasčių bei rezultatų tyrimas. Tautos atgimimą daugelis autorų traktuoją kaip galimybę atkurti ir įtvirtinti prarastas vertėbes (Jonaitis, 1989:94), sutartinai sutikdami su mintimi, kad sovietinio laikotarpio dogmatiško materializmo ir ateizmo propagavimas susiurino vertėbinį akiratį (Kuzmickas, 1989:77). Norint atstatyti ar suformuoti tautinę savimonę, ypač jaunimui svarbus tampa tautos vertėbių ir tradicijų perimamumas tarp kartų (Matulionis, 1989:57). Matulionis bando aptarti socializmo deformacijos rezultatus tarp jaunimo. Jis pastebi jaunimo orientacijų sumaterialėjimą, konformizmą, orientaciją į pramogas ir pasilinksminimus. Remdamasis sociologų atliktais tyrimais, autorius teigia, kad jaunimui vis labiau būdingas socialinis infantilizmas, socialinė apatija (Matulionis, 1989:58). Tačiau nežiūrint į tai, autorius nelaiko jaunimo "prarasta karta". Jis kaip tik akcentuoja, kad jaunimas labai aktyviai įsiliejo į tautinio atgimimo procesą ir be visų kitų aktualių krašto klausimų domisi tautinių vertėbių ir tradicijų įtvirtinimu. Itin didelę reikšmę jaunimo tautinės savimonės formavimuisi autorius priskiria tokiams socialiniams institutams kaip šeima ir mokykla (1989:59). Kuzmickas akcentuoja kultūros kaip svarbiausios istorinės būties tėsėjos, reiškėjos ir gynėjos reikšmę atgimimo laikotarpiu. Autorius žodžiais tariant, kultūroje yra išsaugoma ir perteikiama iš kartos į kartą tautos istorinė atmintis, socialinis patyrimas, išreiškiami laisvės, teisingumo, pilietinės atsakomybės, žmogaus orumo siekiai. Tautinė savimonė, negalēdama būti reiškiamą politikos formomis, kyla ir plėtojasi kaip tautos kultūros savimonė (Kuzmickas, 1989:78). Būtina pseudoidealų ir pseudovertėbių išnykimo sąlyga, autorius nurodo tik tikrujų vertėbių ir idealų suvokimą ir atgavimą mūsų sąmonėje (1989:81). Morkūnienė svarbiausiu atgimstančios tautos tikslu įvardija asmenybės ugdymą. Asmenybę autorė apibrėžia kaip žmogų, turintį savimonę, kurią parodo stiprus atsakomybės jausmas, kūrybiškumas ir kuriam nesvetimas savigarbos jausmas (Morkūnienė, 1989:83). Autorė pabrėžia, kad sovietinio laikotarpio asmenybų naikinimo mašina iš dalies savo pasiekė, tiek fiziškai, tiek dvasiškai sunaikindama inteligentiją.

Kita tyrimų kryptis - vertėbių tyrimai. Vertėbių sistema yra neatskiriamą tautinės sąmonės ir savimonės dalis. Vertėbės formuoja tautinį identitetą, ir pokyčiai, vykstantys vertėbinėje sistemoje, iš dalies leidžia nusakyti pokyčius, vykstančius tautinio identiteto sistemoje. Ši teiginį pailiustruotų 1994-1995 vykdytas Kuzmicko ir Astros projektas - "Šiuolaikinės lietuvių tautinės savimonės apžvalga", kurio sudedamoji dalis buvo šiuolaikinių lietuvių vertėbių tyrimas. Ši tyrimą atliko Astra (1996 a, 1996 b), pradėjusi ši darbą jau 1993 metais empirinė tyrimo dalimi. Atrankai buvo panaudota 1989 metų gyventojų surašymo medžiaga. Vertėbių tipologijai buvo panaudoti kontentinės analizės ir loginės regresijos metodai (Astra, 1996a:112-113). Vertėbines orientacijas sveikatos sociologijos kontekste jau daugelį metų tiria Goštautas ir kiti KMA sociologinių tyrimų laboratorijos darbuotojai (Goštautas, 1996a, 1996b).

Kiti tyrimai, vykdomi šioje srityje, yra daugiau filosofinio pobūdžio. Atskira grupė mokslininkų nagrinėja etnines regionines problemas. Be minėtų darbų, šioje srityje vykdo tyrimus ir psychologai. Kai kurie iš jų tiria "nacionalinį charakterį" (Kregždė, 1994), kiti ragina atsisakyti šios "ikimokslinės" sąvokos ir tai įvardija "etniniais charakterio bruožais" (Bliumas, 1992).

Pastaruoju metu spaudoje vėl suaktyvėjo diskusijos tautinės savimonės Lietuvoje klausimais, pasirodo straipsniai skambiais pavadinimais "Buvome pasmerkti išnykti" (Almenas, 1997), "Keletas minčių apie tautos nykimą ir išlikimą" (Gaučas, 1997), "Tautinės savimonės Lietuvoje yra per mažai" (Vyzintas, 1997) ir kt. Tai rodo, kad tautinio identiteto problema išlieka aktuali iki šiol.

1.2.3. Tyrimai atliekami užsienyje

Europoje trečiąjame šio amžiaus dešimtmetyje vyko gyvos diskusijos tautinio charakterio, mentaliteto, tautinės psychologijos klausimais. Vienos iš jų tapo nacistinės Vokietijos rasių teorijos ištakomis, kitos dėl savo spekulatyvinio turinio greitai buvo užmirštos.

Nauja susidomėjimo tautiniai dalykai bangą Europoje iškilo septintajame -aštuntajame dešimtmetyje. Pasirodė daugybė straipsnių bei knygų, nagrinėjančių teorinę ir praktinę tautinės kultūros formavimosi, tautinio identiteto išlaikymo pusę. Ši susidomėjimą sukėlė ekonominė bei technologinė pažanga, kuri, nepaisydama tautinių ribų, skatino visapusišką integracijinį procesą.

Iki tol tautinio identiteto tyrimas dažnai buvo suprantamas tik kaip nacionalizmo ideologija ir politika. Tipišku tokio suvokimo pavyzdžiu galėtų būti Gellnerio knyga "Nations and Nationalism" (1983). Bet i nacionalizmą galima žvilgtėti ir šiek tiek kitu aspektu - kaip į kultūrinį reiškinį ir į istorinį procesą. Toks požiūris aptinkamas Andersono knygoje "Imagined communities" (1983). Trečioji knyga, turėjusi poveikį tolimesniems tyrimams šioje srityje, Hobsawmo ir Ranger "The Invention of Tradition" (1983).

Tautinio ir kultūrinio identiteto tyrinėtojus pirmiausia domino vertybinių sistemos, su kuria duotosios kultūros individai save identifikuoją, tyrimas. Dažniausiai aptinkami tarpkultūriniai vertybinių sistemų tyrimai (Hofstede (1980); Chinese Culture Connection (1987); Schwartz and Bilsky (1987, 1990)), Inglehart (1990, 1995). Tokio pobūdžio tyrimai yra efektyvūs, nes padeda atskleisti ne vien vertybinių sistemų skirtumus bei panašumus, kuriuos didžiaja dalimi lemia skirtinges socialinės, ekonominės bei politinės visuomenės struktūros, bet ir kultūrinius tautų panašumus ar skirtumus, apibūdinti kultūrinį tautos identitetą. Skirtingi vertybiniai prioritetai savo ruožtu formuoja ir skirtumus tarp visuomenių tokiose sferose kaip švietimas, sveikatos apsauga, teisinė sistema ir kt.

1967 ir 1973 Hofstedoras atliko vertybinių sistemos tyrimus 40 tautinių kultūrų. Vėliau praplėtė savo duomenis iki 50 šalių. Deja, jo tyrimas neapėmė buvusio komunistinio bloko ir Afrikos šalių. Hofstedo tyrimas reikšmingas tuo, kad analizuodamas vertybines įvairių šalių sistemas jis pabandė apibrėžti tų šalių kultūrinius panašumus bei skirtumus. Jis išskiria keletą dimensijų, tame tarpe tūria požiūrius į kolektyvizmą - individualizmą. Pasak Hofstedo (1980), ekonominis augimas stipriai koreliuoja su individualizmu, kitais žodžiais tariant, turtingose šalyse dažniausiai vyrauja individualistinė kultūra.

Ši individualizmo - kolektyvizmo dimensija salygojo daugelį kitų tyrimų. Triandis (1989, 1990) tyrė individualistinių - kolektyvinių kultūrų poveikį socialinei elgsenai. Kita mokslininkų grupė, pasivadinusi Chinese Culture Connection (1987), tikėdamasi, kad Hofstedo atlikti tyrimai gali būti paveikti vakarietiško vertybų modelio, sukūrė savą metodologiją ir atliko vertybinių sistemos tyrimus 23 šalyse. Rezultatai parodė, kad nors tūriama buvo skirtinges metodais ir apklausos atliktos skirtingu metu, rezultatai yra panašūs. Tolimesnė tyrimų eiga buvo Schwartz ir Bilsky (1987, 1990) universalijuoti vertybų tyrimas, atliktas pradžioje 25 kultūrose, vėliau praplėstas iki 40 šalių, kuris papildė iki tol vykdytus tyrimus naujai išplėtota teorija ir empirika.

Skandinavijos šalyse susidomėjimas tautinės kultūros ištakomis bei tautiniu identitetu sustiprėjo septintajame dešimtmetyje. Pasirodo daug darbų, kuriuose bandoma apibūdinti kaip formavosi bei kito švediškasis stereotipas nuo amžiaus pradžios (Frykman, Löfgren, 1990), kalbama apie kultūros nacionalizaciją (Löfgren, 1989), apie norvegiškumo mitą (Nedreliid, 1991),

diskutuojama švediško mentaliteto klausimu (Daun, 1996), kalbama apie modernizacijos įtaką tautiniams identitetui (Daun, 1992), aptariama tautinės kultūros tyrimo metodų įvairovę (Daun, 1989). Daugelis darbų skiriama tarpkultūriniam asmenybės bruožų (Daun, Mattlar, Alanen, 1989) ir vertybinių sistemų (Verkasalo, Daun, Niit, 1994) tyrimams.

Tuo tarpu Amerikoje Inglehartas ir kiti mokslininkai nuo 1970 iki šių dienų tęsia globalinius vertybinių sistemų tyrimus. Šiuo tyrimu tikslas - patikrinti hipotezę, teigiančią, kad ekonominis vystymasis veikia vertybinių sistemų, ir todėl ji kinta. Tie pokyčiai savo ruožtu veikia tų visuomenių ekonominės ir politinės sistemos. 1990-1991 metais pasaulinėje vertybų apklausoje dalyvavo 43 šalys, o tai sudarė 70 procentų pasaulio gyventojų (Inglehart, 1995). Ši apklausa vyko ir Lietuvoje. Duomenys apie Lietuvos vertybines orientacijas, pateikti pasaulinės faktologijos kontekste, rodo, kuo Lietuva panaši ir kuo skiriasi nuo kitų kultūrų. Šios apklausos metu buvo tiriamas požiūris į religiją, politiką, darbą, ekonomikos vystymąsi, šeimos vertybes, seksualines normas ir lyčių santykius. Duomenys analizuoti faktorinės analizės metodu. Po to duomenys buvo susisteminti ir pateikti taip, kad kiekviena atskira šalis galėtų būti analizuojama kaip atskiras vienetas. Tarpkultūriniai lyginimai atliki naudojant šalių grupavimą pagal dvi ašis. Vertikali ašis rodo, kiek tiriamoji kultūra panaši į tradicinę - religinę visuomenę arba kiek ji turi racionaliai - teisinei visuomenei būdingą bruožą. Kitais žodžiais tariant, ši ašis atspindinti visuomenės modernizacijos procesą. Horizontalioji ašis iš kairės į dešinę rodo materialistinių/postmaterialistinių vertybų vyramą. Kaip rodo duomenys, pateikti 2 pav. 2 priede, Lietuva jau yra nutolusi nuo tradicinės - religinės visuomenės modelio, tačiau Lietuvoje visgi vyrauja materialistinio pobūdžio vertybės.

Apklausos rezultatai rodo, kad daugiau negu 65 proc. respondentų Lietuvoje atsakė, jog tikėjimas Dievu vaidina svarbų vaidmenį jų gyvenime. Taip pat apie 50 proc. apklaustųjų atsakė, kad jie labai didžiuojasi esą lietuvių. Inglehartas (1997:38) įrodė priklausomybę tarp religingumo ir tautinės savigarbos. Kaip rodo duomenys, pateikti 3 pav. 3 priede, kuo daugiau reikšmės teikiama tikėjimui, tuo stipresnis toje šalyje žmonių pasididžiavimas savo tautybe. Arčiausiai Lietuvos pagal atsakymų panašumą yra Italija, kuri šiek tiek mažiau reikšmės skiria tikėjimui Dievu ir mažiau didžiuojasi savo tautybe, bei Šiaurės Airija, kurioje ir Dievo ir tautinio pasididžiavimo vertinimas šiek tiek aukštesnis negu Lietuvoje. Labai panašiai tautinis pasididžiavimas įvertintas Latvijoje, Norvegijoje ir Vengrijoje, tik tose šalyse daug mažiau reikšmės teikiama tikėjimui Dievu. Tautinio pasididžiavimo jausmą galime sieti su stipria tautinio identiteto išraiška. Taigi Ingleharto apklausos duomenys teigtų, kad 1990-1991 m Lietuvai buvo būdingas stiprus tautinis identitetas. Viena jo raiškos formų - tautinis pasididžiavimas.

Pagal Ingleharto modelį (1997:41) panašios kultūrinės orientacijos visuomenės sudaro grupes. Kaip rodo duomenys, egzistuoja labai stipri koreliacija tarp dominuojančių toje šalyje vertybų ir jos ekonominio vystymosi. Turtingų ir neturtingų šalių vertybinių orientacijos skiriasi. Kaip rodo duomenys, pateikti 4 pav. 4 priede, neturtingos šalys išsidėstę apatiniaiame kairiajame diagramos kampe, turtingosios - viršutiniame dešiniajame kampe. Lietuva priklauso keletui grupių. Pirmiausiai Lietuva priklauso post-komunistinei Rytų Europos šalių grupei. Šią grupę charakterizuoja materialistinių vertybų dominavimas ir nutolimas nuo tradicinių vertybų. Penki sovietinio režimo dešimtmiečiai sėlygojo religinės įtakos susilpnėjimą. Socialistinės valstybės visuomenės buvo labiausiai centralizuotos, sekularizuotos bei biurokratizuotos. Mokslo ir technologija tapo pagrindiniais mokslinio socializmo valdymo principais. Todėl pagal modernizacijos teoriją ši grupė yra labiausiai nutolusi nuo tradicinės - religinės visuomenės modelio ir daugiausiai pasistūmėjusi modernizacijos linkme. Lietuvos padėtis šioje grupėje šiek tiek skiriasi. Modernizacijos procesas Lietuvoje buvo tik ipusėjės. Vertybinių orientacijų formavimasis sėlygoja daugelis veiksnių. Vienas jų - priklausumas istoriškai susidariusiai katalikiškų šalių grupei. Kaip rodo duomenys, pateikti 5 pav. 5 priede, Lietuva kartu su Lenkija, Vengrija ir Slovėnija išskiria katalikiškų šalių grupėje didesniu materialistinių vertybų vertinimu. Tai paaiškinama tuo, kad katalikiškosios Vakarų Europos šalys sparčiai vystėsi, Lietuva, kaip ir Lenkija, Vengrija bei Slovėnija, priklausė sovietinių šalių blokui. Vertinant pagal vertikalią modernizacijos vystymosi ašį, Lietuva ir Slovėnija yra labiausiai nutolusios nuo tradicinių vertybų šalys. Tai rodo, kad katalikiškasis tikėjimas turi labai didelį poveikį tradicinių vertybų išlaikymui. Protestantų tikėjimo šalys yra labiau nutolusios nuo tradicijų, jose vyrauja postmaterialistinės vertybės. Dabartiniu laikotarpiu daugelyje katalikiškų ir protestantiškų kraštų

pastebimas bažnyčios įtakos susilpnėjimas, tačiau nusistovėjusios tradicinės vertybės yra perduodamos iš kartos į kartą jau ne kaip religinio, o kaip kultūrinio palikimo dalis. Romos katalikų bažnyčia suvaidino labai svarbų vaidmenį priešindamasi kultūrinei asimiliacijai. Tai buvo vienas iš svarbiausių veiksnių, padėjusių išsaugoti tautinę identitetą sovietinio valdymo metais.

2. Tyrimo metodai ir kontingentas

2.1. Tiriam oji imtis

Iki šiol vykdyti tautinio identiteto sistemos tyrimai rodo, kad inteligenčios vaidmuo formuoja išlaikant tautinį identitetą visais laikais buvo ir yra labai svarbus. Inteligenčija atlieka idėjų generavimo ir jų skleidimo visuomenėje vaidmenį. Dar XIX amžiaus pabaigoje žurnale "Šviesa" buvo pabrėžiamas vadovaujantis inteligenčios vaidmuo tautiniame sajūdyje. Pirmosios nepriklausomos Respublikos laikais tautinio identiteto sistemos formavimas bei išlaikymas taip pat buvo svarbiausias tuometinės tautinės inteligenčios uždavinys. Deja, užėjus okupacijai, nepriklausomybės laikais susiformavusios Lietuvoje inteligenčios likimas susiklostė tragediškai, kas nespėjo išvykti į Vakarus, atsidūrė Sibiro tremtyje. Naujai susikūrusi tarybinė inteligenčija buvo daugiausiai uždavinys. Pasak Girniaus (1996:268), dalis inteligenčios priešinosi, dalis prisitaikė, dalis kolaboravosi. Ir vis tik inteligenčios dėka stagnacijos laikais buvo leidžiama Lietuanistinė Biblioteka, buvo išsaugota ir restauruota nemaža tautos savimonei brangių istorijos bei kultūros paminklų, vystoma bei tobulinama lietuvių kalba, uoliai renkamas folkloras. Nors ir oficialios cenzūros rėmuose, bet buvo nagrinėjamas kultūrinis tautos palikimas literatūroje, teatre, vaizduojamajame mene. Inteligenčios vaidmuo, formuoja išlaikant tautinio sajūdžio idėjas bei stiprinant tautinę savimonę buvo reikšmingas tiek amžiaus pradžioje, siekiant Lietuvos nepriklausomybės, tiek 1988 metais, prasidėjus "Atgimimui", kuris galiausiai atvedė į nepriklausomos Respublikos atkūrimą.

Kadangi vykdydami šį tyrimą, neturėjome galimybę atlikti reprezentatyvią visos Lietuvos gyventojų apklausą, apsiribojome akademinių inteligenčios bei akademinių jaunimo grupėmis. Jaunimas, pasak Matulionio (1989:56), - tai socialinė demografinė grupė, apimanti piliečius iki 35 metų amžiaus, kurie sprendžia gyvenimiskojo pasirinkimo klausimus, išsijungdamai į visuomeninių santykį įvairovę ir užimdamai tam tikrą asmeninę ir socialinę poziciją visuomenėje. Šis jaunimo apibréžimas todėl mums priimtinės, kad paprastai viršutinė jaunimo amžiaus riba nustatoma 30 metų, kartais net 25 metais. Tačiau kai kurios jaunimo grupės, pasirinkusios sudėtingesnį gyvenimo kelią, pavyzdžiu mokslo darbuotojai, sprendžia pasirinkimo klausimus net iki 35 metų. Būtent toks jaunimas ir sudaro mūsų pasirinktają generalinę visumą. Pasak Matulionio (1989:57), jaunimo tautinio identiteto formavimuisi ypač svarbus yra tautos vertybų ir tradicijų perimamumas tarp kartų. Norėdami ištirti ar šis perimamumas tarp kartų vyksta ir ar kinta bei kaip kinta jaunimo vertybinių prioritetai bei tautinio identiteto sistema, nutarėme tirti ne vien jaunimą, bet ir vyresnių kartos požiūrius, bei tai, kaip vyresnioji karta vertina dabartinį jaunimą. Vyresniajai kartai mūsų tyime atstovauja akademinė inteligenčija. Ši generalinės visumos pasirinkimą dar lėmė ir tai, kad inteligenčia greičiausiai reaguoja į vykstančius visuomenėje pokyčius ir, savo ruožtu, įtakoja naujų idėjų, požiūrių bei nuomonų formavimąsi visuomenėje.

Kadangi universitetai kaip ir kitos aukščio mokslo įstaigos yra inteligenčių susibūrimo bei jauniosios inteligenčių kartos ugdymo vieta, tiriamųjų generalinei visumai pasirinkome Lietuvos universitetų studentus ir dėstytojus. Kitas veiksny, salygojės ši pasirinkimą - panašūs tyrimai, atlikti 40 pasaulio šalių (Schwartz, 1992) ir 1994 m. pakartoti Estijoje, Suomijoje bei Švedijoje (Verkasalo, Daun, Niit). Tuo būdu tirdami tą pačią generalinę visumą, turime galimybę palyginti duomenis. Siekdami proporcingo įvairių generalinės visumos grupių atstovavimo, tiriamiesiems taikėme stratifikuotą atsitiktinę atranką. Stratifikacija buvo atlikta pagal lytį, amžių, tautybę, gyvenamają vietą, išsimokslinimą, aukščio mokslo įstaigą, profesinę orientaciją. Atsižvelgdami į tris profesines orientacijas - humanitarinę, technišką ir ekonominę bei į geografinį universitetų išsidėstymą, pasirinkome keturis universitetus, kuriuose 1996 metais atlikome anketinę apklausą. Anketuota anonimiškai. Tikimybinės atsitiktinės atrankos būdu apklausėme 1218 respondentų, iš kurių 488 (40 proc.) vyrai ir 730 (60 proc.) moterų. 987 arba 81 proc., respondentų sudaro studentai, iš jų 382 vaikinai ir 605 merginos. 231 arba 19 proc., respondentų sudaro dėstytojai, iš jų 106 vyrai ir 125 moterys. Studentų vaikinų ir merginų santykis imtyje maždaug atitinka bendrą santykį generalinėje visumoje. Statistikos departamento pateiktais duomenimis 1994/95 m.m. studenčių merginų aukštosiose mokyklose buvo 55 proc.(1995:16). Atsižvelgiant į mūsų pasirinktas profesines orientacijas, šis procentas turi būti didesnis, kadangi merginos dominuoja humanitariniuose bei ekonomikos moksluose. Studentų ir dėstytojų santykis imtyje taip pat apytiksliai atitinka bendrą

padėti generalinėje visumoje. Statistikos departamento duomenimis 1993/94 m.m. vienam dėstytojui teko 6,5 studento (1995:82). Šie duomenys rodo imties reprezentatyvumą.

Pagal amžių respondentai pradžioje buvo skirstyti į dešimt amžiaus grupių. Vėliau, patogumo dėlei, tos grupės buvo apjungtos ir taip gavome keturias amžiaus grupes. Respondentų amžius - nuo 18 iki 92 metų. Tokios apimties amžių tyrėme todėl, kad galima būtų palyginti skirtingų amžiaus grupių respondentų nuomonės.

Papildomai atlikome 20 interviu su vyresniosios kartos respondentais, kurių amžius nuo 60 iki 92 metų. Beveik visi šios grupės respondentai atsakė ir į anketos klausimus, bet jie buvo papildomai intervuojami tam, kad galėtų atskleisti ir pakomentuoti savo vertinimų motyvus.

Stratifikacijos pagal profesinę orientaciją pasirinkimą lémė panašus tyrimas, atliktas Estijoje, Suomijoje ir Švedijoje (Verkasalo,Daun,Niit,1994). Atlirkus bandomajį tyrimą Lietuvoje (Liubinienė,1996a), tapo akivaizdu, kad profesinė orientacija yra svarbus veiksny, į kurį reikia atsižvelgti. Juo labiau, kad atlikę analogišką tyrimą, galime daryti tarpkultūrinius palyginimus (Liubinienė, 1996b). Respondentų pasiskirstymas pagal profesines orientacijas imtyje yra tolygus. Humanitarinės orientacijos respondentai sudaro 413 (arba 34 proc.), techniškosios orientacijos - 380 (arba 31 proc.) ir ekonominės orientacijos - 425 (arba 35 proc.) visų apklaustujų.

Pagal tautybę 1184 respondentai (arba 97 proc.) yra lietuviai, 34 (arba 3 proc.) - kitataučiai, gerai mokantys lietuvių kalbą. Todėl manytume, kad jie yra gimę Lietuvoje arba ilgai joje gyvenantys. Kadangi kitataučių procentas yra mažas, į tautybę nebus atsižvelgiama.

Socializacijoje svarbus vaidmuo tenka aplinkai, kurioje asmuo užaugo. Todėl į anketą įtraukėme klausimą "Kur jūs augote /iki 18 metų/? " Didžiuosiuose miestuose - Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuse, Panevėžyje užaugo 643 arba 53 proc., respondentų, o mažuose miesteliuose, gyvenvietėse ir kaime - 571 arba 47 proc., respondentų. Ši pusiausvyra taip pat iliustruoja atrankos reprezentatyvumą.

Universitetų pasirinkimą apklausai lémė profesinės orientacijos ir geografinio išsidėstymo faktoriai. Vilniaus technikos universitetas buvo atmetas todėl, kad pagal profilį panašus su Kauno technologijos universitetu, o KTU yra didesnis ir turintis gilias techninės pakraipos specialistų rengimo tradicijas. Vilniaus pedagoginio universiteto buvo atsisakyta todėl, kad jis dubliuoja Vilniaus universitete rengiamas specialybės.

2.2. Tyrimo metodai

Studijuojant tautinę kultūrą, be pripažintų ir plačiai vartojamų etnologijoje bei antropologijoje kokybinių tyrimo metodų, galime pabrėžti ir kiekybinių tyrimo metodų privalumus. Kiekybinis tyrimo metodas ypač taikytinas siekiant įvertinti skirtingų kultūrų panašumus bei skirtumus. Abiejų šių iš esmės skirtingų metodų suderinamumas turi daug pranašumų tiriant tautines kultūras sociologiniu bei tarpdisciplininiu požiūriu.

Darbe buvo taikomi šie teoriniai bei empiriniai tyrimo metodai:

1. Teorinė mokslinės literatūros analizė.

Taikant šį metodą, atlikta teorinė problemos analizė, apibrėžtas struktūrinis tautinio identiteto tyrimo modelis.

2. Apklausa.

Anketinė apklausa. Universalijų vertybų tyrimo anketa (žr. 1 priedą) buvo sudaryta remiantis Schwartzo universalijų vertybų tyrimo metodika (1987,1992). Bendras tirtų universalijų vertybų skaičius - 56. Šias vertybes respondentai turėjo įvertinti pagal 9 balų skalę. Vertinimas 7 reiškė, kad vertybė yra labai svarbi respondento gyvenime, o vertinimas -1 - kad vertybė prieštarauja respondento įsitikinimams. Vėliau, apdorojant duomenis, 56 vertybės sugrupuotos į 11 vertybinių tipų, kuriuos jau aptarėme anksčiau. Anketoje taip pat buvo pateiktas klausimas apie tautinius simbolius. Buvo pateikta 20 simbolių, kurie charakterizuoja Lietuvos įvaizdį. Šitokį simbolių pasirinkimą ir sugrupavimą lémė apklausos, vykdytos tarp KTU studentų 1995 metais, rezultatai (Liubinienė, 1995b). Ši apklausa įgalino atrinkti iš šimto su viršum paminėtų simbolių dvidešimt pačių populiausiu. Respondentai turėjo išrinkti 5, jų nuomone svarbiausius ir surašyti juos reikšmingumo tvarka. Taigi pateikti simbolių penketukai įgavo penkiabalių vertinimą. Labiausiai reikšmingu atrodės respondentui simbolis buvo vertinamas 5 balais, mažiausiai reikšmingas - 1 balu. Vėliau buvo suskaičiuota kiekvienam simboliui tekusi balų suma ir sudarytas populiausiu simbolių dešimtukas. Simbolius, kuriuos vertino respondentai, galima gruropoti į 6 sritis.

Interviu. Siekdami plačiau išanalizuoti senosios kartos respondentų universalijų vertybų sistemą bei atskleisti jų požiūrius į procesus, vykstančius mūsų visuomenėje, atgavus nepriklausomybę, taip pat siekdami išanalizuoti jų požiūrius į jaunimą, papildomai atlikome 20 intervju su pagyvenusiais inteligentijos atstovais, kurių amžius siekia nuo 60 iki 92 metų. Atlirkdamis tikslinę respondentų atranką vadovavomės šiais kriterijais: amžius, pageidautina kuo vyresnis ir išsimokslinimas, pageidautina, humanitarinis, techninis arba ekonominis. Vyresnis amžius buvo pasirinktas todėl, kad tie respondentai, kurių vaikystė ir dalis jaunystės prabėgo pirmosios nepriklausomos Respublikos gyvavimo laikotarpiu puikiai prisimena tarpukario Lietuvą, gali atskleisti pagrindinius to laikotarpio gyvenimo bruožus. Jie taip pat išgyveno sovietinį laikotarpį ir gali pateikti jo vertinimus bei išsakyti savo nuomonę apie atgavusią nepriklausomybę Lietuvą. Didžioji dalis pasirinktų respondentų užpildė universalijų vertybų tyrimo anketą ir buvo papildomai intervuojami, kita dalis, kuri dėl sveikatos (blogas regėjimas) nepajėgė užpildyti anketos, buvo tik intervuojami. Respondentų apklausa, naudojant fokusuotą nestruktūrinį interviu, atlikta 1996 metais. Klausimai, kuriais remiantis buvo intervuojami respondentai, pateikiama 6 priede. Fokusuotas interviu buvo pasirinktas todėl, kad atitiko šiuos principus: tikslinė respondentų atranka, tiriamojo reiškinio apibrėžumas, hipotezė, tiesioginė respondentų patirtis apie tiriamąjį reiškinį. Nežiūrint tiriamojo reiškinio apibrėžtumo, respondentams buvo palikta teisė laisvai interpretuoti reiškinį, atskleidžiant su tuo susijusius asmeninius požiūrius ir išgyvenimus. Respondento asmeninis santykis su tiriamuoju reiškiniu ir jo pergyvenimai, šiuo atveju, mums buvo svarbesni, nei reiškinio faktų išdėstymas.

3. Matematinė statistika.

Duomenys apdoroti naudojantis SPSS for Windows 5.0.1. kompiuterine programa. Analizuodami vertybinių sistemos prioritetų skirtumus įvairiose respondentų grupėse priklausomai nuo amžiaus, profesinės orientacijos bei lyties, apskaičiavome vidutinius vertybų įvertinimus. Vidutinių vertinimo skirtumų įvairiose respondentų grupėse reikšmingumui statistiškai patikrinti naudotasi F testu. F testo rezultatai bei reikšmingumo lygis pateikiamas lentelėse. Prioritetinių vertybų eiliškumui nustatyti, jos surašytos pagal svarbą įvairiomis respondentų grupėmis.

Analizuodami tautinių simbolių populiarumą, sudarėme populiausiu simbolių dešimtukus įvairiose respondentų grupėse priklausomai nuo amžiaus, profesinės orientacijos bei lyties. χ^2 testas buvo taikytas patikrinti, ar vertinimo skirtumai tarp įvairių respondentų grupių statistiškai patikimai skiriasi. χ^2 testo rezultatai gauti įvertinus skirtumą tarp esamos ir tikėtosios balų sumos, tekusios kuriam nors simboliumi.

3. Tyrimo rezultatai

3.1. Universaliųjų vertybų tyrimo rezultatai

Šiuo tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti, kokios vertybės yra prioritetenės dabartiniu laikotarpiu ir ar skiriasi vertybiniai vertinimai priklausomai nuo amžiaus, profesinės orientacijos bei lyties. Taip pat šiuo tyrimu siekėme patikrinti dvi hipotezes: 1. Vyresnioji karta labiau vertina tradicines vertybes, o jaunimas imlus naujovėms ir greičiau prisitaiko prie naujų vertybų. 2. Vertybinės sistemos kaita vyksta materialinės gerovės užtikrinimo ir saugumo garantijų ieškojimo kryptimi.

Pirmausiai apibendrinsime vertybų vertinimo rezultatus pagal amžių.

3.1.1. Vertybių tyrimo rezultatai pagal amžių

Analizuodami vertybinės sistemos prioritetų skirtumus įvairiose amžiaus grupėse, pirmausiai apskaičiavome vidutinius vertybių įvertinimus pagal amžiaus grupes. Norėdami statistiškai patikrinti vertinimo skirtumus tarp amžiaus grupių, naudojomės F testu. Reikšmingumo lygis nurodytas 1 lentelėje. Po to vertybės surašytos pagal svarbą įvairiomis amžiaus grupėmis. Skaičius 1 reiškia, kad duotoji vertybė yra pati svarbiausia ir užima pirmąją vietą, skaičius 56 žymi prasčiausiai vertinamą ir paskutinę vietą sąraše užimančią vertybę. 1 lentelėje ryškiu šriftu išskirti vertybiniai tipai ir jų vertinimai. Žemiau išvardintos vertybės sudaro vieną ar kitą tipą. Patogumo dėlei vertybės ir vertybiniai tipai sunumeruoti.

1 lentelė. - 56 vertybų ir 11 vertybinių tipų vertinimo vidurkiai amžiaus grupėse, jų išdėstymas pagal svarbą ir F testo rezultatai

	18-25	26-35	36-50	51+	F	18-25	26-35	36-50	51+
I.Valdžia	4.05	3.68	3.83	3.86	2.75*	10	10	9	10
1.Socialinė dominacija	2.97	2.39	2.03	2.36	10.1***	53	54	56	56
2.Turtas	4.74	4.34	4.38	4.06	9.28***	31	37	39	47
3.Autoritetas	4.13	3.95	4.21	4.21	0.33	43	44	43	43
4.Puiki reputacija	4.05	3.52	4.4	4.4	4.23*	44	50	38	41
5.Visuomeninis pripažinimas	4.34	4.29	4.21	4.18	0.35	38	39	42	45
II.Tikslo siekimas	4.93	4.52	4.66	3.19	5.63***	4	7	7	7
6.Atkaklumas	5.33	4.87	4.78	4.94	7.64***	16	21	32	29
7.Itakingumas	3.78	2.98	3.89	3.75	3.67**	47	52	49	48
8.Gabumas	5.3	5.16	5.13	5.12	1.06	18	17	23	19
9.Sėkmė	4.73	4.24	4.09	4.2	6.61***	32	40	45	44
10.Inteligencija	5.45	5.27	5.35	5.3	0.97	13	15	18	17
III.Hedonizmas	4.2	3.87	3.4	3.19	21.1***	9	9	11	11
11.Malonumai	4.65	4.24	3.8	3.66	22.3***	34	41	50	50
12.Gyvenimiškų malonumų siekimas	3.73	3.52	3.01	2.65	13.7***	48	48	52	54
IV.Akyvumas	4.63	4.54	4.47	4.23	4.96**	7	6	8	8
13.Gyvenimo stimulas	5.34	5.34	5.4	5.09	1.28	15	13	17	22
14.Gyvenimo įvaivoriavimas	4.3	4.33	3.91	3.52	8.73***	39	38	48	51
15.Draša	4.23	3.9	4.05	4.09	1.2	40	46	46	46
V.Savarankiškumas	5.2	5.23	5.45	5.08	2.77*	2	2	2	3
16.Laisvė	6.02	6.0	6.15	5.67	4.34**	2	2	1	9
17.Kūrybiškumas	4.75	5.07	5.17	4.85	2.42	30	18	21	31
18.Nepriklausomumas	4.63	4.51	5.02	4.74	1.27	35	33	29	35
19.Tikslo pasirinkimas	5.75	5.79	5.82	5.57	0.95	8	5	7	11
20.Smalsumas, žingeidumas	4.14	4.47	4.56	4.45	2.74*	42	34	36	39
21.Savigarba	5.87	5.5	5.7	5.35	10.1***	4	10	8	16
VI.Universalumas	4.84	4.61	5.04	5.13	5.17**	5	5	4	2
22.Lygiateisiškumas	5.0	4.39	4.8	5.04	3.76**	22	36	31	24
23.Taika žemėje	5.37	4.68	5.58	5.95	7.54***	14	26	11	3
24.Vienovė su gamta	3.87	4.44	4.15	4.46	4.87**	45	35	44	38
25.Išmintis	5.31	4.9	5.32	5.13	2.22	17	20	19	18
26.Grožis	4.84	4.81	5.06	4.8	0.47	27	23	28	33
27.Socialinis teisingumas	4.88	4.53	5.55	5.75	15.8***	25	30	13	6
28.Pažiūrų platumas	5.22	4.98	5.07	4.85	2.79*	20	19	27	30
29.Gamtos saugojimas	4.2	4.13	4.76	4.97	8.76***	41	42	34	27

	18-25	26-35	36-50	51+	F	18-25	26-35	36-50	51+
VII.Palankumas	5.13	5.04	5.11	5.05	0.36	3	3	3	4
30.Lojalumas	4.87	4.54	4.76	4.98	1.16	26	29	33	26
31.Sąžiningumas	5.49	5.65	6.06	5.96	7.62***	12	7	2	2
32.Paslaugumas	3.85	4.03	4.28	4.61	8.35***	46	43	40	36
33.Atsakomybė	5.62	5.69	5.9	5.75	1.63	11	6	6	8
34.Atlaidumas	4.59	4.51	4.51	4.38	0.69	36	32	37	42
35.Meilė	5.63	5.45	5.12	4.83	11.7***	9	11	24	32
36.Draugystė	5.76	5.19	5.1	4.96	19.7***	7	16	25	28
VIII.Tradiciskumas	3.11	3.33	3.68	4.0	20.3***	11	11	10	9
37.Pagarba tradicijoms	3.64	3.82	4.7	5.04	27.3***	49	47	35	23
38.Santūrumas	3.54	3.92	4.25	4.59	17.1***	50	45	41	37
39.Kuklumas	3.19	3.52	3.94	4.4	19.7***	52	49	47	40
40.Susitaikymas su tokiu gyvenimu, koks yra	2.26	2.26	2.92	2.83	3.43*	55	55	53	53
41.Religingumas	2.9	3.05	2.75	3.13	0.53	54	51	54	52
IX.Konformizmas	4.61	4.12	4.71	4.84	6.31***	8	8	6	5
42.Mandagumas	4.76	4.53	5.25	5.1	5.08***	29	31	20	21
43.Savikontrolė	5.27	4.79	5.09	5.03	3.53**	19	24	26	25
44.Pagarba tėvams	5.06	4.69	5.15	5.83	4.22**	21	25	22	13
45.Klusumas	3.36	2.43	3.32	3.74	7.19***	51	53	51	49
X.Saugumas	5.22	5.28	5.61	5.57	8.92***	1	1	1	1
46.Visuomenės stabilumas	4.93	5.3	5.55	6.09	23.7***	24	14	12	1
47.Nacionalinis saugumas	4.43	4.67	5.4	5.83	30.8***	37	27	16	5
48.Nejsiskolinimas	4.69	4.61	5.48	5.11	6.88***	33	28	15	20
49.Šeimos saugumas	5.77	5.97	5.94	5.75	0.99	5	4	4	7
50.Švara	5.63	5.39	5.52	5.47	1.09	10	12	14	12
51.Priklasomumo jausmas	4.83	4.84	4.94	4.79	0.12	28	22	30	34
52.Sveikata	6.22	6.0	5.97	5.93	2.96*	1	3	3	4
XI.Dvasingumas	4.71	4.71	4.94	4.71	1.22	6	4	5	6
53.Vidinė harmonija	5.91	6.05	5.93	5.65	1.66	3	1	5	10
54.Dvasinis gyvenimas	5.0	5.53	5.65	5.41	6.51***	23	9	10	15
55.Gyvenimo prasmė	5.77	5.54	5.66	5.43	2.19	6	8	9	14
56.Uždarumas	2.17	1.65	2.42	2.4	2.68*	56	56	55	55
N=	972	62	67	117		972	62	67	117

*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001.

Kaip rodo rezultatai, daugelio vertybinių tipų vertinimai pagal respondentų amžių statistiškai patikimai skiriasi. Išimtį sudaro palankumo ir dvasingumo vertinimai. Atitinkamai skiriasi ir daugelio vertybinių, sudarančių vertybinius tipus, vertinimai. Vertybų išdėstymas pagal svarbą įvairiomis amžiaus grupėms žymi jų užimamą vietą bendrame sąraše. Pavyzdžiui, nors “saugumo” vertyninio

tipo vidutiniai vertinimai įvairiose amžiaus grupėse statistiškai patikimai skiriasi, visos keturios amžiaus grupės skiria šiam vertybiniam tipui pirmąją vietą. Skirtumas tarp vidutinių vertinimų galėtume paaikinti tuo, kad vyresnieji respondentai naudojo platesnę vertinimų skalę, akcentuodami vertinamos vertybės svarbą. Jaunimas pasinaudojo siauresne vertinimų skale savo nuomonėms reikšti. Analizuodami vertinimo skirtumus pagal respondentų amžių, aptarsime kiekvieną vertybinį tipą ir jo sudedamąsias dalis atskirai.

Valdžios vertinimas yra neigiamas visose amžiaus grupėse. Tačiau vertinimo vidurkiai patikimai skiriasi tiek paties vertybinio tipo, tiek ir atskirų vertybių vertinimuose. Jauniausiųjų respondentų grupė labiau vertina valdžią ir geriau vertina socialinę dominaciją bei turą. Vyresnieji respondentai, pradedant trečiąja amžiaus grupe, skiria daug didesnę reikšmę nepriekaištingai reputacijai.

Jauniausioji respondentų grupė geriau nei kiti vertina tikslo siekimą (4 poziciją palyginti su 7 pozicija). Jauniausioji grupė pasižymi geresniu atkaklumo ir sėkmės vertinimu. 36-50m. grupėje labiau vertinamas įtakingumas.

F testo rezultatai rodo, kad pagal respondentų amžių labiausiai skiriasi hedonizmo vertinimai. Kuo jaunesni respondentai, tuo jie labiau vertina malonumus ir gyvenimiską malonumą sieki.

Jauniausioji respondentų grupė labiau vertina aktyvumą ir kartu su antraja grupe geriau vertina gyvenimo įvairovę.

Savarankiškumas labiausiai vertinamas trečiojoje amžiaus grupėje. Jų nuomone pati svarbiausia vertybė yra laisvė. Geriau ši grupė vertina žingeidumą. Jauniausieji respondentai labiau nei kiti vertina savigarbą.

Universaluma labiausiai vertina vyriausieji respondentai. Šiam vertybiniam tipui jie skiria antrają vietą, tuo tarpu pirmosios dvi respondentų grupės - tik penktą poziciją, o trečioji grupė - ketvirtąją vietą. Vyriausioji grupė geriau vertina lygiateisiškumą, taiką žemėje, ryšį su gamta, socialinį teisingumą ir gamtos saugojimą. Jauniausioji grupė taip pat gerai vertina lygiateisiškumą bei teikia didesnę reikšmę pažiūrų platumui.

Palankumo vertinimas yra panašus visose amžiaus grupėse, tačiau skiriasi atskirų vertybių, sudarančių šį tipą, vertinimai. Jauniausieji respondentai labiau vertina meilę ir draugystę, o vyriausioji grupė geriau vertina paslaugumą. Trečioji amžiaus grupė labiau nei kiti vertina sąžiningumą.

Amžiaus skirtumai daro ryškų poveikį tradiciškumo vertinimui. Kuo vyresni respondentai, tuo daugiau reikšmės jie teikia tradiciškumui. Taigi vyriausioji grupė geriausiai vertina pagarbą tradicijoms, santūrumą bei kuklumą. Trečioji respondentų grupė labiau nei kiti linkę susitaikyti su tokiu gyvenimu, koks yra.

Konformizmą labiausiai vertina vyriausiuju grupė, skirdami jam penktąją poziciją, tuo tarpu dviejų jauniausiųjų grupių vertinimu, konformizmui tenka tik aštuntoji pozicija. Vyriausioji grupė labiau nei kiti vertina pagarbą tévams ir klusnumą. Trečioji grupė daugiau reikšmės teikia mandagumui, o jauniausioji grupė pasižymi geru savikontrolės vertinimu.

Saugumas - svarbiausia vertybė visose amžiaus grupėse, tačiau vidutiniai vertinimai statistiškai patikimai skiriasi. Vyriausioji grupė teikia daugiausia reikšmės saugumui, taip pat labai vertina visuomenės stabilumą ir nacionalinį saugumą. Trečioji amžiaus grupė skiria daugiau reikšmės neįsiskolinimui, o jauniausieji respondentai labiausiai vertina sveikatą.

Dvasingumo vertinimas panašus visose grupėse. Tačiau galėtume išskirti trečiąjį amžiaus grupę, labiau vertinančią dvasinį gyvenimą ir uždarumą.

2 lentelėje pateikiama populiausiu vertybių dešimtukai įvairiose amžiaus grupėse. Šalia vertybės pavadinimo pateikiama ir vidutinis jos vertinimas. Tai iliustruoja vertinimo skirtumų tarp gretutinių vertybių santykį.

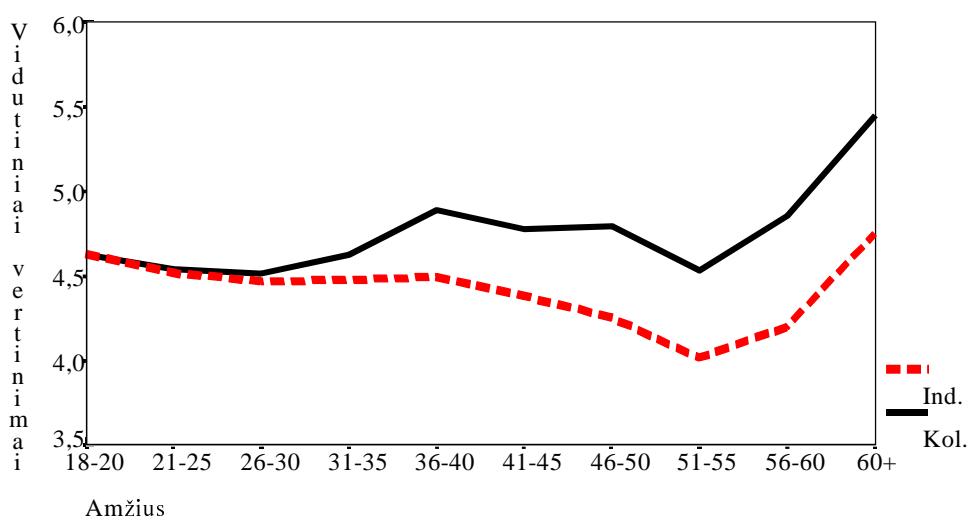
2 lentelė. - Vertybų dešimtukai, išdėstyti pagal svarbą įvairiomis amžiaus grupėmis

N r.	I. 18-25 Vid. v.	II. 26-35 Vid. v.	III. 36-50 Vid. v.	IV. 51+ Vid. v.
1	Sveikata 6.22	Vidinė harmonija 6.05	Laisvė 6.15	Visuomenės stabilumas 6.09
2	Laisvė 6.02	Laisvė 6.0	Sažiningumas 6.06	Sažiningumas 5.96
3	Vidinė harmonija 5.91	Sveikata 6.0	Sveikata 5.97	Taika žemėje 5.95
4	Savigarba 5.87	Šeimos saugumas 5.97	Šeimos saugumas 5.94	Sveikata 5.93
5	Šeimos saugumas 5.77	Tikslo pasirinkimas 5.79	Vidinė harmonija 5.93	Nacionalinis saugumas 5.83
6	Gyvenimo prasmė 5.77	Atsakomybė 5.69	Atsakomybė 5.9	Socialinis teisingumas 5.75
7	Draugystė 5.76	Sažiningumas 5.65	Tikslo pasirinkimas 5.82	Šeimos saugumas 5.75
8	Tikslo pasirinkimas 5.75	Gyvenimo prasmė 5.54	Savigarba 5.7	Atsakomybė 5.75
9	Meilė 5.63	Dvasinis gyvenimas 5.53	Gyvenimo prasmė 5.66	Laisvė 5.67
10	Švara 5.63	Savigarba 5.5	Dvasinis gyvenimas 5.65	Vidinė harmonija 5.65
N	972	62	67	117

2 lentelėje pateikiami keturių amžiaus grupių vertybų dešimtukai. Šios amžiaus grupės gali atstovauti dviejų kartų požiūriams: jaunimui - pirmoji ir antroji amžiaus grupė, vyresniajai kartai - trečioji ir ketvirtoji. Pirmąjį respondentų grupę sudaro studentai, antrąj - jauni dėstytojai, trečiąj - dėstytojai, augę, brendę ir išgiję išsimokslinių sovietiniais metais ir patyrę šios santvarkos ypatumus. Ketvirtąją grupę daugiausia sudaro respondentai, gimę nepriklausomoje prieškarinėje Lietuvoje. Taigi jie matė socialinių sistemų kaitą ir patyrė kontrastus, kuriuos ta kaita atnešė. Prielaidą, kad amžius turi įtakos vertybiniams prioritetai, patvirtina rezultatai, pateikti 2 lentelėje. Manytume, kad šie rezultatai taip pat rodo, kokios vertybės atitinkamu laikotarpiu, formuojantis vertybiniems orientacijoms, buvo svarbiausios kiekvienoje respondentų grupėje. Jauniausioji respondentų grupė teikia pirmenybę sveikatai. Gera sveikata yra būtina sąlyga siekiant užsibrėžtų tikslų gyvenime. Šios grupės vertybiniai prioritetai formavosi jau atgavus nepriklausomybę ir vakarietiškas gyvenimo stilius bei vertybinių orientacijos galėjo turėti įtakos jų pasaulėžiūrai. Gal būt sveikatos kaip vertybės sureikšminimas yra deklaratyvus, tačiau vidutiniai sveikatos vertinimai statistiškai patikimai skiriasi amžiaus grupėse (žr. 1 lentelę, Nr.52), ir jauniausiuų respondentų grupė šiai vertybėi skiria didžiausią reikšmę. Antroje respondentų grupėje labiausiai vertinama vidinė harmonija, tačiau taip pat labai daug reikšmės teikiama laisvei bei sveikatai. Kadangi šių vertybų vidutiniai vertinimai šioje respondentų grupėje skiriasi labai mažai, išskirtinai kalbėti apie vieną vertybę negalime. Trečiajai grupei svarbiausia vertybė yra laisvė. Laisvės vidutiniai vertinimai statistiškai patikimai skiriasi amžiaus grupėse, todėl galėtume teigti, kad kartai, užaugusiai sovietinėje sistemoje, laisvė buvo labai svarbi. Vyriausiajai respondentų grupei didžiausią vertybę turi visuomenės stabilumas ir tvarka. Jie savo amžiuje patyrė tiek daug permainų, kad jiems iš tiesų jau yra per sunku dar kartą viską iš pagrindų keisti.

Tam, kad patikrintume hipotezę, kuri teigia, kad vyresnioji karta vertina tradicines vertybės, o jaunimas yra imlus naujovėms ir greičiau prisitaiko prie naujų vertybų, pasirinkome 2 lyginamasių grupes: jauniausiuų (18-25 metų) ir vyriausiuų (per 51 metus). Iš 2 lentelės matyti, kad tik 4 vertybės iš 10 yra abiejuose sąrašuose: sveikata, laisvė, vidinė harmonija ir šeimos saugumas. Tačiau jų

pozicijos skiriasi. Jauniausią grupėje jos yra sąrašo pradžioje, tuo tarpu vyriausią grupę - sąrašo pabaigoje, išskyrus sveikatą, kuri vertinama visose respondentų grupėse. Palyginus pirmosios ir ketvirtosios grupių prioritetinių vertybų sąrašus, matyti, kad jauniausią grupę svarbesnės yra asmeninės vertybės: savigearba, gyvenimo prasmė, draugystė, meilė, tikslo pasirinkimas, švara, tuo tarpu vyriausią grupę pirmenybė teikiama visuotinėms bei globalinėms vertybėms: visuomenės stabilumui ir tvarkai, taikai žemėje, nacionaliniams saugumui, socialiniams teisingumui. Kadangi pastarosios vertybės aptinkamos tik vyriausiosios amžiaus grupės prioritetinių vertybų sąraše, nutarėme pažiūrėti, kokią poziciją jos užima kitose grupėse. Rezultatai, pateikti 1 lentelėje rodo, kad visuomenės stabilumas - svarbiausia vertybė vyriausiajai respondentų kartai - praranda savo svarbą mažėjant respondentų amžiui. 18-25 metų respondentų grupėje ši vertybė užima tik 24 poziciją. Tą patį galime pasakyti ir apie nacionalinio saugumo vertinimą. Vyriausią respondentų grupę šiai vertybėi skiria penktą poziciją, tuo tarpu jauniausią grupę jai tenka tik 37 vieta. Kitos dvi vertybės - taika žemėje ir socialinis teisingumas - mažiausiai vertinamos antrojoje respondentų grupėje. Taika žemėje yra trečiojoje pozicijoje vyriausią grupę, 14 pozicijoje jauniausią grupę ir tik 26 vietoje 26-35 metų respondentų grupėje. Socialinis teisingumas iš šeštosios pozicijos vyriausią grupę patenka į 25 poziciją jauniausią grupę ir užima tik 30 vietą antrojoje respondentų grupėje. Rezultatai rodo, kad vidutiniai įvertinimai statistiškai patikimai ($p<0,001$) skiriasi lyginamosiose respondentų grupėse. Tai leistų daryti prielaidą, kad jaunimas labiau paiso asmeninių interesų, tuo tarpu vyresnių kartos žmonėms svarbesni yra visuotiniai interesai.

1 diagrama. Individualizmo/kolektyvizmo vertinimo santykis pagal amžių

Šie rezultatai igalina patikrinti Schwarzo ir Bilsky teorinius samprotavimus apie individualizmo arba kolektyvizmo persvarą vertybinių kultūros sistemoje. Norėdami patikrinti asmeninio ir kolektyvinio pobūdžio vertybų vertinimo santykį, sukūrėme du naujus kintamuosius, kuriuos pavadinome individualizmu ir kolektyvizmu. Individualizmu įvardintą kintamajį gavome susumavę valdžios, tikslo siekimo, hedonizmo, aktyvumo ir savarankiškumo vertinimus. Kolektyvizmo kintamasis gautas susumavus universalumo, palankumo, tradiciškumo, konformizmo ir saugumo vertinimus. 3 lentelėje parodytas šių kintamujų vidutinis vertinimas pagal amžių.

3 lentelė. - Individualizmo/kolektyvizmo vidutiniai vertinimai pagal amžių. F testo rezultatai

	I. 18-25	II. 26-35	III. 36-50	IV. 51+	F
1. Individualizmas	4.6	4.41	4.38	4.2	8.53***
2. Kolektyvizmas	4.6	4.51	4.84	4.89	5.43***

*** $p<0.001$

Rezultatai rodo, kad individualizmo bei kolektyvizmo vertinimai įvairiose amžiaus grupėse statistiškai patikimai skiriasi. Jauniausioji grupė teikia pirmenybę asmeninio pobūdžio vertybėms, tuo tarpu vyriausioji respondentų grupė žymiai labiau vertina kolektyvinio pobūdžio vertybes. Atitinkamai asmeninius interesus atspindintys vertybiniai tipai - valdžia, tikslas siekimas, hedonizmas ir aktyvumas - labiau vertinami tarp jaunuų respondentų, o kolektyvinius interesus atspindintys vertybiniai tipai - universalumas, tradiciškumas, konformizmas ir saugumas - labiau vertinami vyresniosios kartos respondentų. Išimtį sudaro savarankiškumo vertinimas. Jį labiausiai vertina trečioji respondentų grupė. Tai leistų daryti prielaidą, kad savarankiškumas, kaip ir laisvė, buvo labiausiai geidžiamos vertybės sovietiniu laikotarpiu, kai formavosi šios grupės vertybiniai prioritetai. Lygindami individualizmo/kolektyvizmo vertinimo santykį, matome, kad jauniausioji grupė jiems teikia vienodą reikšmę, bet, didėjant amžiui, kolektyvizmas igyja pranašumą prieš individualizmą. Taigi vyriausiuų respondentų grupėje ryškiau vertinamas kolektyvinis pradas. 1 diagrama detaliau iliustruoja asmeninio ir kolektyvinio pobūdžio vertybų santykį.

Kaip matyti 1 diagramoje, kolektyvizmas pradedamas labiau vertinti jau 31-35m. amžiaus grupėje. 36-40m. amžiaus grupėje šis skirtumas dar ryškesnis ir toks išlieka vyresnėse respondentų grupėse. Taigi galėtume daryti prielaidą, kad amžiaus intervalas 36-40 metų yra tarytum simbolinė riba, skirianti dvi kartas ir dvi skirtinges vertybines sistemas. Nuo 36-40 metų amžiaus kolektyvinio pobūdžio vertybės yra žymiai labiau vertinamos. Koreliacija tarp individualizmo ir kolektyvizmo nuo 36 metų amžiaus yra stipri, $r= 0.75$.

3.1.2. Vertybų tyrimo rezultatai pagal profesines orientacijas

Tirdami vertybinių sistemų prioritetų skirtumus pagal profesines orientacijas, apskaičiavome vidutinius vertybų įvertinimus tiriamose grupėse. Vertinimo skirtumai statistiškai patikrinti naudojantis F testu. Po to vertybės buvo surašytos pagal svarbą trijose profesinėse grupėse. Ryškiu šriftu išskirti vertybiniai tipai ir jų vertinimai.

4 lentelė. 56 vertybių ir 11 vertybinių tipų vertinimo vidurkiai pagal profesines orientacijas, jų išdėstymas pagal svarbą ir F testo rezultatai

	hum	tech	ekon	F	hum	tech	ekon
I.Valdžia	3.7	4.03	4.25	21.8***	10	10	9
1.Socialinė dominacija	2.41	2.87	3.18	17.6***	55	53	52
2.Turtas	4.44	4.63	4.83	7.91***	37	30	27
3.Autoritetas	3.82	4.21	4.32	7.97***	46	41	41
4.Puiki reputacija	3.66	4.16	4.36	15.8***	48	42	39
5.Visuomen. pripažinimas	4.04	4.3	4.57	9.31***	44	39	35
II.Tikslo siekimas	4.78	4.79	5.01	6.88***	6	5	4
6.Atkaklumas	5.17	5.19	5.34	1.74	23	20	14
7.Itakingumas	3.34	3.8	4.06	14.5***	51	49	44
8.Gabumas	5.26	5.2	5.34	1.14	20	19	15
9.Sėkmė	4.48	4.46	4.9	8.64***	36	36	26
10.Inteligencija	5.56	5.27	5.42	5.58**	15	15	12
III.Hedonizmas	3.71	4.17	4.24	15.4***	9	9	10
11.Malonumai	4.21	4.61	4.67	12.5***	41	31	32
12.Gvv. malonumų siekimas	3.23	3.71	3.82	11.9***	53	50	46
IV.Aktyvumas	4.58	4.50	4.63	1.54	8	7	7
13.Gvvenimo stimulas	5.36	5.27	5.31	0.5	17	14	16
14.Gvvenimo įvairovė	4.41	3.96	4.24	7.33***	38	45	42
15.Draša	3.97	4.26	4.34	5.97**	45	40	40
V.Savarankiškumas	5.3	5.07	5.21	8.15***	2	2	2
16.Laisvė	6.06	5.94	5.97	1.59	3	2	2
17.Kūrybiškumas	5.18	4.65	4.57	21.2***	22	29	36
18.Neprilausomumas	4.56	4.58	4.82	2.95	34	32	29
19.Tikslo pasirinkimas	5.82	5.59	5.8	4.69**	8	5	5
20.Smalsumas, žingeidumas	4.31	4.03	4.24	3.31*	39	44	43
21.Savigarba	5.87	5.65	5.84	4.77**	5	4	4
VI.Universalumas	5.06	4.82	4.7	15.***	4	4	5
22.Lygiateisiškumas	4.93	4.98	4.97	0.07	30	23	22
23.Taika žemėje	5.64	5.34	5.21	7.15***	13	12	18
24.Vienovė su gamta	4.28	4.05	3.58	16.0***	40	43	48
25.Išmintis	5.29	5.23	5.27	0.31	19	17	17
26.Grožis	5.31	4.54	4.67	31.3***	18	34	33
27.Socialinis teisingumas	5.02	5.08	4.82	4.63	27	22	28
28.Pažiūrų platumas	5.37	4.95	5.17	8.53***	16	24	19
29.Gamtos saugojimas	4.53	4.4	3.97	13.2***	35	38	45
VII.Palankumas	5.29	5.02	5.02	12.1***	3	3	3
30.Lojalumas	4.96	4.81	4.79	1.6	28	26	30
31.Sąžiningumas	5.77	5.57	5.36	10.9***	11	8	13
32.Paslaugumas	4.16	3.9	3.78	6.74**	42	47	47
33.Atsakomybė	5.79	5.53	5.62	6.06**	10	9	9
34.Atlaidumas	4.74	4.54	4.41	4.83**	32	33	38
35.Meilė	5.82	5.22	5.51	15.5***	9	18	11
36.Draugystė	5.62	5.58	5.65	0.25	14	7	8
VIII.Tradiciškumas	3.45	3.27	2.97	15.7***	11	11	11
37.Pagarba tradicijoms	4.1	3.85	3.55	11.0***	43	48	49
38.Santūrumas	3.69	3.94	3.47	8.09***	47	46	50

	hum	tech	ekon	F	hum	tech	ekon
39.Kuklumas	3.54	3.48	3.06	10.0***	49	51	53
40.Susitaikymas su tokiu gyvenimu,	2.48	2.37	2.19	1.69	54	55	55
41.Religingumas	3.4	2.68	2.66	14.4***	50	54	54
IX.Konformizmas	4.6	4.69	4.56	1.51	7	6	8
42.Mandagumas	4.8	4.93	4.69	2.95	31	25	31
43.Savikontrolė	5.22	5.29	5.12	1.68	21	13	20
44.Pagarba tėvams	5.09	5.15	5.0	1.23	24	21	21
45.Klusumas	3.23	3.39	3.42	1.14	52	52	51
X.Saugumas	5.35	5.25	5.22	2.58	1	1	1
46.Visuomenės stabilumas	5.07	5.26	4.94	4.61**	26	16	23
47.Nacionalinis saugumas	4.56	4.75	4.55	1.57	33	28	37
48.Nejiskolinimas	4.95	4.76	4.6	5.56**	29	27	34
49.Šeimos saugumas	5.85	5.77	5.72	1.41	6	3	6
50.Švara	5.64	5.53	5.59	1.01	12	10	10
51.Priklasomumo jausm.	5.07	4.45	4.93	15.7***	25	37	24
52.Sveikata	6.17	6.15	6.19	0.12	2	1	1
XI.Dvasingumas	5.01	4.47	4.64	38.3***	5	8	6
53.Vidinė harmonija	6.22	5.47	5.95	34.1***	1	11	3
54.Dvasinis gyvenimas	5.82	4.53	4.9	73.9***	7	35	25
55.Gyvenimo prasmė	5.87	5.59	5.68	4.48*	4	6	7
56.Uždarumas	2.13	2.33	2.08	2.02	56	56	56
N=	406	380	425		406	380	425

*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001.

Analizuodami vertybinių tipų vertinimus pagal profesinę orientaciją, matome, kad tik aktyvumo, konformizmo ir saugumo vertinimai yra panašūs visose grupėse. Visų kitų vertybinių tipų vertinimai statistiškai patikimai skiriasi. Atitinkamai skiriasi ir daugelio vertybių, sudarančių vertybinius tipus, vertinimai. Ekominės orientacijos respondentai labiau nei kiti vertina valdžią. Visų penkių vertybių, sudarančių šį tipą, vertinimai statistiškai patikimai skiriasi. Taigi ekominės orientacijos respondentai daugiau reikšmės skiria socialinei dominacijai, turtui, autoritetui, reputacijai ir visuomeniniam pripažinimui. Techniškosios orientacijos respondentai šias vertybes vertina vidutiniškai, o humanitarai mažiausiai.

Tikslo siekimas vėlgi labiausiai vertinamas ekominės orientacijos respondentų grupėje. Jie taip pat geriausiai vertina įtakingumą ir sėkmę. Išimtį sudaro humanitarai, geriausiai vertindami inteligenciją.

Hedonizmas bei jų sudarančios vertybės - malonumai ir gyvenimiškų malonumų siekimas - labiausiai vertinamas ekominės orientacijos respondentų. Humanitarai šias vertybes vertina mažiausiai. Šiuose vertinimuose juntamas lyties poveikis, nes vyru ir moterų santykis profesinėse grupėse nevienodas.

Nors aktyvumo vertinimas visose grupėse yra panašus, kai kurių vertybių, sudarančių šį tipą, vertinimai statistiškai patikimai skiriasi. Humanitarai labiau nei kiti vertina gyvenimo įvairovę, o ekominės orientacijos respondentai - drąsą.

Savarankiškumo geresniu vertinimu išsisiskiria humanitarai. Ekominės orientacijos respondentai jų vertina vidutiniškai, o techniškosios orientacijos respondentai mažiausiai. Humanitarai geriau nei kiti vertina kūrybiškumą, tikslo pasirinkimą, žingeidumą ir savigarbą.

Universalumas geriausiai vertinamas taip pat humanitarų grupėje. Jie daugiausiai reikšmės teikia taikai žemėje, vienovei su gamta, grožiui, pažiūrų platumui bei gamtos saugojimui.

Palankumo vertypinis tipas geriausiai vertinamas humanitarų grupėje. Jie daugiausiai reikšmės teikia sąžiningumui, paslaugumui, atsakomybei, atlaidumui, meilei.

Tradiciškumą geriausiai vertina humanitarai. Jie labiau nei kiti vertina pagarbą tradicijoms, kuklumą, religingumą. Techniškosios orientacijos respondentai išskiria geresniu santūrumo vertinimu.

Konformizmo ir jį sudarančių vertypbių vertinimai visose profesinėse grupėse yra panašūs.

Saugumo vertinimas taip pat nesiskiria tiriamose grupėse ir nepriklausomai nuo profesinės orientacijos visi respondentai saugumui teikia pirmąją vietą pagal svarbą. Tačiau skiriasi kai kurių vertypbių vertinimai. Techniškosios orientacijos respondentai daugiau reikšmės skiria visuomenės stabilumui, o humanitarai labiau vertina neįsiskolinimą ir priklausomumo jausmą.

Dvasingumo vertinimai ypač skiriasi profesinėse grupėse. Humanitarai daugiau reikšmės skiria šiai vertypbei, o techniškosios orientacijos respondentai dvasingumą vertina prasčiausiai. Humanitarai pasižymi labai geru vidinės harmonijos bei dvasinio gyvenimo vertinimu.

Norëdami ištirti prioritetines vertypbes tiriamose grupėse, sudarėme populiausiu vertypbių dešimtukus pagal profesijas.

5 lentelė. - Populiariausiu vertypbių dešimtukai pagal profesines orientacijas

	Humanitarinė or. Vid. v	Techniškoji or. Vid. v.	Ekonominė or. Vid. v.
1.	Vidinė harmonija 6.22	Sveikata 6.15	Sveikata 6.19
2.	Sveikata 6.17	Laisvė 5.94	Laisvė 5.97
3.	Laisvė 6.06	Šeimos saugumas 5.77	Vidinė harmonija 5.95
4.	Gyvenimo prasmė 5.87	Savigarba 5.65	Savigarba 5.84
5.	Savigarba 5.87	Tikslo pasirinkimas 5.59	Tikslo pasirinkimas 5.8
6.	Šeimos saugumas 5.85	Gyvenimo prasmė 5.59	Šeimos saugumas 5.72
7.	Dvasinis gyvenimas 5.82	Draugystė 5.58	Gyvenimo prasmė 5.68
8.	Tikslo pasirinkimas 5.82	Sąžiningumas 5.57	Draugystė 5.65
9.	Meilė 5.82	Atsakomybė 5.53	Atsakomybė 5.62
10.	Atsakomybė 5.79	Švara 5.53	Švara 5.59
N	406	380	425

Analizuodami prioritetinių vertypbių dešimtuką, matome, kad labiausiai skiriasi humanitarų vertypiniai prioritetai. Humanitarams pati svarbiausia vertybė yra vidinė harmonija. Techniškosios orientacijos respondentų vertinimuose ši vertybė užima tik 11 vietą, ekonominės orientacijos - trečiąjā vietą. Techniškosios ir ekonominės orientacijos respondentams svarbiausia vertybė yra sveikata. Humanitarai išskiria aukštesniu dvasinio gyvenimo vertinimu - septinta pozicija, tuo tarpu ekonominės orientacijos respondentai šiai vertypbei skiria tik 25 vietą, o techniškosios orientacijos respondentai - 35-tą poziciją. Taigi ši vertybė į jų dešimtukus nepatenka. Humanitarų prioritetinių vertypbių dešimtuke meilė - devintojoje pozicijoje, tuo tarpu techniškosios orientacijos respondentai skiria jai tik 18 vietą, o ekonominės orientacijos respondentai - 11 vietą. Techniškosios orientacijos respondentai skirtingai nuo kitų grupių geriau vertina sąžiningumą (aštunta pozicija), tuo tarpu humanitarai ir ekonominės orientacijos respondentai sąžiningumui atitinkamai skiria 11 ir 13 pozicijas.

6 lentelė. - Individualizmo/ kolektyvizmo santykis pagal profesines orientacijas. F testo rezultatai

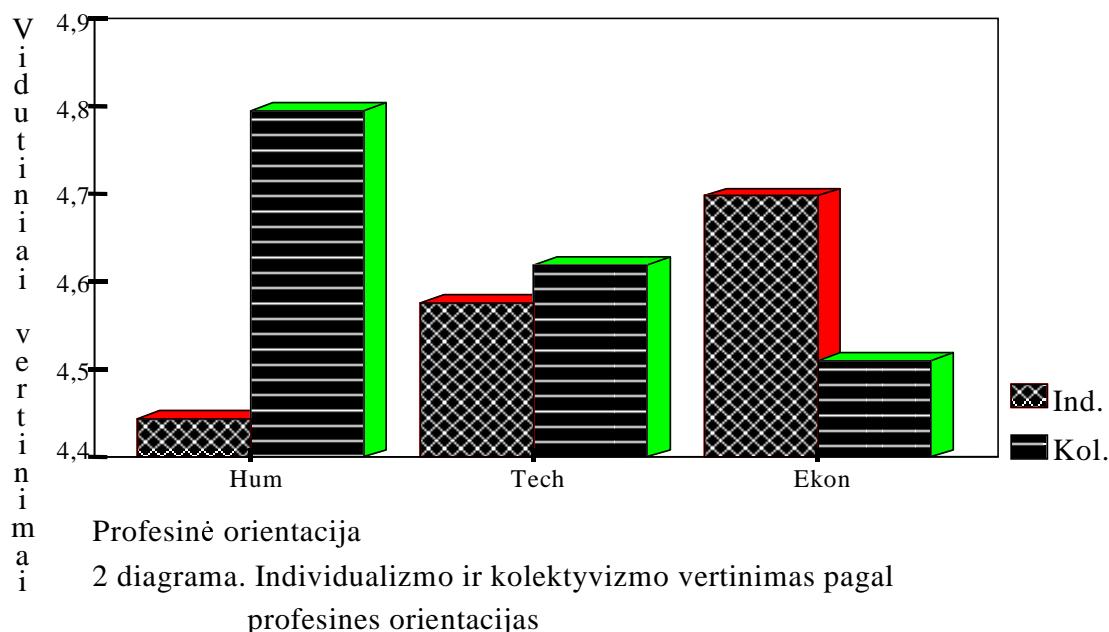
	Hum	Tech	Ekon	F
1. Individualizmas	4.43	4.54	4.67	9.52***
2. Kolektyvizmas	4.79	4.61	4.50	12.8***

***p<0.001

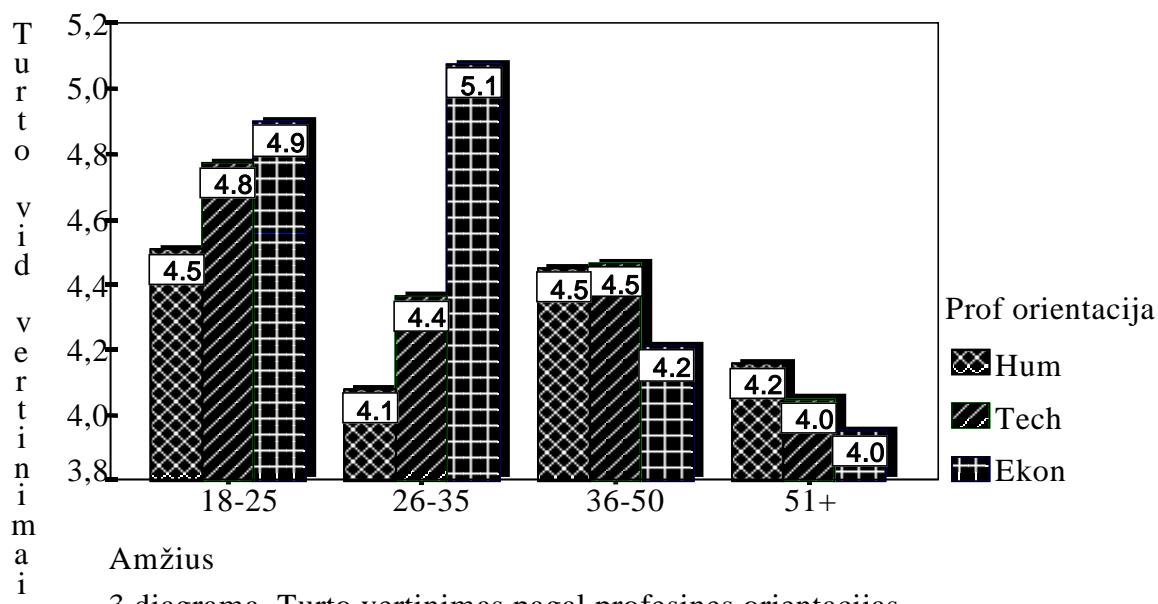
Kaip rodo rezultatai, pateikti 6 lentelėje, individualizmo ir kolektyvizmo vertinimai pagal profesines orientacijas statistiškai patikimai skiriasi. Humanitarai išsiskiria didžiausiu kolektyvizmo ir mažiausiu individualizmo vertinimu. Atitinkamai humanitarai daugiau reikšmės teikė universalumo, palankumo, tradiciškumo bei dvasingumo vertybinių tipų vertinimams. Ekonominės orientacijos respondentai labiau vertina individualizmą. Jie daugiau reikšmės teikia valdžiai, tikslo siekimui bei hedonizmui.

Kaip iliustruoja 2 diagrama, mažiausias skirtumas tarp individualizmo/ kolektyvizmo yra techniškosios orientacijos respondentų grupėje. Tačiau nors ir nežymiai šioje grupėje labiau yra vertinamos kolektyvinio pobūdžio vertybės.

Šie rezultatai leistų daryti prielaidą, kad profesinė orientacija turi įtakos vertybinių sistemos formavimuisi. Arba, atvirkščiai, žmonės renkasi profesijas, atitinkančias jų vertybines orientacijas. Remiantis Ingleharto vertybų kaitos teorija, vertybinių sistemos susiformuoja paauglystės metais. Taigi aštuoniolikmetis renkasi būsimą profesiją, atsižvelgdamas į savo vertybinius prioritetus. Savo ruožtu pasirinktoji profesija tuos prioritetus sustiprina.

Norėdami patikrinti hipotezę, teigiančią, kad vertybų kaita vyksta materialinės gerovės užtikrinimo linkme, išanalizavome turto vertinimus pagal profesines orientacijas įvairiose amžiaus grupėse. Rezultatai pateikiami 3 diagramoje.

Apskritai turtas nėra prioritetinė vertybė, jo vidutiniai vertinimai nėra labai geri, tačiau statistiškai patikimai skiriasi daugelyje respondentų grupių. To priežastimi galėtų būti socialinių santvarkų kaita. Kaip iliustruoja 3 diagrama, turto vertinimai pagal profesines orientacijas iš esmės skiriasi tarp dviejų kartų. Pirmojoje ir antrojoje amžiaus grupėse labiausiai turtą vertina ekonominės - verslo orientacijos respondentai, tuo tarpu pradedant trečiąja amžiaus grupe, šios kategorijos respondentai turtą vertina mažiausiai. Tai rodo, kaip socialinių santvarkų kaita veikia vertybinių prioritetų kaitą. Kol gyvenome tarybinėje visuomenėje ir kol nuosavybė buvo valstybinė, ekonominį išsilavinimą turintys žmonės ypatingos reikšmės turtui neteikė. Pasikeitus santvarkai ir atsiradus galimybei turėti privačią nuosavybę bei privatų verslą, pasikeitė ir požiūris į turtą. Kaip rodo rezultatai, daugiausiai reikšmės turtui teikia 26-35 m. ekonominės-verslo orientacijos respondentai. Ši respondentų grupė augo ir brendo sovietinėje sistemoje. Jie, būdami jauni, turėjo prisitaikyti prie naujų sąlygų, kurias pradėjo diktuoti gyvenimas. Praktikoje nepatikrinti laisvos rinkos dėsniai daug ką privertė greitai persiorientuoti prie naujų vertybų, jeigu jie norėjo išgyventi. Geras darbas reiškė pelną ir saugumo užtikrinimą šeimai. Didžioji dalis naujai praturtėjusių žmonių mūsų visuomenėje yra palyginti jauni ir galėtų priklausyti kaip tik šiai respondentų grupei. Mažiausiai turtui reikšmės teikia tos pačios amžiaus grupės humanitarinės orientacijos respondentai. Juos galėtume pavadinti "idealistas". Techniškosios orientacijos respondentai visose amžiaus grupėse savo vertinimais neišskiria ir užima tarpinę vietą tarp humanitarinės ir ekonominės orientacijos respondentų.

Apskritai turto vertinimas tarp visų profesijų yra didžiausias jauniausiuoj respondentų grupėje. Tai rodo pasikeitusias vertybines orientacijas. Šioje grupėje ši vertybė užima 31 vietą ir tik 47 vietą vyriausiuoj respondentų grupėje. Atsižvelgiant į tai, kad jaunimas dabartiniu laikotarpiu turtui teikia daugiau reikšmės, o jie, laikui bėgant, pakeis vyresniosios kartos žmones, galėtume teigti, kad pasikeis ir visuomenės nuostatos turto atžvilgiu. Dabartiniu laikotarpiu šis poslinkis vyksta materialinės gerovės užtikrinimo linkme. Taigi rezultatai patvirtina hipotezę.

3.1.3. Vertybių tyrimo rezultatai pagal lyti

Tirdami priėjome prie prielaidos, kad lytis gali stipriai veikti respondentų vertinimus kitose tiriamosiose grupėse. Siekdami ištirti lyties poveikį, apskaičiavome vidutinius vertybių vertinimus pagal lyti. Vertinimo skirtumai statistiškai patikrinti naudojantis F testu. Po to vertybės surašytos pagal svarbą abiejose grupėse. Ryškiu šriftu išskirti vertybiniai tipai ir jų vertinimai.

7 lentelė. - 56 vertybių ir 11 vertybinių tipų vertinimo vidurkiai pagal lyti, jų išdėstymas pagal svarbą ir F testo rezultatai

	Vyr	Mot	F	Vyr.	Mot
I.Valdžia	4.04	3.97	0.96	10	9
1.Socialinė dominacija	2.96	2.75	3.97*	53	54
2.Turtas	4.66	4.62	0.18	29	34
3.Autoritetas	4.16	4.11	0.24	42	42
4.Puiki reputacija	4.12	4.05	0.42	43	45
5.Visuomen. pripažinimas	4.32	4.31	0.01	39	39
II.Tikslo siekimas	4.84	4.88	0.68	4	6
6.Atkaklumas	5.21	5.26	0.5	17	20
7.Itakingumas	3.88	3.66	4.28*	47	48
8.Gabumas	5.25	5.28	0.16	14	19
9.Sėkmė	4.56	4.66	0.99	33	32
10.Inteligencija	5.24	5.54	17.8***	15	14
III.Hedonizmas	4.26	3.89	17.9***	9	10
11.Malonumai	4.62	4.4	6.57**	30	37
12.Gyv. malonumų siekimas	3.9	3.37	23.0***	46	52
IV.Aktyvumas	4.52	4.6	1.58	7	8
13.Gyvenimo stimulas	5.29	5.34	0.43	13	16
14.Gyvenimo įvairovė	3.95	4.38	20.6***	44	38
15.Drąsa	4.34	4.1	6.47*	37	43
V.Savarankišumas	5.17	5.22	1.01	1	3
16.Laisvė	6.07	5.94	4.2*	1	3
17.Kūrybišumas	4.73	4.85	2.0	26	31
18.Nepriklausomumas	4.74	4.6	1.97	25	35
19.Tikslo pasirinkimas	5.67	5.79	2.73	4	7
20.Smalsumas, žingeidumas	4.23	4.19	0.19	41	41
21.Savigarba	5.58	5.94	33.0***	5	4

	Vyr	Mot	F	Vyr.	Mot
VI.Universalumas	4.73	4.95	16.6***	5	4
22.Lygiateisiškumas	4.88	5.02	2.54	24	27
23.Taika žemėje	5.14	5.58	17.8***	19	13
24.Vienovė su gamta	3.91	4.02	1.03	45	47
25.Išmintis	5.21	5.31	1.51	16	18
26.Grožis	4.45	5.12	56.1***	35	24
27.Socialinis teisingumas	5.01	4.96	0.26	21	28
28.Pažiūrų platumas	4.95	5.31	19.2***	22	17
29.Gamtos saugojimas	4.3	4.3	0.00	40	40
VII.Palankumas	4.91	5.24	40.1***	3	2
30.Lojalumas	4.61	5.02	20.3***	31	26
31.Sąžiningumas	5.46	5.65	6.03*	9	12
32.Paslaugumas	3.81	4.05	6.17*	48	44
33.Atsakomybė	5.49	5.76	16.5***	7	9
34.Atlaidumas	4.42	4.65	7.2**	36	33
35.Meilė	5.15	5.77	50.4***	18	8
36.Draugystė	5.48	5.71	9.25**	8	11
VIII.Tradiciškumas	3.05	3.34	15.2***	11	11
37.Pagarba tradicijoms	3.54	4.04	21.9***	50	46
38.Santūrumas	3.8	3.63	2.89	49	49
39.Kuklumas	3.26	3.44	2.99	52	50
40.Susitaikymas su tokiu gyvenimu, koks yra	2.19	2.45	3.52	56	55
41.Religingumas	2.51	3.19	25.6***	54	53
IX.Konformizmas	4.55	4.65	2.7	6	7
42.Mandagumas	4.69	4.89	5.83*	28	30
43.Savikontrolė	5.29	5.16	2.75	12	23
44.Pagarba tėvams	4.92	5.19	9.63**	23	21
45.Klusnumas	3.31	3.37	0.3	51	51
X.Saugumas	5.13	5.37	21.3***	2	1
46.Visuomenės stabilumas	5.14	5.06	0.84	20	25

	Vyr	Mot	F	Vyr.	Mot
47.Nacionalinis saugumas	4.69	4.59	1.2	27	36
48.Neįsiskolinimas	4.59	4.9	10.2**	32	29
49.Šeimos saugumas	5.69	5.85	5.16*	3	5
50.Švara	5.4	5.72	17.0***	11	10
51.Priklausomumo jausm.	4.33	5.17	82.4***	38	22
52.Sveikata	6.06	6.24	5.87*	2	1
XI.Dvasingumas	4.43	4.9	81.8***	8	5
53.Vidinė harmonija	5.44	6.19	105.***	10	2
54.Dvasinis gyvenimas	4.46	5.52	135.***	34	15
55.Gyvenimo prasmė	5.54	5.84	12.3***	6	6
56.Uždarumas	2.31	2.09	4.18*	55	56
N=	488	730		488	730

*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001.

Analizuodami vertybinių tipų vertinimus pagal lyti, matome, kad lytis neturi jokio poveikio valdžios, tikslø siekimo, aktyvumo, savarankiškumo bei konformizmo vertinimams. Tačiau matome ryškų statistiškai patikimą skirtumą vertinant dvasingumą, palankumą, saugumą, hedonizmą, universalumą ir tradiciškumą.

Tirdami vertybinių tipų, kurių vertinimai panašūs pagal lyti, atskirų vertybų vertinimo skirtumus, matome, kad vyrai labiau vertina socialinę dominaciją, įtakingumą, drąsa ir laisvę, tuo tarpu moterys daugiau reikšmės teikia inteligencijai, gyvenimo įvairovei, savigarbai, mandagumui bei pagarbai tėvams.

Analizuodami vertybinių tipų išsidėstymo pagal svarbą skirtumus, galime išskirti vyru grupę, kuri daugiausia reikšmės teikia savarankiškumui (pirma pozicija), o saugumas jų vertinimu yra antrojoje pozicijoje. Tai vienintelė grupė, kuri skiriasi pagal saugumo vertinimą. Kitose tiriamųjų grupėse nepriklausomai nuo amžiaus ar nuo profesinės orientacijos saugumas yra labiausiai vertinamas vertabinis tipas.

Hedonizmą bei malonumus ir gyvenimiškų malonumų siekimą daug labiau vertina vyrai. Universalumą geriau vertina moterys. Jos teikia daugiau reikšmės taikai žemėje, grožiui bei pažiūrų platumui. Palankumas taip pat vertinamas žymiai geriau moterų grupėje. Jos teikia daugiau reikšmės lojalumui, sąžiningumui, paslaugumui, atsakomybei, atlaidumui, meilei bei draugystei. Tradiciškumas pagal svarbą yra paskutinėje vietoje, tačiau jo vertinimas statistiškai patikimai skiriasi. Moterys labiau vertina tradiciškumą, pagarbą tradicijoms bei religingumą. Saugumui daugiau reišmės teikia taip pat moterys. Jos didesnę reikšmę teikia neįsiskolinimui, šeimos saugumui, švarai, priklausomumo jausmui ir sveikatai. Ypač skiriasi dvasingumo vertinimas. Moterys žymiai labiau vertina dvasingumą. (Palyg. penkta ir aštunta pozicijos). Moterys daugiau reikšmės teikia vidinei harmonijai - antra pozicija, tuo tarpu vyru vertinimuose vidinei harmonijai tenka dešimtoji vieta. Ypač skiriasi dvasinio gyvenimo vertinimas - 15 pozicija moterų vertinimu ir tik 34 - vyru. Moterys labiau vertina gyvenimo prasmę. Vyrai šiek tiek labiau vertina uždarumą.

Norėdami ištirti prioritetines vertybes pagal lyti, sudarėme populiausiu vertybių dešimtuką.

8 lentelė. - Vertybių dešimtukai, išdėstyti pagal svarbą atskiroms lytimis

Nr.	Vyrai	Vid. v.	Moterys	Vid. v.
1	Laisvė	6.07	Sveikata	6.24
2	Sveikata	6.06	Vidinė harmonija	6.19
3	Šeimos saugumas	5.69	Laisvė	5.94
4	Tikslo pasirinkimas	5.67	Savigarba	5.94
5	Savigarba	5.58	Šeimos saugumas	5.85
6	Gyvenimo prasmė	5.54	Gyvenimo prasmė	5.84
7	Atsakomybė	5.49	Tikslo pasirinkimas	5.79
8	Draugystė	5.48	Meilė	5.77
9	Sąžiningumas	5.46	Atsakomybė	5.76
10	Vidinė harmonija	5.44	Švara	5.72
N =	488		730	

8 lentelėje pateikiti vyru ir moterų prioritetinių vertybių dešimtukai nėra identiški. Vyrams pačios svarbiausios vertybės - laisvė ir sveikata, moterims - sveikata ir vidinė harmonija. Vyru vertinimuose vidinei harmonijai tenka tik dešimtoji vieta. Skiriiasi meilės bei draugystės vertinimai. Moterims meilė - aštuntoji pagal svarbą vertybę, vyrams - tik 18. Vyrams draugystė svarbesnė už meilę. Sąžiningumas, kurio vidutinis vertinimas yra didesnis moterų grupėje, vyrams - devintoji pagal svarbą vertybę. Moterys sąžiningumui skiria 12 poziciją. Apskritai moterys naudoja platesnę vertinimo skalę nei vyrai, todėl ir į šį dešimtuką patekusių vertybių vidutiniai vertinimai yra didesni. Manytume, jog tai rodo, kad moterys daugiau reikšmės teikia išvardintosioms vertybėms, negu vyrai.

Norėdami įvertinti individualizmo/kolektyvizmo santykį pagal lyti, apskaičiavome vidutinius jų vertinimus.

9 lentelė. - Individualizmo/kolektyvizmo vertinimas pagal lyti. F testo rezultatai

	Vyr.	Mot.	F
1. Individualizmas	4.6	4.52	3.23
2. Kolektyvizmas	4.47	4.74	30.0***

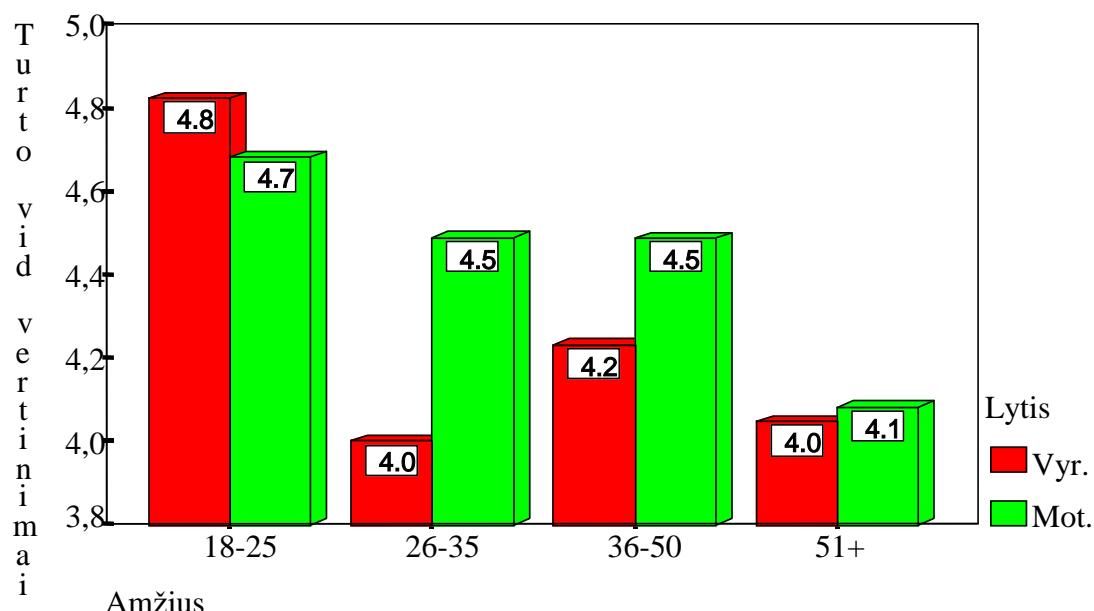
***p<0.001

Kaip rodo rezultatai, pateikti 9 lentelėje, individualizmo vertinimai tarp vyru ir moterų nesiskiria. Tai reiškia, kad tiek vyrai, tiek moterys vienodai gerai vertina asmeninio pobūdžio vertybes, kurių išraiška yra panašūs valdžios, tikslo siekimo, aktyvumo ir savarankiškumo vertinimai. Skiriiasi tik požiūris į hedonizmą, kurį labiau vertina vyrai. Taigi galėtume daryti prielaidą, kad ir vyrai, ir moterys vienodai gerai prisitaiko prie vakarietiškų asmeninio

pobūdžio vertybių. Taip pat tai reikštų, kad galime atmesti prielaidą, kad lytis veikia atskirų profesinių grupių, kuriose dominuoja vyrai arba moterys, individualizmo vertinimus. Tačiau kolektyvizmo vertinimai tarp vyro ir moterų statistiškai patikimai skiriasi. Vyrai kolektyvizmą vertina mažiau už individualizmą, moterys kolektyvizmui teikia daugiau reikšmės. Atitinkamai moterys labiau vertina universalumą, palankumą, tradiciškumą ir saugumą. Tai leistų daryti prielaidą, kad moterys, nors ir vienodai gerai prisitaiko prie naujų vertybių, vis tikt daugiau dėmesio skiria visuotinėms, universalaus pobūdžio vertybėms, siekia saugoti ir puoselėti tradicijas. Taip pat tai reikštų, kad lyties faktorius gali įtakoti kolektyvinio pobūdžio vertybių vertinimus kitose respondentų grupėse.

Norėdami patikrinti hipotezę, teigiančią, kad vertybių kaita vyksta materialinės gerovės užtikrinimo kryptimi, išanalizavome turto vertinimus pagal lytį įvairiose amžiaus grupėse. Kaip rodo rezultatai, pateikti 4 diagramoje, labiausiai turtą vertina 18-25 m. vyrai. Apskritai šioje amžiaus grupėje turtas yra vertinamas labiausiai, bet tai yra vienintelė amžiaus grupė, kurioje vyrai turtui skiria daugiau reikšmės negu moterys. Toki pasikeitimą galėtume aiškinti vėlgi socioekonominių sistemų kaita. Totalitarinėje visuomenėje moteris laikė tris namų kampus. Vyrai neturėjo ryškesnių poreikių, galimybių ir stimulų turėti privatų verslą ar nuosavybę. Pasikeitusių socialinė-ekonominė sistemų geriausiai atspindi pasikeitęs požiūris į turtą 18-25 m. respondentų grupėje. Vyrai ne tik labiau vertina turtą, jie dažnai yra atsakingi už šeimos gerovę, tuo sudarydami salygas moteriai nedirbtį ir ilgiau auginti vaikus. Kita vertus, dažnai vyro darbas yra apmokamas geriau negu moterų.

Taigi galėtume daryti prielaidą, kad, vykstant tolimesniems pokyčiams visuomenėje, turto vertinimas didės, o vertybinių orientacijos keisis materialinės gerovės užtikrinimo linkme. Tik tada, kai bendras pragyvenimo lygis pakils ir bus garantuotas visuotinas saugumas, galima tikėtis, kad rasis vis daugiau žmonių, vertinančių gyvenimo kokybę ir postmaterialistines vertybės.

4 diagrama. Turto vertinimas pagal lytį įvairiose amžiaus grupėse

3.2 Tautinių simbolių sistemos tyrimo rezultatai

Apibendrinti rezultatai rodo, kad visi 20 simbolių rečiau ar dažniau buvo minimi tarp populiariausiuju. Simbolių skirstymas pagal sritis ir bendras jų vertinimas pateikiamas 10 lentelėje.

10 lentelė - Simbolių skirstymas pagal sritis ir jų vertinimas

Simbolių sritis	Simbolio pavadinimas	Balų suma	Vieta	N
1. Valstybiniai simboliai	Trispalvė	2585	1	682
	“Tautiška giesmė”	1833	2	490
	Vytis	1318	4	387
	Litas	684	13	239
2. Istoriniai simboliai	Gedimino pilis	1217	6	417
	Pilys ir jų valdovai	1028	7	328
3. Gamtiniai simboliai	Gintaras	1469	3	551
	Baltijos jūra	1300	5	426
	Nemunas	895	8	315
	Ažuolas	809	9	281
	Linas	457	15	166
	Rūta	366	17	153
4. Religiniai simboliai	Rūpintojėlis	687	12	233
	Kryžius/koplytstulpis	505	14	191
	Bažnyčios	317	19	120
5. Etnokultūriniai simboliai	Liaudies dainos	709	11	300
	Sodyba šiaudiniu stogu	401	16	145
	Tautiniai drabužiai	359	18	148
	Didžkukuliai	205	20	111
6. Sportiniai simboliai	Krepšinis	806	10	346

Rezultatai, pateikti 10 lentelėje, rodo, kad populiariausi simboliai šiuo metu yra valstybiniai. Valstybinių atributų sureikšminimas atspindi visuotinę pagarbą ir lojalumą nepriklausomai valstybei. Trispalvė ir “Tautiška giesmė” - patys svarbiausi tautiniai simboliai Lietuvoje. Vytis - ketvirtasis pagal populiarumą valstybinis simbolis. Vertinami ir gamtiniai simboliai. Gintaras - trečiasis pagal populiarumą simbolis, o Baltijos jūra užima penktą poziciją. Istoriniai simboliai - Gedimino pilis bei pilys apskritai užima šeštą ir septintą vietas. Dešimtasis pagal populiarumą - vienintelis sportinis simbolis - krepšinis. Kiek prasčiau yra vertinami religiniai bei etnokultūriniai simboliai. Jie i populiariausiu dešimtuką nepatenka. Populiariausios iš etnokultūrinų simbolių - liaudies dainos - tik 11 pozicijoje, o geriausiai vertinamas religinis simbolis - Rūpintojėlis - užima tik 12 vietą.

Padėtis šiek tiek skiriasi atskirose respondentų grupėse. Todėl išsamiau paanalizuosime simbolių vertinimą pagal amžių, profesines orientacijas ir lytį.

3.2.1. Simbolių vertinimo skirtumai pagal amžių

Norėdami išanalizuoti amžiaus įtaką simbolių vertinimams, sudarėme populiariausių simbolių dešimtukus, įvertintus įvairių amžiaus grupių.

11 lentelė. - Populiariausių simbolių dešimtukai pagal amžių

Nr.	(I)18-25	(II)26-35	(III)36-50	(IV)51+
1.	Trispalvė	Trispalvė	Trispalvė	Trispalvė
2.	“Tautiška giesmė”	Nemunas	“Tautiška giesmė”	“Tautiška giesmė”
3.	Gintaras	Gedimino pilis	Gedimino pilis	Vytis
4.	Baltijos jūra	Vytis	Vytis	Gedimino pilis
5.	Vytis	Baltijos jūra	Liaudies dainos	Liaudies dainos
6.	Gedimino pilis	“Tautiška giesmė”	Rūpintojėlis	Baltijos jūra
7.	Pilys	Liaudies dainos	Baltijos jūra	Nemunas
8.	Krepšinis	Gintaras	Gintaras	Litas
9.	Nemunas	Ažuolas	Nemunas	Pilys
10	Ažuolas	Krepšinis	Litas	Kryžius

Respondentai visose amžiaus grupėse populiariausiu simboliu pripažino Trispalvę. “Tautiškai giesmei” tenka antroji vieta visose grupėse, išskyrus 26-35 m. respondentus, kurie antrają vietą skiria Nemunui, o “Tautiškai giesmei” - tik šeštąją poziciją. Jauniausieji respondentai trečiąją vietą skiria gintarui, tuo tarpu vyriausiuį respondentų grupėje gintaras net nepatenka į dešimtuką. Antroji ir trečioji amžiaus grupės trečiąją vietą skiria Gedimino pilies simboliumi. Vyriausiuį respondentų nuomone, trečiasis pagal svarbą - Vties simbolis. Liaudies dainos aukštai vertinamos trečiojoje ir ketvirtuojuje amžiaus grupėse (penkta pozicija), kiek žemiau - antrojoje amžiaus grupėje (septinta pozicija) ir visai net nepatenka į dešimtuką jauniausiuį respondentų grupėje.

χ^2 testo rezultatai rodo, kad vertinimo skirtumai tarp įvairių amžiaus grupių statistiškai patikimai skiriasi. χ^2 testo rezultatai gauti įvertinus skirtumą tarp esamos ir tikėtosios balų sumos, tekusios kuriam nors simboliumi.

12 lentelė. – Simbolių vertinimo skirtumai pagal amžių

Simbolis	Balų suma	(I) 18-25		(II) 26-35		(III) 36-50			(IV) 51+	
		Es.	Tik.	Es.	Tik.	Es.	Tik.	Es.	Tik.	p
1. Trispalvė	2585	1984	2068	120	129	166	129	315	259	***
2. "Taut. giesmė"	1833	1344	1466	60	92	117	92	312	183	***
3. Gintaras	1469	1323	1175	49	73	49	73	48	147	***
4. Vytis	1318	998	1054	65	66	84	66	171	132	***
5. Balt. jūra	1300	1094	1040	65	65	50	65	91	130	***
6. Gedimino pilis	1217	915	974	74	61	95	61	133	122	***
7. Pilys	1028	908	822	27	51	30	51	63	103	***
8. Nemunas	895	703	716	74	45	37	45	81	89	***
9. Ažuolas	809	700	648	39	40	28	40	42	81	***
10. Krepšinis	806	739	645	35	40	22	40	10	81	***
11. Liaud. dainos	709	507	567	51	36	57	36	94	70	***
12. Rūpintojėlis	687	566	550	28	34	53	34	40	69	***
13. Litas	684	564	547	24	34	31	34	65	69	
14. Kryžius	505	390	404	32	25	23	25	60	51	
15. Linas	457	383	366	34	23	15	23	25	45	***
16. Sodyba	401	342	321	23	20	20	20	16	40	***
17. Rūta	366	270	293	29	18	28	18	39	37	**
18.Taut. drabužiai	359	286	287	15	18	25	18	33	36	
19. Bažnyčios	317	226	254	18	16	20	16	53	31	***
20. Didžukuliai	205	185	164	14	10	5	10	1	21	***

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.05

Rezultatai, pateikti 12 lentelėje, rodo, kad tik trijų simbolių - lito, kryžiaus ir tautinių drabužių - vertinimai yra panašūs visose amžiaus grupėse, ir šie simboliai nepatenka į dešimtuką. Kitų simbolių vertinimai statistiškai patikimai skiriasi. Vyriausiuju respondentų grupė labiau vertina valstybinius simbolius - Trispalvę, "Tautišką giesmę" ir Vyti. Šios kartos žmonės jaučia pagarbą simboliams, žinomiems jau nuo pirmojo nepriklausomos Respublikos gyvavimo laikotarpio. Si grupė taip pat geriau vertina Gedimino pilies, bažnyčių ir liaudies dainų simbolius. 36-50m. respondentai labiau nei kitos grupės vertina Gedimino pilies, liaudies dainų ir Rūpintojėlio simbolius. Jie taip pat teikia didelę reikšmę valstybiniam simboliam - Trispalvei, "Tautiškai giesmei" ir Vyčiui. Antroji respondentų grupė geriau vertina Nemuno, lino ir rūtos simbolių įvaizdžius. Jauniausioji respondentų grupė labiau nei kiti vertina gintaro, Baltijos jūros, pilį, krepšinio, ažuolo ir sodybos simbolius.

3.2.2. Simbolių vertinimo skirtumai pagal profesines orientacijas ir lyti

Palyginimui pateikiame populiariausių simbolių dešimtukus trijų profesinių orientacijų - humanitarinės, techniškosios ir ekonominės - respondentų grupėse.

13 lentelė. - Populiariausių simbolių dešimtukai pagal profesines orientacijas

	Humanit. or.	Technišk. or.	Ekonom. or.
1.	Trispalvė	Trispalvė	Trispalvė
2.	“Tautiška giesmė”	“Tautiška giesmė”	“Tautiška giesmė”
3.	Gintaras	Vytis	Gintaras
4.	Baltijos jūra	Gintaras	Baltijos jūra
5.	Gedimino pilis	Gedimino pilis	Gedimino pilis
6.	Vytis	Baltijos jūra	Vytis
7.	Liaudies dainos	Pilys	Krepšinis
8.	Pilys	Nemunas	Pilys
9.	Rūpintojėlis	Ažuolas	Litas
10.	Nemunas	Krepšinis	Ažuolas

Rezultatai, pateikti 13 lentelėje, rodo, kad nepríklusomai nuo profesinės orientacijos pirmųjų penkių simbolių vertinimas yra labai panašus. Vertinimų skirtumai prasideda antroje sąrašo dalyje. Humanitarinės orientacijos respondentų simbolių dešimtuke, skirtingai nuo kitų grupių, rasime liaudies dainas ir Rūpintojėlį. Kitos grupės vietoje jų akcentavo krepšinio ir ažuolo simbolius. Ekonominės orientacijos respondentai devintąją poziciją skiria litui. Humanitarai prastai vertina šį simbolį, skirdami jam tik 19 poziciją. Techniškosios orientacijos respondentų sąraše litas užima 11 vietą.

Lygindami profesinės orientacijos įtaką simbolių pasirinkimui, matome, kad simbolių vertinimai atskirose grupėse skiriasi. Norint statistiškai patikrinti vertinimo skirtumus, naudotasi χ^2 testu.

14 lentelė. – Simbolių vertinimai pagal profesines orientacijas. χ^2 testo rezultatai

Simbolis	Balų suma	Humanitarinė or.		Techniškoj i or.		Ekonominė or.		
		Es.	Tik.	Es.	Tik.	Es.	Tik.	p
1. Trispalvė	2585	789	880	915	801	881	904	***
2. "Taut. giesmė"	1833	584	624	663	568	586	641	***
3. Gintaras	1469	544	500	370	455	555	514	***
4. Vytis	1318	383	449	529	408	406	461	***
5. Balt. jūra	1300	440	442	350	403	510	455	**
6. Gedimino pilis	1217	392	415	356	377	469	425	*
7. Pilys	1028	325	351	338	318	365	359	
8. Nemunas	895	316	305	301	277	278	313	*
9. Ažuolas	809	238	275	284	251	287	283	*
10. Krepšinis	806	156	275	275	249	375	282	***
11. Liaud. dainos	709	334	241	170	219	205	248	***
12. Rūpintojėlis	687	317	235	150	212	220	240	***
13. Litas	684	123	233	239	212	322	239	***
14. Kryžius	505	206	171	133	158	166	176	*
15. Linas	457	207	155	111	143	139	159	***
16. Sodyba	401	183	136	83	125	135	140	***
17. Rūta	366	183	124	83	114	100	128	***
18. Taut. drabužiai	359	134	122	105	112	120	125	
19. Bažnyčios	317	148	107	73	99	96	111	***
20. Didžkukuliai	205	72	69	64	64	69	72	

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.05

Profesinė orientacija neturi įtakos pilių, tautinių drabužių ir didžkukulių vertinimams. Visais kitais atvejais vertinimo rezultatai statistiškai patikimai skiriasi. Taigi matome, kad humanitarinės orientacijos respondentai daug labiau nei tikėtasi vertina gintaro, liaudies dainų, Rūpintojėlio, kryžiaus, lino, sodybos, rūtos ir bažnyčių simbolius. Techniškosios orientacijos respondentai geriau nei tikėtasi vertina Trispalvės, "Tautiškos giesmės", Vyties, Nemuno, ažuolo, krepšinio ir lito simbolius. Ekonominės orientacijos respondentai labiau nei tikėtasi vertina gintaro, Baltijos jūros, Gedimino pilies, krepšinio ir lito simbolius.

Lytis galėtų būti dar vienas kintamasis, salygojantis skirtumą tarp įvairių profesinių orientacijų atsiradimą, kadangi vyru ir moterų santykis įvairose profesinėse grupėse skiriasi. Norėdami tai ištirti, sudarėme populiariausių simbolių dešimtukas pagal lytį.

15 lentelė. Populiariausių simbolių dešimtukas pagal lyti

Nr.	Vyrai	Moterys
1.	Trispalvė	Trispalvė
2.	“Tautiška giesmė”	“Tautiška giesmė”
3.	Vytis	Gintaras
4.	Krepšinis	Baltijos jūra
5.	Baltijos jūra	Gedimino pilis
6.	Gedimino pilis	Vytis
7.	Pilys	Pilys
8.	Gintaras	Liaudies dainos
9.	Nemunas	Rūpintojėlis
10.	Ažuolas	Nemunas

Rezultatai rodo, kad vertinimų skirtumai prasideda nuo trečiosios pozicijos. Vyrai skiria trečiąją vietą Vties simbolui ir labai gerai vertina krepšinį kaip simbolį, skirdami jam ketvirtą poziciją. Moterų nuomone, trečioji vieta tenka gintaro įvaizdžiui, o krepšiniui - tik 16 pozicija. Išskyrus valstybinius simbolius, kurie užima pirmąsias vietas abiejų grupių vertinimuose, krepšinis, pasak vyru, galėtų būti tinkamas simbolis garsinti Lietuvos vardui. Moterys mano, kad pats svarbiausias simbolis po Trispalvės ir “Tautiškos giesmės” yra gintaras. Vyrai šiam simbolui skiria tik aštuntąją vietą. I moteriškajį populiariausių simbolių dešimtuką patenka liaudies dainos ir Rūpintojelis. Vyrai šiemis simboliams atitinkamai skiria 12 ir 13 vietas.

χ^2 testu patikrinome vertinimo skirtumą tarp lyčių patikimumą.

16 lentelė. Simbolių vertinimo skirtumai pagal lyti. χ^2 testo rezultatai

Simbolis	Balų suma	Vyrai		Moterys		
		Es.	Tik.	Es.	Tik.	p
1. Trispalvė	2585	993	1034	1592	1551	
2. "Taut. giesmė"	1833	714	733	1119	1100	
3. Gintaras	1469	448	587	1021	881	***
4. Vytis	1318	621	527	697	791	***
5. Balt. jūra	1300	499	520	801	780	
6. Gedimino pilis	1217	491	487	726	730	
7. Pilys	1028	486	411	542	617	***
8. Nemunas	895	425	358	470	537	***
9. Ažuolas	809	397	324	412	485	***
10. Krepšinis	806	515	322	291	484	***
11. Liaud. dainos	709	216	284	493	425	***
12. Rūpintojėlis	687	200	275	487	412	***
13. Litas	684	349	274	335	410	***
14. Kryžius	505	169	202	336	303	**
15. Linas	457	129	183	328	274	***
16. Sodyba	401	114	160	287	241	***
17. Rūta	366	72	146	294	219	***
18. Taut. drabužiai	359	109	144	250	215	***
19. Bažnyčios	317	105	127	212	190	*
20. Didžkukuliai	205	99	82	106	123	*

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.05

Rezultatai, pateikti 16 lentelėje, rodo, kad respondentų lytis neturi įtakos Trispalvės, "Tautiškos giesmės", Baltijos jūros ir Gedimino pilies simbolių vertinimams. Kitų simbolių vertinimuose lyties poveikis - ryškus. χ^2 testo rezultatai rodo, kad vyrai labiau nei tikėtasi vertina Vytį, krepšinį, pilis, Nemuną, ažuolą, litą ir didžkukulius kaip simbolius. Moterys labiau vertina gintarą, liaudies dainas, Rūpintojėlį, liną, rūtą, sodybą, kryžių, bažnyčias ir tautinius drabužius.

Siekiant išanalizuoti, ar lytis turi įtakos vertinimų skirtumams pagal profesinę orientaciją, apskaičiuota balų suma, tenkanti kiekvienam simboliui trijų skirtingų profesijų vyrų ir moterų grupėse. Rezultatai pateikiami 17 lentelėje.

17 lentelė. – Simbolių vertinimo skirtumai pagal lyti trijų profesinių orientacijų grupėse

Simbolis	Humanitarinė orientacija					Techniškoji orientacija					Ekonominė orientacija				
	Vyr. Es.	Tik. Es.	Mot. Tik.		p	Vyr. Es.	Tik. Es.	MotE s.	Tik. Es.	p	Vyr. Es.	Tik. Es.	Mot. Tik.		p
1. Trispalvė	61	99	701	663	***	640	682	275	233	**	280	313	601	568	*
2. "Taut giesmė"	57	72	497	482		464	494	199	169	**	180	208	406	378	*
3. Gintaras	61	71	483	473		232	276	138	94	***	155	197	400	358	*, *, *
4. Vytis	62	47	298	313	*	413	394	116	135		141	144	265	262	
5. Balt. jūra	51	57	385	379		276	261	74	89		172	181	338	329	
6. Gedimino pilis	50	50	337	336		274	265	82	91		167	166	302	303	
7. Pilys	39	42	282	279		283	252	55	86	***	161	130	204	235	*, *, *
8. Nemunas	54	41	260	273	*	265	224	36	77	***	105	99	173	179	
9. Ažuolas	39	31	199	207		222	212	62	72		136	102	151	185	*, *, *
10. Krepšinis	36	20	120	136	***	246	205	29	70	***	233	133	142	242	*, *, *
11. Liaud. dainos	35	43	294	286		113	127	57	43	*	63	73	142	132	
12. Rūpintojėlis	36	41	280	274		95	112	55	38	**	69	78	151	142	
13. Litas	21	16	102	107		188	178	51	61		140	114	182	208	*, *
14. Kryžius	17	25	179	171		92	99	41	34		55	59	111	107	
15. Linas	20	27	187	180		75	83	36	28		34	49	105	90	*, *
16. Sodyba	19	24	163	158		60	62	23	21		34	48	101	87	*
17. Rūta	9	24	174	159	**	44	62	39	21	***	19	35	81	65	*, *, *
18.Taut. drab.	16	17	118	134		62	78	43	27	***	31	43	89	77	*
19. Bažnyčios	11	19	136	128	*	60	54	13	19		34	34	62	62	
20. Didžkukuliai	12	9	60	63		53	48	11	16		34	24	35	45	*

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.05

Rezultatai, pateikti 17 lentelėje, rodo, kad lyties skirtumai mažiausiai įtakoja humanitarinės orientacijos respondentų vertimus - skiriasi tik 6 simbolių vertimai. Techniškosios orientacijos respondentų grupėje lyties poveikis vidutinis - skirtumai pastebimi 10 simbolių vertinimuose, ir ekonominės orientacijos respondentų grupėje ši įtaka didžiausia - ryškūs skirtumai vertinant 12 simbolių. Ryškus lyties poveikis, nepriklausomai nuo profesinės orientacijos, matyti krepšinio, rūtos ir Trispalvės vertinimuose. Taigi galėtume teigti, kad vyrai, nepriklausomai nuo profesinės orientacijos, daug labiau vertina krepšinio simbolį. Visų profesijų moterys labiau vertina Trispalvės ir rūtos simbolius. Techniškosios ir ekonominės orientacijos vyrai skiria daugiau reikšmės pilims kaip simbolui, tuo tarpu moterys labiau vertina "Tautiškos giesmės", gintaro ir tautinių drabužių simbolius. Lyčių skirtumai neturi įtakos Baltijos jūros, Gedimino pilies ir kryžiaus simbolių vertinimams.

3.3 Interviu analizė

Siekdami patikrinti Ingleharto teorijos (1990:19), teigiančios, kad pagrindinis veiksnys, i kurį reikia atsižvelgti analizuojant pokyčius visuomenėje, yra amžius, teisingumą, atlikome 20 interviu su pagyvenusiais žmonėmis analizę. Beveik visi šie respondentai atsakė ir į anketos klausimus, bet jie buvo papildomai intervuojami tam, kad galėtų išryškinti ir pakomentuoti savo vertinimų motyvus. Kaip jau buvo minėta anksčiau, šios grupės respondentų amžius nuo 60 iki 92 metų. Šie žmonės priklauso inteligenčios sluoksniniui, kai kurie jų dar dirbantys, bet didžiąją dalį sudaro pensininkai, buvę mokytojai bei dėstytojai. Pagal išsimokslinimą ir užimamas pareigas šių respondentų tarpe yra profesorių, docentų, žmonių, kurie užėmė arba užima gana aukštą pareigas. Tai reikštų, kad šie 20 respondentų gyveno arba vis dar gyvena aktyvų visuomeninį ir socialinį gyvenimą ir jų nuomonės gali atitikti bendras vyresniosios kartos išsimokslinusiu žmonių pažiūras ir nuomonės. Kaip rodo iki šiol vykdyti šioje srityje tyrimai, inteligenčios sluoksnis visada buvo labai svarbus žadinant, formuojant ir išlaikant tautinį identitetą. Kadangi šie respondentai yra trijų laikotarpių - tarpukario nepriklausomos Lietuvos, sovietinio laikmečio bei atgimusios nepriklausomos Lietuvos įvykių liudytojai, tų laikotarpių specifika perteikėme remdamiesi senosios kartos nuomonėmis bei vertinimais. Mes nesiimame vertinti respondentų požiūrių teisingumo ar klaudingumo. Mūsų uždavinys - pateikti išsimokslinusiu pagyvenusiu žmonių nuomonės apie tautinio identiteto sistemos kaitą skirtingais visuomenės gyvavimo laikotarpiais ir atskleisti jų požiūrį į jaunają kartą.

Šia analize siekėme dar kartą patikrinti hipotezę, kuri teigia, kad vyresnioji karta labiau vertina tradicines vertybes, o jaunimas imlus naujovėms ir greičiau prisitaiko prie naujų vertybų. Taip pat siekėme ištirti, kaip politinių, ekonominių bei socialinių sąlygų kaita veikia tautinio identiteto formavimą bei raidą.

3.3.1. Tarpukario nepriklausomos Lietuvos gyvavimo laikotarpis

Ingleharto (1990) teorija teigtų, kad pagal tai, kokios vertybės vyrauja tarp senosios kartos žmonių, galime spręsti, kokios vertybės buvo prioritetinės jų vaikystėje ir paauglystėje. Sekdami šiuo teoriniu teiginiu, pateiksime, kaip respondentai vertina savo vaikystės laikotarpi, t.y. tarpukario nepriklausomą Lietuvą.

Senosios kartos vertinės orientacijos formavosi laikantis krikščioniškosios moralės principų. Religija ir tikyba turėjo būti galio didelę įtaką kasdieniniame žmonių gyvenime. Gal to laikmečio žmonės ir nebuvo itin išsimokslinė, bet jie buvo dvasiškai turtingi, nors gyvenimas ir buvo labai sunkus. Pasak respondentų,

“tėvai vargo, dirbo, bet jie turėjo galimybę prasigyventi sąžiningumu, savo doru darbu. Jų galvosena buvo sveika, teisinga ir neapgaulinga. Jie buvo kilnesnės, sąžiningesnės dvasis. Jiems padėjo tikyba”.

Senosios kartos respondentų nuomonės, paprašius išvardinti svarbiausius žmogaus būdo, charakterio bruožus bei labiausiai vertinamus gyvenime dalykus, beveik nesiskyrė. Daugelis labiausiai vertina:

“sąžiningumą, dorumą, darbštumą, teisingumą, siekimą užsibrėžto tikslą, pagarbą tėvams, patriotiškumą, meilę tėvynei, tolerantiškumą, mandagumą”.

Lygiai tie patys būdo bruožai bei gyvenimo principai buvo pakartojami paklausus, “ką vaikystėje stengėsi įdiegti tėvai bei mokytojai?” Pasak respondentų, tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje buvo

“daug dėmesio kreipiama į Lietuvos istoriją, idealizuojama senovė, skiepijamasis patriotiškumo jausmas, ugdoma tėvynės meilė”.

Kalbėdami apie to meto mokyklą, respondentai prisimena, kad

“anų laikų mokytojas buvo garbingas žmogus, idealistas. Mokytojas buvo idealus pavyzdys”. Vaikai buvo ugdomi vadovaujantis šūkiu “Mylēk Dievą ir Tėvynę”.

Šeima laikoma be galio svarbia visuomenės ląstele. Respondentų nuomone,

“šeima yra pagrindinė vertė. Jei vaikas gauna tinkamą auklėjimą šeimoje, jei jo tėvai dori, sąžiningi, to vaiko nereikia specialiai mokyti sąžiningumo. Jei šeimoje tėvai linkę į veidmainystę, gobšumą, tai ir vaikas išauga veidmainis”. Pasak respondento, “šeimoje niekas specialiai nekalė į galvą tautiškumo, patriotizmo, bet savaimė pati aplinka taip auklėjo”.

Tuometinė šeima, daugelio respondentų nuomone, “buvo tvirtesnė”. Jai didelės įtakos turėjo religija.

“Religija buvo stabdys šeimų skyryboms ir nesantaikoms. Moterys daugiau taikėsi prie negerovių, stengėsi, kad šeima išliktų”. Respondentas teigia, kad “šeimoje žmonės gerbdavo vieni kitus labiau nei dabar”.

Pagrindinės to meto šventės buvo religinės - Kūčios, Kalėdos, Velykos. Jų šventimas ir visų su jomis susijusių tradicijų išlaikymas taip pat buvo šeimos prerogatyva. Ne mažiau pagarbiai švėsdavo ir tautines šventes - ypač Vasario 16-tąją. Tautinės šventės buvo švenčiamos “ir viešai, ir namuose”.

Taigi, apibendrinę pateiktas nuomones, galėtume teigti, kad to meto socialinė aplinka, formuojanti asmenybę, buvo vientisa. Interviu analizė rodo, kad šeima, mokykla, bažnyčia, ugdydama žmogų, vadovavosi kriščioniškosios moralės principais. Nukrypimas nuo normos buvo labai retas atvejis, paprastai sulaukdavęs didelio atgarsio ir griežtai pasmerktas. Visuomenė buvo palyginus uždara, mokslas - sunkiai prieinamas paprastam žmogui. Švietėjiškoji funkcija tek davalo bažnyčiai, kuri vienodai ugđė ir tikėjimą, ir patriotiškumą. Taip formavosi jauno žmogaus tautinis identitetas, kurio išskirtiniai bruožai buvo tautinis pasididžiavimas, patriotizmas, meilė Dievui bei Tėvynei, pagarba senovei bei tradicijoms. To meto visuomenė, sprendžiant pagal vertybinius prioritetus, atitiko tradicinės - religinės visuomenės modelį.

3.3.2. Sovietinis laikotarpis bei atgimimo galimybė

Penkiasdešimties metų sovietinis laikotarpis, respondentų nuomone,

“padarė baisios žalos tiek dvasine, tiek moraline prasme. Neliko pasitikėjimo žmogumi”. Kaip teigia to laikmečio liudytojai, “iš žmogaus viskas buvo atimta - ar ūkis, ar fabrikėlis. Kai žmogus neturi nieko savo, gyvena iš valdžios malonės, jis niekuo nesirūpina”. Šis laikotarpis “sujaukė žmoguje visas dorybes. Gerosios savybės buvo užslopintos, bet žmogus išmoko gerti, vogti”. Pasak respondento, “tada vagystė nebuvo laikoma vagyste - ji buvo vadinama “kombinavimu”, “mokejimu gyventi”. Sukleštėjo gobšumas, nesąžiningumas, netvarka. “Rusų laikais labai pasikeitė požiūris į tikėjimą, religiją”. Kaip teigia respondentas, “rusai stengėsi visus mokslo žmones, inteligenčią, ūkininkus, ko neišvežė į Sibirą, padaryt homo sovieticus, kuriems būtų visai neaktualu, kur gyventi, ir kurie vertintų jų ideologiją”. Respondentų teigimu, “karai, santvarkų kitimas, veidmainiavimas, kuris klestėjo sovietmečiu, padarė savo. Taigi ir dabar nedorū žmonių skaičius žymiai didesnis nei Smetonas laikais”.

Pasak respondentų, pasikeitė požiūris į šeimą. Kadangi religinis auklėjimas neteko galios, atsirado

“didelė laisvė - skyrybų skaičius pradėjo augti”.

Pasikeitė mokyklos ir mokytojo vaidmuo. Mokykla tapo komunistiškai ideologizuota, pažangūs mokytojai buvo persekiojami. Dažnai šeimoje ir mokykloje diegiamos vertybės prieštaraudavo vienos kitoms.

Sovietinis laikotarpis iš pagrindų pakeitė vertybinius prioritetus. Vertindami dabartinį žmogų, kai kurie respondentai teigia, kad

“dabar mūsų žmonės - tai sovietmečio palikimas. Kaip buvo pripratę grobti viską, kai viskas buvo valdiška, taip grobia iki šiol. Jei tėvai “nešė”, tai ir vaikai “išmoko nešti”.

Sovietinio laikotarpio represijos išugdė baimės jausmą. Norėdami išlaikyti tautines bei religines tradicijas šeimose, žmonės, pasak respondentų,

“užsidengę langus Kūčias valgydavo”.

Paklausus, “kas padėjo išlikti tautai per visą sovietinį laikotarpi?”, dauguma respondentų įvardijo

“jaunimo tautinį ir religinį auklėjimą”.

Kai kurie senosios kartos respondentai teigia, kad

“Lietuva atgimė, nes dar buvo gyva senoji karta ir tos kartos vaikai”. Jų teigimu, “patriotiškumo jausmą skiepijo tėvai, seneliai, proseneliai ir mokytojai”.

Kadangi buvo mokoma ne tik mylėti tėvynę, bet ir ją ginti, daug žmonių okupacijos metu pasitraukė į miškus. Rezistencinis judėjimas taip pat įvardijamas kaip veiksnys, skatinęs tautiškumo išlaikymą sovietmečiu. Ne visa inteligentija dar buvo išnaikinta, taigi ji taip pat stengėsi palaikyti tautiškumo, patriotizmo idėjas. Didelis vaidmuo teko bažnyčiai.

“Daugelis kunigų prisdėjo prie tautiškumo palaikymo, vienijo žmones”. Tikėjimas davė impulsą. “Tų laikų žmonės labai vertino lietuviškus papročius, tradicijas, tikybą, visa kas lietuviška, o priešas, okupavęs šalį, tai griovė. Šitokia situacija pastumėjo visuomenę pasipriešinti tam griovimui.” Patirta iš okupanto skriauda vertė priešintis. “Nežmoniškas elgesys iššaukė atvirkštinę reakciją, suteikė užsispypimą”.

Ir vis dėlto, kaip rodo interviu analizė, tarybinis laikotarpis vyresnio amžiaus žmonių tiek stipriai nepaveikė, kiek jis turėjo įtakos jaunajai kartai. Atsirado prieštaravimas tarp šeimoje diegiamų vertybų ir visos socialinės aplinkos.

“Mokykloje vienaip šnekėdavo, namuose - kitaip”. Kai kuriems asmenims dėl to “atsirado prieštaravimas, antagonistumas mokyklai”, o kiti pasidavė propagandai.

Taigi pakitusių vertybinių prioritetų sovietiniu laikotarpiu analizė rodo, kad neliko veiksniių, formuojančių žmogaus vertybines orientacijas, vientisumo. Kaip rodo interviu analizė, atsirado prieštaravimas tarp šeimoje arba privačioje aplinkoje diegiamų vertybų ir viešosios ideologijos propaguojamų vertybų. Vyresnioji karta galėdavo atsirinkti ir atesti jiems nepriimtiną propagandą, bet jaunimui susivokti buvo labai sunku. Vertindami pagal Ingleharto (1995:41) pateiktą visuomenių vystymosi modelį (4 priedas, 4 pav.) ir atsižvelgdami į to laikmečio vertybinius prioritetus, galime teigti, kad Lietuva sovietiniu laikotarpiu nutolo nuo tradicinės - religinės visuomenės modelio ir tapo sekuliarizuota, materialistinių tikslų siekianti visuomenę. Krikščioniškają moralę daugeliu atveju pakeitė komunistinis žmogaus auklėjimo kodeksas. Kadangi jaunimas yra imlus naujovėms, nemaža jo dalis perėmė to laikmečio iškeltas vertibes ir jomis vadovavosi bei vadovaujasi iki šių dienų savo gyvenime. Tuo būdu visuomenėje atsirado pažiūrų susipriešinimas, kuris ypač atskleidė dabartiniu laikotarpiu, vėl atgavus nepriklausomybę. Viešai kalbėti apie to meto tautinį identitetą nebuvo nei galimybų, nei prasmės. Pagal to meto ideologiją, turėjo būti suformuotas tarybinio žmogaus identitetas. Kadangi tai buvo daroma prievara, tad sukėlė pasipriešinimą, ir šeimose bei neoficialioje aplinkoje buvo stengiamasi atgaivinti bei puoselėti lietuviškas tradicijas bei tautiškumą.

3.3.3. Laikotarpis, atgavus nepriklausomybę Lietuvoje

Atgavus nepriklausomybę ir aštuonetą metų pagyvenus nepriklausomoje Lietuvoje, respondentų nuomone, žmonių požiūriai bei vertinimai labai stipriai pasikeitė. Jų manymu,

“labai pasikeitė žmonės - tapo užsidare, savanaudžiai. Pagrindinis dėmesys dabar yra kreipiamas į materialinę gerovę”. Kita nuomonė teigia, kad “nebėra moralės, įsiviešpatavęs melas. Įsivyravo alkoholizmas, žiaurumas”. Yra respondentų, teigiančių, kad “tauta pasidarė savanaudiška, žmonės - gobšūs, jų tikslas vienas - praturtėti. Dingo idealizmas. Prarado žmonės sąžinę”. Taip pat sutinkame nuomonę, teigiančią, jog “mažoji tautos dalis yra pralobusi ir jiems jūra iki kelių, viskas prieinama, o masės vargsta. Kai kurie jauni žmonės nori labai greitai pralobti, neretai neteisingai, ne darbu to siekdami, o apgaule”.

Dabartinė Lietuvos visuomenė, respondentų nuomone, yra skilusi pusiau.

“Tie, kurie siekė nepriklausomybės, išsaugojo visas savo puoselėtas vertėbes, jiems niekas nepasikeitė, bet tiems, kurie prieky ižvelgė lengvai pasiekiamą pinigą - viskas pasikeitė”.

Ta dalis, kuri išsaugojo sąžiningumo, doros, teisingumo principus, stengiasi ir toliau dėti visas pastangas, kad gyvenimas gerėtų. Kita dalis, kurios gyvenimo principai artimi sovietmečiui, nepaiso moralinių normų ir toliau “plėšia, vagia, sprogdina,” tuo be galio piktiindama sąžiningą visuomenės dalį. Nusikalstamas pasaulis turi tendenciją jaunėti, o tai be galio piktina ir neramina senąją kartą.

Atsakydami į klausimą, “kiek svarbūs”, senosios kartos vertinimu, “išliko tautiniai patriotiniai jausmai ir ar pakankamai tautiška dvasia auklėjama jaunoji karta?”, respondentai laikėsi vieningos nuomonės, teigdami, kad

“dabar jaunimas nepakankamai tautiškai bei patriotiškai auklėjamas”. Respondentų požiūriu “mokyklos dar nėra persiorientavusios. Dalis pedagogų dar yra senų pažiūrų. Jaunimui atrodo, kad visa, kas gera, yra Vakaruose”. Respondentai teigia, kad “anksčiau lietuvis labai didžiuodavosi esąs lietuvis, o dabar daug kas savo idealu laiko Vakarus”.

Tokią nuostatą padeda formuoti ir žiniasklaida, ypač televizija.

“Televizija gvildena labai mažai temų, kurios auklėtų, vietoj to kiša vakarietišką šlamštą.” Senosios kartos požiūriu, “jaunesniojoje kartoje yra labai mažai patriotizmo, pirmojoje vietoje - materializmas”.

Senoji karta ižvelgia visuomenės pasidalinimą į dvi stovyklas: vienoje pusėje, jų manymu, - aršūs kovotojai už nepriklausomybę, kitoje - gedintys “senųjų laikų”. Pastarieji teigia, kad

“tarybiniais laikais gyvenimas buvo geresnis, bent pavalgę buvom, bent mokesčiai nekamavo”.

Nepriklausomybės šalininkai juos įvardija “pilvo žmonėmis”.

Senoji karta ypač kritiškai vertina valdžią. Jų manymu,

“nėra Lietuvoje tvarkos, jokio teisėtumo, žmonės yra nesaugūs”. Senosios kartos požiūriu, “mes iš viso nesaugūs, visais atžvilgiais - ir materialine, ir gyvenimiškaja prasme. Valdžia mūsų nesaugo. Kas nori - užpuola, plėšia, nėra tvarkos”.

Kaip matome iš interviu analizės ir kaip rodo anketinės apklausos rezultatai, saugumas yra svarbiausia vertybė dabartiniu laikotarpiu ir jo labiausiai pasigendama. Maslowo (1954) išdėstytoje žmogaus poreikių hierarchijos piramidėje saugumo poreikiai eina iš karto po fiziologinių. Tai rodo, kad, neužtikrinę saugumo, negalime kalbėti apie aukštesnių poreikių, juo labiau dvasinių, tenkinimą. Senoji karta pasigenda “idealistų” valdžioje,

“tū, kurie dirbtų Lietuvai, kuriems rūpėtų pati Lietuva, o ne savanaudiškumas”.

Atgaivinti tai, kas buvo vertinama pirmosios nepriklausomos Respublikos laikais, yra neįmanoma, nes laikmetis jau pasikeitęs. Gyvenimo modernizacija iškelia į pirmą vietą kitas vertėbes. Bet ypač sunku su tuo susitaikyti senajai kartai, kuri tarsi nevalingai lygina pirmosios nepriklausomos Respublikos laikus su šiandienia ir mato didžiulį kontrastą. Nežinodami, ką dėl to kaltinti, jie kaltina

valdžią ir politikus, nors galbūt didžioji dalis kaltės tenka sovietinio laikotarpio ideologijai ir susiklosčiusiam gyvenimo būdui.

Tikėjimas, bažnyčia, nors ir atgavo savo teises ir nebéra draudžiama kaip tarybiniais metais, jau nėra tokia pati kaip anksčiau. Respondentai pastebi, kad

“religija keičiasi, tobulėja, atsisakydama senų tradicijų, senų davatkiško auklėjimo pažiūrų”. Iš kitos pusės, “bažnyčia pati savo autoritetą gadina, nusileisdama į žemiškus reikalus, kišdamasi į politiką.”

Kaip rodo mūsų apklausos duomenys, religingumas nebéra prioritetinė vertybė dabartiniu laikotarpiu. Religingumo vertinimas yra žemas visose respondentų grupėse, nepriklausomai nuo amžiaus (žr. p. 42, 1 lentelė, vertybė Nr. 41), lyties (p.54, 7 lentelė) ar profesinės orientacijos (p.48, 4 lentelė). Tai leistų teigt, kad religija, o tuo pačiu ir krikščioniškoji moralė, nebéra gyvenimo pagrindas. Situacija Lietuvoje atitinka Ingleharto (1995:394) apibrėžtą modelį (2 priedas, 2 pav.). Per 70 metų visuomenė žymiai pasikeitė. Lietuva nutolo nuo tradicinės - religinės visuomenės modelio, tačiau sovietinis 50-ties metų palikimas ir priklausumas post - komunistinių šalių blokui lemia ypatingą materialistinio pobūdžio vertybų įsigalėjimą.

Ingleharto teorija teigia, kad ekonominis vystymasis veikia vertybinię sistemą, ir todėl ji kinta. Tie pokyčiai savo ruožtu veikia tų visuomenių ekonomines ir politines sistemos. Ramioje situacijoje, vykstant nuosekliai visuomenės vystymuisi, požiūriai ir vertinimai pradeda skirtis, keičiantis kartai. Dabartinėje situacijoje politiniai, ekonominiai, socialiniai ir atitinkamai vertybiniai pokyčiai buvo tokie staigūs ir esminiai, kad senoji karta ir vyresnioji karta patyrė šoką, kurį sukėlė vertybinių prioritetų krizė. Yra nepaprastai sunku bei skaudu suvokti, kad visa tai, ką stengési įdiegti tėvai, seneliai bei mokytojai, netenka prasmės. Senajai kartai tapo labai sunku prisitaikyti gyventi šiuolaikinėje visuomenėje. Pasak Ingleharto, kuo žmogus jaunesnis, tuo jis yra imlesnis naujovėms ir tuo lengviau jis prie jų prisitaiko. Tai galėtų paaškinti, kodėl ši respondentų grupė, atstovaujanti senajai kartai, šiandieninę situaciją Lietuvoje vertina taip niūriai ir pesimistiškai.

3.3.4. Lietuvos ateities perspektyvos ir Europos Sajunga

Senosios kartos vertinimu, dabartinė karta yra pasmerkta. Dabartinė karta yra nuvertinama, tačiau dedama vilčių į ateinančias kartas. Kai kurie respondentai teigia, kad

“dabartinė karta yra dar pereinamoji, o ateinanti jau bus tikra”. Randame nuomonę, kad “kol nauja karta neišaugs, žmonėms susigrąžinti dvasingumą, kuris buvo, bus labai sunku”. kita nuomonė teigia, kad “reikia naujos kartos, kad išaugtų asmenybės”.

Kalbėdami apie Lietuvos ateitį, daugelis senosios kartos respondentų yra nusiteikę pesimistiškai ir prognozuoja, kad 10 - 20 metų dar bus gyvenama blogai. Kiti mano, kad

“viskas priklausys nuo to, kokie užaugs proanūkiai”. Yra ir šiek tiek optimistiškesnių nuomonų, teigiančių, kad “ne visi dar Lietuvoje sugedę, yra protinę žmonių, ne visi vagys ir plėšikai. Atsistos Lietuva ant kojų, tik klausimas - kada?”

Šitoks senosios kartos nusivylimas kyla dėl begalinio kontrasto, kurį jie mato lygindami tarpukario Lietuvą su šiandienine pereinamojo laikotarpio į demokratiją Lietuva. Tą kontrastą dar paryškina tai, kad praeitis per 50 sovietinių metų tapo be galio idealizuota, ir, prasidėjus atgimimui, jie tikėjosi išvysti aną laiką Lietuvą. Bet kadangi gyvenimas vietoje nestovi, o vertinant, kokia žala moraline bei dvazine prasme buvo padaryta sovietiniu laikotarpiu, jiems teko karčiai nusivilti. Tą nusivylimą ir pesimizmą dar stiprina ir tai, kad pasikeitusios ekonominės sąlygos verčia didžiąją dalį vyresniosios kartos žmonių balansuoti ant skurdo ribos.

Kitas aktualus mums klausimas, kalbant apie ateities perspektyvas, buvo sužinoti respondentų nuomones apie galimą Lietuvos narystę Europos Sajungoje. Tuo tikslu respondentų klausėme, ar nemato jie grėsmės tautiškumo bei lietuviybės praradimui, tapus Europos Sajungos nare.

Europos Sąjungą respondentai vertina teigiamai ir daugelis balsuotų už narystę joje. Pirmiausiai Europos Sąjungą daugelis vertina kaip saugumo garantą.

“Moraline, psichologine prasme jaustumėmės saugiau”.

Šiek tiek baiminamasi dėl galimos žalos lietuvių kalbai.

“Bijau, kad gali išnykti lietuvių kalba. Jei anksčiau buvome rusinami, tai dabar visi nori kalbėti angliskai”. Bijomasi, “kad nebūtų viena kalba, vienas pinigas”. Pasak vieno respondentu, “anksčiau kalboje buvo rusicizmai, dabar anglicizmai”.

Apibendrindami galėtume teigti, kad, iš vienos pusės, Europos Sąjunga yra pageidautina, ypač kaip saugumą stiprinantis veiksnys, bet iš kitos pusės - bijomasi Vakarų įtakos. Kita dalis respondentų grėsmės lietuvybės praradimui nejaučia.

“Nemanau, kad tos šalys, kurios jeina į Europos Sąjungą, netenka tautiškumo”. Kita nuomonė teigia, “jeigu prievara buvome įjungti ne į demokratinę, o į teroristinę Sąjungą ir per 50 metų nenutautėjome, tai čia tikrai grėsmės nėra”. Taip pat sutinkame nuomonę, kad Europos Sąjunga “sumažins nacionalinį pasididžiavimą, bet mes neturime kitos išeities. Šioje Sajungoje narystė juk lygiateisė”. Kita nuomonė teigia, kad “jei nuo mažens bus vaikams diegiami tautiškumo principai, grėsmės lietuvybei neturėtų būti. Viskas priklausys nuo mūsų ideologinių mokytojų”.

Taigi galėtume teigti, kad senoji karta balsuotų už narystę Europos Sajungoje, vildamasi turėti saugumo garantą. Ši Sajunga, jų manymu, tautinio identiteto išnykimui grėsmės nesudaro, susirūpinimą kelia lietuvių kalbos grynumo bei taisyklingumo išlaikymas.

Ivertinant šiandieninę situaciją Lietuvoje, kai tautinio identiteto raiškos formos yra silpnesnės palyginus su atgimimo laikotarpiu, narystė Europos Sajungoje galėtų tapti veiksniu, stimuliuojančiu atvirkštinį procesą. Narystė Europos Sajungoje gali sustiprinti poreikį parodyti savo tautinę priklausomybę ir todėl manytume, kad tai gali sukelti tautinio identiteto sistemos raiškos stipréjimo etapą.

4. Rezultatų aptarimas

Lietuvoje tarybiniais metais vyavo kolektyvinio tipo kultūra. Tai reiškė, kad dominavo kolektyvinio pobūdžio vertybės, tokios kaip konformizmas, tradicišumas, palankumas, universalumas ir saugumas. Tuo pačiu šios vertybės formavo elgesio normas ir pačią elgseną. Konformizmas neabejotinai yra kolektyvinės kultūros bruožas. Paprastai konformizmas yra vyraujanti kultūros, pagrįstos prievara ir besąlygišku paklusnumu, ypatybė. Totalitarinėje visuomenėje konformizmas tapo būtina išlikimo sąlyga. Individuali raiška, teisė rinktis ir vystyti bei įgyvendinti savo idėjas ir iniciatyvą buvo neįmanoma. Neturėdami galimybės atlikti kiekybišką tų laikotarpį duomenų palyginimą ir sugretinti, kokios vertybės buvo prioritetenės tarybiniais metais ir kaip jos keitėsi atgavus nepriklausomybę, remėmės kokybine interviu analize šiam laikotarpui aprašyti.

Tyrimo rezultatai rodo, kad dabartiniu laikotarpiu individualizmo/ kolektyvizmo vertinimai (Schwartz, Bilsky) iš esmės skiriasi labai nedaug. Tačiau išanalizavę šiuos rezultatus įvairiose respondentų grupėse, galime teigti, kad kai kurios iš jų žymiai daugiau reikšmės teikia individualaus pobūdžio vertybėms, akcentuodami valdžios, tikslo siekimą, hedonizmą, aktyvumą ir savarankiškumą. Jeigu atsižvelgtume į amžiaus skirtumus, tai pastebėtume, kad individualizmą labiausiai vertina jauniausioji respondentų grupė. O vyriausieji respondentai labiausiai vertina kolektyvizmą. Tyrimo rezultatai rodo, kad amžiaus intervalas 36-40 metų yra tarytum simbolinė riba, skirianti dvi kartas ir du skirtingus požiūrius į universaliasias vertybės. Tai patvirtina Ingleharto teoriją ir jo teiginį, kad kultūriniai pokyčiai greičiau vyksta tarp jaunų žmonių, ir žymiai lėčiau tarp vyresnių, o tuo ir paaškinami skirtumai tarp kartų. Jauniausioji respondentų grupė labiausiai vertina tikslo siekimą. Gana žemas valdžios siekimo vertinimas, manytume, rodo, kad valdžia mūsų visuomenėje nėra laikoma svarbia vertėbe bei pažymi žmonių nusivylimą esamomis valdžios struktūromis ir nevišką pasitikėjimą jomis. Iš dalies neigiamas valdžios siekimo vertinimas gali būti susietas ir su praeityje susidariusiu neigiamu valdžios įvaizdžiu. Ir vis dėlto jauniausioji respondentų grupė valdžiai teikia daugiausiai reikšmės.

Pasak Schwartzo (1992:12), kolektyvinių ir individualių kultūrų tyrimui yra labai svarbu išskirti universalumo ir palankumo vertinimus. Kolektyvinių kultūrų nariai labiau linkę rūpintis sau artimų žmonių gerove ir yra palyginti indiferentiški pašalinių poreikiams. Individualių kultūrų nariai, tarpusavyje bendraudami, ne taip ryškiai skirsto žmones į "savus" ir "svetimus". Tuo būdu kolektyvinėje kultūroje didesnis dėmesys tenka artimo palankumui negu universalumui, o individualistinėje kultūroje abiems šiemis vertybiniams tipams tenka vienodos dėmesys. Tyrimo rezultatai rodo, kad jaunimas labiau vertina palankumą negu universalumą, ir tai galėtų reikšti, kad Lietuvoje vis dar vyrauja kolektyvinio tipo kultūra, bet skirtumas tarp palankumo ir universalumo yra nedidelis, o koreliacija tarp šių dviejų vertybinių tipų yra stipri. Taigi galėtume prognozuoti, kad ateityje kultūra, veikiamai bendros vertybinių prioritetų transformacijos, keisis. Tam turės įtakos kartų kaita. Jeigu vertybų kaita vyks tokia linkme, kokia ji prasidėjo, tai, keičiantis kartoms, vis daugės žmonių, vertinančių individualaus pobūdžio vertybės ir tokiu būdu kultūra transformuosis iš kolektyvinio tipo į individualistinę.

Tyrimo rezultatai visiškai patvirtina Ingleharto (1990:19) teiginį, kad amžius sąlygoja skirtumų tarp atskirų respondentų grupių atsiradimą. Taip pat patvirtinamas teiginys, kad amžius gali būti tinkamas kintamasis tiriant pokyčius visuomenėje, kuri keičiasi bėgant laikui. Vertybinių prioritetų kaitos analizė skirtingose amžiaus grupėse patvirtina hipotezę, teigiančią, kad vyresnijoji karta vertina tradicines vertybės, o jaunimas yra imlus naujovėms ir greičiau prisitaiko prie naujų vertybų.

Tyrimo rezultatai atskleidžia dar keletą tendencijų ir leidžia praplėsti mūsų hipotezę. Dideli poveikį vertybinių prioritetų kaitai turi profesinė orientacija. Pagal Ingleharto teoriją ekonominiai pokyčiai sąlygoja prioritetinių vertybų kaitą. Ir atvirkščiai, pokyčiai, vykstantys vertybų sistemoje, turi įtakos ekonominiių reformų spartai. Tai galėtų paaškinti, kodėl studijuojantys ar dėstantys ekonomiką respondentai greičiausiai prisitaiko prie naujovių ir greičiausiai perima naujas vertybės bei patys skatina reformų eiga. Humanitarinė profesinė orientacija glaudžiausiai siejasi su kultūra. Tai galėtų paaškinti, kodėl humanitarinės orientacijos respondentai labiau rūpinasi tradicijų išsaugojimu ir kodėl jų pažiūros bei vertybinių sistema keičiasi lėčiausiai. Techniškosios orientacijos respondentai užima tarpinę padėtį.

Respondentų vertinimų analizė pagal lyti atskleidė, kad individualaus pobūdžio vertybės yra vienodai vertinamos tiek vyru, tiek moterų. Bet moterys, nesvarbu kokios jos būtų profesinės orientacijos, labiau vertina kolektyvinio pobūdžio vertybes. Tai galėtų reikšti, kad moterys taip pat kaip ir vyrai greitai prisitaiko prie naujovių, tačiau moterys ne taip greitai linkusios pamiršti tradicines vertybes. Priešingai, jos rūpinasi tradicijų išsaugojimu ir puoselėjimu.

Tokiu būdu galėtume papildyti mūsų hipotezę šiais teiginiais: tradicines vertybes labiau vertina vyresnioji karta, moterys ir humanitarinį išsimokslinimą turintys respondentai. Jaunimas, o ypač ta jo dalis, kuri yra įgijusi ekonominį išsimokslinimą, ir kurios interesai siejasi su verslu, yra imlesni naujovėms ir greičiausiai prie jų prisitaiko.

Kartu su pokyčiais, vykstančiais individualizmo/kolektyvizmo srityje, vyksta vertybinių prioritetų kaita tradiciškumo/moderizmo linkme. Apskritai tradiciškumu įvardinto vertybinio tipo vertinimas yra žemas. Tai reikštų, kad Lietuvos visuomenė yra nutolusi nuo tradicinės - religinės visuomenės modelio. Taigi mūsų tyrimas patvirtina Ingleharto pasaulinio vertybinių sistemos tyrimo, atlikto ir Lietuvoje 1990-1991 m., išvadas. Vertybinių tipų išsidėstymė tradiciškumas pagal svarbą užima paskutinę vietą. Bet kai kuriose respondentų grupėse tradiciškumo vertnimai skiriasi. Vidutiniai tradiciškumo vertnimai statistiškai patikimai skiriasi pagal amžių, profesines orientacijas ir lyti. Pradedant trečiąja amžiaus grupe, tradiciškumas yra vertinamas geriau ir dar daugiau reikšmės jam skiriamą vyriausiuą respondentų grupėje. Tai dar kartą patvirtina teiginį, kad atskirų kartų vertybiniai prioritetai skiriasi ir įrodo hipotezę, kad vyresniosios kartos respondentai labiau vertina tradicines vertybes. Pagal svarbą visų profesinių orientacijų respondentai tradiciškumui skiria paskutinę poziciją, tačiau, lyginant vidutinius vertinimus, matome, kad blogiausiai tradiciškumą vertina ekonominės orientacijos respondentai, o geriausiai - humanitarinės orientacijos respondentai. Atsižvelgiant į lyti, tradicijų išsaugojimas moterims labiau rūpi negu vyrams. Taigi galėtume teigt, kad tradicijų išlaikymu bei puoselėjimu labiausiai rūpinasi vyresniosios kartos moterys, o ypač humanitarės.

Kita vertus, apibendrindami tyrimo rezultatus, galėtume teigt, kad nors pats tradiciškumas jau yra netekęs reikšmės, ir mūsų visuomenė labiau atitinka modernistinės visuomenės apibūdinimą, tradicinės vertybės Lietuvoje yra perduodamos iš kartos į kartą kaip kultūrinio palikimo dalis. Šis kultūrinis palikimas turi stiprų poveikį tautinio identiteto išlaikymui ir stiprinimui.

Tyrimo rezultatai patvirtina hipotezę, teigiančią, kad vertybinių sistemos kaita vyksta materialinės gerovės užtikrinimo ir saugumo garantijų ieškojimo linkme. Apklausos rezultatai rodo, kad saugumas yra pati svarbiausia vertybė šiuo metu Lietuvoje. Ingleharto (1990:68) vertybų kaitos teorija grindžiama hipoteze, kuri teigia, kad asmens prioritetai siejasi su socioekonomine aplinka: labiausiai yra vertinama tai, ko toje aplinkoje trūksta. Visa tai įrodo, kad Lietuvoje trūksta saugumo garantijų, kadangi žmonės jaučia saugumo stygį. Nors visos respondentų grupės, išskyrus tik vyru grupę, laiko saugumą svarbiausia vertybe, skiriasi vidutiniai saugumo vertinimai pagal amžių ir lyti. Vyresnioji karta teikia saugumui daugiau reikšmės negu jaunimas. Vyriausioji respondentų grupė daugiausiai reikšmės teikia visuomenės stabilumui, o tai reikštų, kad jiems to labiausiai stinga šiuolaikinėje visuomenėje. Jauniausioji respondentų grupė didžiausią reikšmę teikia sveikatai - tai rodo, kad stipri sveikata yra būtina sąlyga siekiant tikslų įgyvendinimo. Moterims saugumas rūpi labiau nei vyrams. Apskritai galėtume teigt, kad pagyvenusios moterys turi mažiausiai garantijų, užtikrinančių joms visapusiskai saugų gyvenimą dabartinėje Lietuvoje.

Turto vertinimo analizė pagal amžių, profesines orientacijas bei lyti patvirtino, kad vertybinių sistemos kaita vyksta materialinės gerovės užtikrinimo linkme. Materialinė gerovė ir saugumas yra glaudžiai susiję veiksniai, kurie būdingi materialistinei visuomenei. Atsižvelgdami į Ingleharto išskirtus materialistinei ir postmaterialistinei visuomenei būdingus bruožus bei į mūsų tyrimo rezultatus, galime teigt, kad Lietuvoje šiuo metu yra labai svarbu užtikrinti tvarką visuomenėje, stabilizuoti kainų augimą, garantuoti optimalų ekonomikos vystymąsi, pasiekti, kad šalis turėtų stiprius gynybines pajėgas, išlaikyti stabilią ekonomiką, kovoti prieš nusikalstamumą. Visi šie tikslai atitinka materialistinės visuomenės apibrėžimą. Todėl galime teigt, kad Lietuvoje vyrava materialistinės visuomenės modelis. Tačiau, manytume, kad, vykstant vertybų transformacijai, bėgant laikui visuomenėje gali atsirasti grupių, kurios pradės kreipti didesnį dėmesį

į postmaterialistines vertėbes. Tai, kad 18-25 m. respondentai labiau vertina sveikatą, gyveniminiškus malonumus, draugystę, daugiau reikšmės teikia tolerancijai, rodo, kad šis poslinkis gali vykti. Teoriškai materialistiniai tikslai turi būti labiau vertinami žmonių, kurie paauglystės metais, kai formavosi jų vertėbinė sistema, nesijautė ekonomiškai bei fiziškai saugūs. Postmaterialistiniai tikslai turėtų būti labiau vertinami tų, kurie augdami ir brėsdami jautėsi visapusiai saugūs. Taigi galėtume prognozuoti, kad, laikui bėgant ir keičiantis socioekonominei aplinkai, gerėjant pragyvenimui bei keičiantis kartoms, galėtų pasikeisti ir žmonių nuostatos turto atžvilgiu.

Taigi tyrimo rezultatai visiškai patvirtina Ingleharto hipotezę, kad socioekonominės aplinkos ir vertėbinių prioritetų kaita nėra pastebima tuoju pat: reikalingas tam tikras laiko tarpas, kadangi didžiaja dalimi asmens vertėbinės orientacijos formuoja paauglystės metais ir yra to laikotarpio socioekonominės aplinkos atspindys. Tyrimo rezultatai taip pat patvirtina Ingleharto teiginį, kad kultūriniai pokyčiai vyksta tada, kai įvyksta pakankamai ženklūs pokyčiai ekonomikoje, technologijoje ir sociopolitinėje srityje.

Apibendrindami tautinių simbolių vertinimo skirtumus pagal amžių, galėtume išskirti du požiūrius, būdingus dviejoms respondentų kartoms. Jaunimo populiarusių tautinių simbolių dešimtuką sudaro valstybiniai, gamtiniai, istoriniai ir sportiniai simboliai. Pradedant trečiąja amžiaus grupe, ties kuria susikerta dviejų kartų požiūriai, labiau yra vertinami tradiciniai simboliai. Tai valstybiniai simboliai - Trispalvė, "Tautiška giesmė", Vytis ir litas, kurie buvo atkurti pagal pirmosios nepriklausomos Respublikos simboliką, kai kurie istoriniai, etnokultūriniai bei religiniai simboliai. Iš etnokultūrinų simbolių geriausiai vertinamos liaudies dainos (penkta pozicija trečioje ir ketvirtoje amžiaus grupėse) rodo, koks svarbus tradicijų tēstinumas yra vyresniajai kartai. Religinių simbolių patekimas į populiariausiuju dešimtukus šiose grupėse rodo stiprų religijos poveikį.

Vyresniosios kartos elgsenos normų ir vertėbių formavimuisi didelę įtaką turėjo Romos katalikų bažnyčios religinis palikimas. Iš kitos pusės, ilgalaikis priklausymas sovietinei sistemai dar labiau stiprino bažnyčios įtaką, kadangi tautinių tradicijų laikymasis, daugelis kurių yra vienaip ar kitaip susiję su religinėmis šventėmis, buvo viena iš priemonių, padedančių išsaugoti tautinę kultūrą ir tautinį identitetą. Tradicijų ir religijos puoselėjimas buvo tylaus pasipriešinimo Maskvos vykdomai politikai išraiška. Jaunimas, mažiau skiriantis dėmesio religijai, o ypatingai vyrai, būdami labiau pasaulietiški, turėjo rasti kitas priemones tam pasipriešinimui išreiškti. Tai galėtų paaiškinti, kodėl krepšinis kaip simbolis įgijo savo populiarumą ypač tarp jaunų vyru. Kita vertus, kol Lietuva nebuvo nepriklausoma valstybė, ji negalėjo naudoti valstybinių simbolių savo identiškumui reikšti. Tuo laikotarpiu reikėjo rasti neutralų atitikmenį, kuris galėtų simbolizuoti Lietuvą ir garsinti jos vardą. Krepšinis ir buvo itin tinkama priemonė.

Skirtumai tarp jaunosios ir vyresniosios kartos simbolių pasirinkimo rodo, kad simbolių kaita vyksta, ir tradiciniai simboliai, taip pat kaip ir tradicinės vertėbės, yra pamažu pamirštami. Jaunoji karta kreipia mažesnį dėmesį religijai. Visa tai kartu su socialiniais, politiniais, ekonominiais ir teisiniais pokyčiais daro didelį poveikį naujos kartos vertėbių formavimuisi. Reklama, žiniasklaida, dažnai propaguoja vakarietišką gyvenseną ir skatina vartotojiškas tendencijas. Šias naujoves greičiausiai pritaiko jaunimas. Savo ruožtu tai veikia vertėbinės sistemos formavimasi ir simbolių pasirinkimą. Tuo būdu keičiasi ne tik simbolių pasirinkimas bet transformuoja ir pati simbolių reikšmę. Pavyzdžiu, jaunimas didelę reikšmę skiria valstybiniam simboliam, bet supranta juos kaip valstybės nepriklausomybę ir savarankiškumą žyminčius atributus. Vyresnioji karta valstybinius simbolius vertina kaip tradicijų tēstinumą.

Analizuodami tautinių simbolių vertinimų skirtumus pagal profesinę orientaciją, matome, kad humanitarinės orientacijos respondentai labiau nei kiti vertina gamtos, etninės kultūros ir religinius simbolius. Etninės kultūros ir religijos simboliai yra tradicinės vertėbės atspindintys simboliai. Humanitarų sąraše liaudies dainoms pagal populiarumą tenka septintoji vieta, o Rūpintojeliui - devintoji vieta. Kitų profesinių orientacijų respondentai neįvardina etninės kultūros ir religinių simbolių tarp populiariausiuju. Techniškosios orientacijos respondentai labiau nei kiti vertina valstybinius ir gamtinius simbolius, o ekonominės orientacijos respondentai teikia pirmenybę gamtos, istoriniams, sportiniams ir valstybiniam simboliams. Tai rodo, kad humanitarai daug labiau rūpinasi tradicijų ir papročių išlaikymu, palyginus su techniškosios ar ekonominės orientacijos respondentais.

Taip pat galėtume išskirti ir kitą grupę, kurią apibūdintume kaip greičiausiai prisiaikančią prie naujovių ir atmetančią tradicinius dalykus. Šiai grupei priklausytų jauni vyrai, kurių interesai susiję su ekonomika ir verslu.

Tautinių simbolių analizės pagal lyti rezultatai rodo, kad vyrai teikia pirmenybę valstybiniams, istoriniams, gamtos ir sporto simboliams, tuo tarpu moterys labiau vertina gamtos, etninės kultūros ir religinius simbolius. Tai patvirtina moteriškasis populiariausiu simbolių dešimtukas, kuriamo aštuntoji pozicija skiriama liaudies dainoms, o devintoji vieta tenka Rūpintojėlio simbolui. Taigi galėtume teigti, kad moterys labiau nei vyrai puoselėja tradicijas ir labiau vertina tradicines vertėbes.

Apibendrindami galėtume teigti, kad patys populiariausi simboliai dabartiniu laikotarpiu yra valstybiniai. Kol Lietuva nebuvo nepriklasoma valstybė, ji negalėjo naudoti šių simbolių savo identiškumui reikšti. Būtent tai, matyt, ir lėmė dabartinį jų populiarumą. Taigi bendrą populiariausiu simbolių dešimtuką sudaro valstybiniai, gamtos ir istoriniai simboliai. Dešimtoji pozicija tenka vieninteliam sportiniam simbolui - krepšiniui. Pats populiariausias etninės kultūros simbolis - liaudies dainos - į dešimtuką nepatenka. Populiariausiu sąraše taip pat nerasime religinių simbolių.

Įvairiose respondentų grupėse simbolių vertinimai statistiškai patikimai skiriasi. Atsižvelgdami į tai, pastebime šias tendencijas:

1. Vertinant pagal amžių, išsiskiria dviejų kartų požiūriai. Vyresnioji karta labiau vertina tradicines vertėbes atspindinčius simbolius, tuo tarpu jaunimas renkas neutralius gamtinius bei istorinius simbolius tautiniam identitetui reikšti.
2. Lygindami pagal profesinę orientaciją, galėtume išskirti humanitarinės orientacijos respondentus. Šiai grupei labiausiai rūpi tradicijų tausojimas ir puoselėjimas.
3. Pagal lyti, tradicijų tēstinumu labiausiai rūpinasi moterys.

Taigi tyrimo rezultatai rodo, kad, transformuojantis vertybinių sistemai, kinta ir tautinių simbolių sistema. Mažiau vertinami tradiciniai dalykai rodo modernizacijos procesą, materialių vertėbių įsigalėjimą.

Apibendrindami interviu su senosios kartos respondentais analizę, galėtume patvirtinti prielaidą, jog universalijų vertėbių sistema formuoja vaikystėje ir paauglystėje. Ši procesą labiausiai įtakoja šeima, mokykla ir visa socialinė aplinka. Jeigu nėra prieštaravimų tarp šių veiksnių, susiformuoja tvirta universalijų vertėbių sistema, ir ji nekinta arba per visą gyvenimą kinta labai mažai, nepriklasomai nuo politinių, ekonominės bei socialinių permainų. Todėl "vyresniosios kartos požiūriai nesikeičia". Kokius įsitikinimus jie turėjo vaikystėje, "tokie išliko iki dabar". Tai patvirtina Ingleharto teorijų teiginį, kad asmens vertybinių orientacijos labiausiai formuoja paauglystės metais ir yra to laikotarpio socioekonominės aplinkos atspindys. Kiekvienos kartos patyrimas veikia ir tos kartos universalijų vertėbių sistemą.

Pasak Ingleharto (1990:13), kultūrinis kaitos procesas yra ilgas ir ypač sunkus vyresnės kartos žmonėms, kurių vertybinių sistemos formavosi esant kitai socioekonominėi aplinkai. Kuo didesni ilgalaiškiai ekonominiai pokyčiai šalyje, tuo labiau skiriasi vertybinių kartų požiūriai. Remdamiesi šiuo teoriniu požiūriu, galėtume paaiškinti tą kontrastą, kuris atsirado tarp senosios kartos universalijų vertėbių sistemas, susiformavusios pirmosios nepriklasomos Respublikos laikotarpiu, ir šiuolaikinio jaunimo vertybinių prioritetų. Pagrindinis visuomenės modernizacijos elementas, pasak Weberio, yra perėjimas nuo tradicinio religinio mąstymo prie racionalaus teisinio. Norint, kad vyktų modernus ekonominis vystymasis, reikia atsisakyti tradicinės vertybinių sistemų. Modernizacija neatsiejamai susijusi su sekularizacija. Senosios kartos vertybinių sistemos grindžiamā krikščioniškosios moralės principais ir šiandieninis visuomenės, ypač jaunimo, sumaterialėjimas yra visiškai nesuprantamas senajai kartai.

Taigi išanalizavę senosios kartos požiūrius bei vertinimus, galėtume daryti išvadą, kad senosios ir vyresniosios kartos žmonės patyrė vertybinių krizę, būtent, todėl jie labai nusivylė permainomis, ir šiandieninė situacija Lietuvoje nepateisina jų lūkesčių. Ši išvada patvirtina mūsų hipotezę, kad vyresnioji karta labiau vertina tradicines vertėbes, o jaunimas imlus naujovėms ir greičiau prisiaiko prie naujų vertėbių.

Tokioje situacijoje kalbėti apie tautinį identitetą kaip apie vientisą reiškinį, būdingą visai tautai, nelieka prasmės. Galime diskutuoti tik apie atskirų visuomenės grupių tautinio identiteto raiškos bruožus. Senoji karta, respondentų teigimu, išlaikė tautinį identitetą nepakitusi arba labai mažai pakitusi nuo pirmosios nepriklausomos Respublikos gyvavimo laikotarpio. Jų vaikystė ir dalis jaunystės prabėgo nepriklausomoje Lietuvoje, jie atsimena tą laikmetį bei turi nusistovėjusią tvirtą vertybinię sistemą, kuri grindžiama krikščioniškosios moralės principais. Senosios kartos vertinimu, jaunimo vertybinių prioritetai iš pagrindų pasikeitė. Taigi pasikeitė ir jų tautinis identetas.

Apibendrinę interviu medžiagą, galėtume daryti išvadą, kad daugelis senosios kartos respondentų, įvardiję socializmo atneštas deformacijas lietuviškajam identitetui, jo tolesnio išlikimo būtina salyga laiko tautinių vertybų grąžinimą ir įtvirtinimą mūsų sąmonėje. Jų nuomone, "visa senovė, Lietuvos istorija ir tautos prigimtis - viskas yra išreikšta mūsų tradicijose. Jos turi būti tēsiamos, atgaivinamos ir puoselėjamos toliau". Senosios kartos lūkesčiams po 20 metų išvysti naujają kartą, kuri pagal vertybines orientacijas primintų tarpukario Lietuvos jaunimą, vargu ar lemta išsipildyti. Tam prieštarauja visuomenės vystymosi dėsniai bei teorijos. Modernizacijos teorijos šalininkai teigtų, kad tai neigyvendinamas uždavinys, todėl, laikydamiesi šios teorijos, negalėtume prognozuoti tradicijų bei religijos įtakos, ugdant jaunąją kartą, stiprėjimo. Tradicijos sudaro kultūrinio palikimo dalį, ir todėl labai daug kas priklausys, koks bus ateityje kreipiamas dėmesys istorijai, tautinei kultūrai ir kultūrinio palikimo išsaugojimui. Galime prognozuoti tik tiek, kad ateinančios kartos vertybinių orientacijos skirsis nuo šiandieninio jaunimo vertybinių prioritetų, kaip skirsis ir tautinio identiteto raiškos formos.

Vykstant esminėms permainoms socialinėje, politinėje, ekonominėje ir teisinėje srityse, visose visuomenės grupėse vyksta persiorientavimo ir prisitaikymo prie naujų gyvenimo sąlygų procesas, apimantis vertybų transformaciją ir su tuo susijusius pažiūrų, gyvensenos, elgesio normų bei pačios elgsenos pokyčius. Įtako jama šių veiksnių, transformuoja ir tautinio identiteto sistema. Tautinis identitas visą laiką yra veikiamas bendros kultūrinės situacijos, tuo pačiu įtakodamas ir ją pačią. Tautinis identitas labai glaudžiai siejasi su tradiciškumu. Jo išlaikymui didelį poveikį turi religija, tradicinės vertybės bei tradiciniai tautiniai simboliai. Mūsų tyrimas apsiribojo tik akademinio jaunimo ir akademinės inteligenčijos pažiūrų analize, tačiau manytume, kad bendros tendencijos galėtų būti taikomos didžiajai visuomenės daliai.

Universaliųjų vertybų sistemos bei tautinių simbolių sistemos tyrimas, tradiciškumo ir kultūrinio tipo kitimo analizė bei interviu su pagyvenusiais žmonėmis analizė, manytume, įgalina išskirti tautinio identiteto sistemos raiškos bruožus tarpukario, sovietiniu, tautos atgimimo bei dabartiniu laikotarpiu ir numatyti jo kitimo tendencijas ateičiai.

Anketinė apklausa ir interviu su senosios kartos akademinės inteligenčijos atstovais atskleidė jų vertybines orientacijas. Pagal tai, kokios vertybės vyrauja tarp senosios kartos žmonių, galėtume spręsti, kokios vertybės buvo prioritetiškes tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje. To meto socialinė aplinka, formuojanti asmenybę, buvo vientisa. Šeima, mokykla, bažnyčia, ugdydama žmogų, vadovavosi krikščioniškosios moralės principais. Veikiamas šių veiksnių, formavosi jauno žmogaus tautinis identitas, kurio išskirtiniai bruožai buvo tautinis pasididžiavimas, patriotizmas, meilė Dievui bei Tėvynei, pagarba senovei bei tradicijoms. Šie bruožai skatino stiprią tautinio identiteto raišką.

Sovietiniu laikotarpiu vertybinių prioritetai iš pagrindų pasikeitė. Krikščioniškają moralę pakeitė komunistinis žmogaus auklėjimo kodeksas. Oficialioji komunistinė ideologija siekė pakeisti visuomenės požiūrį į religiją, šeimą, mokyklą, nuosavybę, moralines bei dvasines vertybės. Masinių represijų tikslas buvo sunaikinti arba izoliuoti pažangiai maštančią inteligenčijos dalį bei nepritarienčius tuometinei tarybinei ideologijai žmones. Visuomenė tapo sekularizuota, siekiant materialistinių tikslų. Nemaža visuomenės dalis, ypač tuometinė jaunoji karta, siekdama prisitaikyti, perėmė to laikmečio iškeltas vertybės. Kita visuomenės dalis, ypač vyresnoji karta, nepakeitė savo pažiūrų, nors viešai apie tai stengėsi nepripažinti. Taigi visuomenėje atsirado pažiūrų susipriešinimas. Viešai kalbėti apie to meto tautinį identitetą buvo neįmanoma. Sovietinė ideologija propagavo tarybinio žmogaus identitetą. Taigi nors viešoji tautinio identiteto raiška buvo užslopinta, jis iš esmės neišnyko. Prievara kėlė pasipriešinimą, ir šeimose bei neoficialioje aplinkoje buvo stengiamasi puoselėti lietuviškas tradicijas bei tautiškumą. Bažnyčia, kiek galėdama, skatino tikėjimo bei

tautiškumo išlaikymą. Visi šie veiksniai pradėjo stiprinti tautinio identiteto raišką. Prasidėjus persitvarkymui Tarybų Sajungoje ir susidarius palankesnei politinei situacijai, tautinės sąmonės bei savimonės stiprinimas tapo pagrindinė sėlyga, telkiančia žmones visuotiniam tautiniam atgimimui.

Tautinis identitetas ypač sustiprėjo atgimimo laikotarpiu, nes to meto kultūrinė aplinka visokeriopai skatino jo formavimąsi ir raišką. Taigi atviras tautinio pasididžiavimo skatinimas ir visokeriopas tautinio identiteto raiškos stiprinimas sutelkė didžiąją visuomenės dalį kovai už nepriklausomybės atstatymą ir įtvirtinimą.

Atgimimo laikotarpiu tautinio identiteto sistema buvo grindžiama:

1. Tradicinių kolektyvinio pobūdžio vertybų bei tradicinių tautinių simbolų sureikšminimu, kurie puikiai tiko tautiškumui reikšti. Visi to meto simboliai buvo ekspresyviniai, turėjo jausminį bei socialinį atspalvį, apibrėžę bendrus idealus. Ypač didelį populiarumą īgijo liaudies dainos, kurios tapo pagrindiniu "dainuojančios revoliucijos" simboliu. Istorinių, valstybinių, etnokultūrinių bei religinių simbolų dėka buvo žadinamas tautiškumas, tautinė sąmonė, patriotizmas.
2. Etninės kultūros ir ypač tradicijų bei papročių atgaivinimu ir populiarinimu. Tautinių tradicijų laikymasis, kurių daugelis susiję su religinėmis šventėmis, buvo viena iš priemonių, padedančių išsaugoti tautinę kultūrą ir tautinį identitetą.
3. Sustiprėjusia religine katalikų bažnyčios įtaka bei stipriu tautinio pasididžiavimo jausmu.

Atkūrus nepriklausomybę, prasidėjo pereinamasis į demokratinę visuomenę laikotarpis, atnešęs esmines permainas visose gyvenimo srityse. Vykstant šiam procesui, ne tik jaunimas, bet ir vyresnio amžiaus bei pagyvenę žmonės susidūrė su naujomis postmaterialistinėmis vertybėmis, kurias propaguoja tokie galingi vakarietiškieji socializaciniai veiksniai, kaip žiniasklaida, reklama, gyvenimo stilius ir vartotojiškos pasauležiūros modeliai. Šie pokyčiai apima visas gyvenimo sritis, todėl jie veikia ir kultūrą. Taigi šio reorganizacino proceso metu, transformuojanties vertybėms, lemiančioms gyvensenos būdą, pakito ir tautinis identitetas. Įtvirtinus nepriklausomybę, atgimimo laikotarpio iškeltas uždavinys - visokeriopai skatinti bei stiprinti tautinio identiteto sistemos formavimą bei raišką - neteko aktualumo.

Apibendrindami tyrimo rezultatus, galėtume apibrėžti tautinio identiteto raiškos bruožus Lietuvoje dabartiniu laikotarpiu:

1. Vertybinės sistemos transformacija, kuri vyksta individualizmo naudai, veikia tautinį identitetą. Vis labiau įsigalinčios asmeninio pobūdžio vertybės lemia silpnėjančią tautinio identiteto raišką.
2. Kultūra, veikiama vakarietiškos įtakos, tampa atviresnė. Tokiu būdu nutolstama nuo tradiciškumo. Tradicijos tampa kultūrinio palikimo dalimi, kuriai skiriantis vis mažiau dėmesio. Postmaterialistinio vakarietiškojo gyvensenos modelio skverbimasis taip pat skatina vertybinių orientacijų kaitą. Įtakojaamas šių veiksniių tam tikruose visuomenės sluoksniuose silpnėja tautiškumas bei patriotizmas. Tai neigiamai veikia tautinio identiteto sistemą.
3. Šie tautinio identiteto bruožai pasireiškia nevienodai skirtingose visuomenės grupėse. Greičiausiai tradiciškumo atsisako jaunimas, kuris yra imlesnis postmaterialistinių vertybų veržimuisi į mūsų visuomenę. Ypač tai turėtų būdinga tai kartai, kuri brendo ir brėsta jau atgavus nepriklausomybę. Vyresnės kartos žmonės savo pažiūrą nekeičia arba jos keičiasi labai nežymiai. Todėl jų grupėje tautinis identitetas turėtų išlikti nepakitus. Pagal lyti, stipresnę tautinio identiteto sistemą turėtų išlaikyti moterys. Pagal profesinę orientaciją, tų specialybų atstovai, kurie yra daugiau susiję su kultūra, turėtų pasižymėti stipresne tautinio identiteto raiška, negu žmonės, dirbantys verslo ar ekonomikos srityje.

Taigi tyrimo rezultatai visiškai patvirtina hipotezę, teigiančią, kad, vykstant politinėms, ekonominėms, socialinėms permainoms visuomenėje, kinta ir tautinis Lietuvos identitetas. Pokyčiai tautinio identiteto sistemoje sėlygoja greitesnes permainas socioekonominėje ir politinėje srityse.

Ir vis dėlto nors ir pastebime silpnėjančias tautinio identiteto sistemos raiškos tendencijas, jo išnykimui pavojaus nėra. Tautinis identitetas - tai mūsų kultūrinio palikimo dalis, o kultūrinės vertybės yra perduodamos iš kartos į kartą. Kaip besikeistų socioekonominė, politinė ir galiausiai kultūrinė aplinka, kol gyvuoja valstybė, tol gyvuos ir tą valstybę skiriančios iš kitų tarpo kultūrinės vertybės, kurios yra svarbus žmonių tapatybės faktorius.

Pagal tai, kaip keisis visos gyvenimo sritys Lietuvoje, kaip transformuosis vertybės, taip kis ir tautinio identiteto sistema. Socioekonominė aplinka ir tautinio identiteto sistema yra tarpusavyje glaudžiai susiję ir veikia viena kitą.

Vykstant sparčiai europinei integracijai ir Lietuvai siekiant narystės Europos Sajungoje, kyla klausimas, ar nesusidarys grėsmė tautiniams niveliavimuisi ir ar neišstums europinis identitetas tautiškojo. Manyume, kad tokios grėsmės nėra. Tautinis identitetas, būdamas kultūrinio palikimo dalimi, niekur neišnyks. Galimi tik jo raiškos silpnėjimo ar stiprėjimo etapai. Paprastai tautinio identiteto raiška sustiprėja tuomet, kai atsiranda išorinė grėsmė jo išnykimui. Istojimas į Europos Sąjungą neturėtų sudaryti tokios grėsmės. Bet galėtume prognozuoti, kad visuomenėje padaugės diskusijų tautinio identiteto klausimais ir raginimų jį saugoti bei stiprinti. Ši teiginjų pagrindžia jau dabar spaudoje atsinaujinančios diskusijos tautinės savimonės Lietuvoje klausimais, kuriose kalbama apie tautos išnykimą ir išlikimą (Almenas, 1997), bei rūpinamasi, kad tautinės savimonės Lietuvoje yra per mažai (Vyžintas, 1997) ir kt. Pasak Vyžinto (1997:5), "kosmopolitinėje" Vakarų Europoje daugeliu atžvilgiu tautinės savimonės yra netgi daugiau negu mūsiškėje bolševikinio tautos naikinimo nustekentoje "nacionalistinėje" Lietuvoje. Pasak autoriaus, lietuvių tauta ir jos tautinė savimonė iš tikrųjų dar ir dabar tebéra gana pavojingoje būklėje, ir, nepaisant atkovoto valstybingumo, įvairūs negatyvūs procesai tebedaro tautai didžiulę žalą. Tuo tarpu modernioje Europoje, pasak autoriaus, nepaisant stiprėjančių integracijos procesų, kiekviena tauta rūpinasi visų pirma savo interesais, o savosios tapatybės išsaugojimas yra vienas prioritetinių kiekvienos save gerbiančios tautos valstybinės politikos uždavinių.

Tokie pastebėjimai leistų manyti, kad Europos veiksnys nenuginčiamai turės įtakos tautinio identiteto sistemos kaitai Lietuvoje.

5. Išvados ir rekomendacijos

Atlikę teorinę ir empirinę studentų bei akademinių intelektualų tautinio identiteto sistemos kitimo analizę, galėtume pateikti tokias išvadas:

1. Tyrimo rezultatai visiškai patvirtina Schwartzo ir Bilsky universaliųjų vertybų tyrimo bei Ingleharto vertybų kaitos teorijas.
2. Visuomenėje vykstančios permainos sėlygoja vertybinių orientacijų transformaciją ir, atvirkščiai, pakitę vertybinių prioritetai keičia visuomenės nuostatas. Taigi šiuo metu stebime procesą, kai Lietuvos visuomenė keičiasi iš konformistinio, prisitaikėliško tipo, į atvirajį, veiklujį, laisvos visuomenės tipą.
3. Tradicinės vertybės yra perduodamos iš kartos į kartą kaip kultūrinio palikimo dalis. Vertybinių sistemų kaita vyksta materialinės gerovės užtikrinimo ir saugumo garantijų ieškojimo linkme. Saugumas - pati svarbiausia vertybė dabartiniu laikotarpiu. Materialinė gerovė ir saugumas - glaudžiai susiję veiksnių, kurie būdingi materialistinei visuomenei. Taigi Lietuvoje vyrauja materialistinės visuomenės modelis.
4. Amžius yra tinkamas faktorius pokyčiams visuomenėje tirti. Amžiaus intervalas 36-40 metų yra tarytum simbolinė riba, skirianti dvi kartas ir du skirtinges požiūrius į vertybės.
5. Vyresniosios kartos žmonės, o ypač moterys bei humanitarai labiau vertina tradicines vertybės. Jaunimas, o ypač ta jo dalis, kuri turi ekonominį išsilavinimą, ir, kurios interesai siejasi su verslu, yra imlesni naujovėms ir greičiausiai prie jų prisitaiko.
6. Senosios ir vyresniosios kartos žmonės patyrė vertybinių prioritetų krize, todėl atsirado pesimizmas ir nusivylimas dabartine reformų eiga Lietuvoje.
7. Didelį poveiki vertybinių prioritetų kaitai turi profesinė orientacija. Ekonominė profesinė orientacija lemia greitesnį prisitaikymą prie naujovių ir naujų vertybų perimamumą. Humanitarinės orientacijos respondentai labiau rūpinasi kultūrinėmis vertybėmis išsaugojimu ir šios grupės pažiūros bei vertybinių sistema keičiasi lėčiausiai.
8. Transformuojantis vertybinių sistemai, kinta ir tautinių simbolių sistema. Vyresnioji karta labiau vertina tradicines vertybės atitinkančius simbolius, tuo tarpu jaunimas renkasi neutralius gamtinius bei istorinius simbolius tautiniams identitetui reikšti.
9. Vykdant politinėms, ekonominėms, socialinėms permainoms visuomenėje, kinta ir tautinio identiteto sistema. Pokyčiai tautinio identiteto sistemoje sėlygoja greitesnes permainas socioekonominėje ir politinėje srityse.
10. Tautinio identiteto raiška išgyvena stiprėjimo ir silpnėjimo etapus. Dabartiniu laikotarpiu vis labiau išigalinčios asmeninio pobūdžio vertybės lemia silpnėjančią tautinio identiteto raišką kai kuriose visuomenės grupėse.
11. Tautinio identiteto raiškos bruožai yra nevienodi skirtinose visuomenės grupėse. Jaunimo tautinio identiteto sistemos formavimuisi dabartiniu laikotarpiu didelę įtaką turi visuomenėje vykstantys kaitos procesai ir vakarietiškieji vertybinių prioritetai. Vyresniosios kartos vertybinių prioritetai keičiasi labai nedaug, tad jų tautinio identiteto sistema nekinta arba kinta labai nežymiai. Atsižvelgiant į lyti, stipresnę tautinio identiteto sistemą turėtų išlaikyti moterys. Skirstant į grupes pagal profesinę orientaciją, tų specialybų atstovai, kurie yra daugiau susiję su kultūra, turėtų pasižymėti stipresne tautinio identiteto raiška, negu dirbantys verslo ar ekonomikos srityje žmonės.

Pateikę išvadas apie pokyčius, vykstančius mūsų visuomenėje demokratinių permainų laikotarpiu, galėtume prognozuoti, kad, jeigu ateityje vertybų kaita vyks tokia linkme, kokia ji prasidėjo, tai, keičiantis kartomis, vis daugės žmonių, vertinančių individualaus pobūdžio vertybės, ir tokiu būdu kultūra transformuosis iš kolektyvinio tipo į individualistinę. Keičiantis socioekonominė aplinkai, kylant pragyvenimo lygiui bei užtikrinus visokeriopą saugumą visuomenėje, turėtų atsirasti vis daugiau žmonių, vertinančių gyvenimo kokybę ir tuo pačiu kreipiančių didesnį dėmesį

į postmaterialistines vertėbes. Tokiu būdu materialistinė visuomenė galėtų išgyti tendenciją transformuotis į postmaterialistinę visuomenę.

Manytume, jog ateinančių kartų vertėbinės orientacijos skirsis nuo šiandieninio jaunimo vertėbinių prioritetų. Atitinkamai turėtų skirtis ir jų tautinio identiteto raiškos formos.

Istojimas į Europos Sajungą neturėtų sudaryti išorinės grėsmės tautinio identiteto sistemos silpninimui. Tačiau tai turėtų sukelti naują susidomėjimo tautiniu identitetu bangą. Priklausomai nuo išorinių bei vidinių veiksnių, ateityje galimi tautinio identiteto raiškos stiprėjimo ar silpnėjimo etapai. Galėtume prognozuoti, kad, tapus Europos Sajungos nare, visuomenėje gali padaugėti diskusijų tautinio identiteto klausimais ir raginimų jį saugoti bei stiprinti.

Ateityje būtų naudinga pakartoti analogišką tyrimą. Tai leistų stebėti, kokia linkme vyksta universalijų vertėbių kaita ir ar ji atitinka mūsų tyrimo išvadas bei prognozes. Tyrimo eigoje paaiskėjo, kad ne visus teiginius galime argumentuotai pagrasti dėl imties nepakankamumo. Todėl manytume, kad ateityje būtų naudinga atliki analogišką tyrimą, reprezentuojantį platesnius visuomenės sluoksnius, kuris įgalintų įvertinti pažiūrų skirtumus pagal išsimokslinimą bei socialinę klasę.

Ateityje reikėtų siekti šiuos tyrimus perkelti į tarpkultūrinį lygmenį. Tarptautinis tyrimas leistų atliki ne tik tarpkultūrius palyginimus, bet ir pateikti platesnes išvadas bei tikslesnes prognozes.

National identity in Lithuania: processes during the period of changes

Summary

SIGNIFICANCE OF THE TOPIC. In Lithuania, during the period of national rebirth, national identity has been seen as an indispensable factor mobilising people for their fighting for freedom. Nationalism and patriotism all seemed to become intertwined. Peaceful opposition, at present referred to as the "Singing revolution", finally brought about its goal - restoration of freedom.

Looking from the perspective of the transitional period it seems that the question of national identity remains very significant if we are to understand processes of change not only in our economy, politics, and society in general, but in the minds, value systems and social behaviour of our people as well. Thus the analysis of the changes occurring in the system of national identity are in the focus. While the scholars in Europe discuss the formation of European identity and European values, Lithuania seeks to restore its national identity.

Cultural changes and the changes in the system of national identity as well as transformation of values are the result of changes occurring in economy, technology and politics in the society. But culture in its turn forms the environment in which these socio-economic and political changes become possible. Thus the mutual relationship is established between these phenomena.

The system of universal values, which is a constituent part of national identity, lacks thorough analysis, which makes our research very important in the period when Lithuania is seeking for membership inside the European Union.

Under the conditions of transformations occurring in the society it is very important to analyse which values are given priority, how different groups of population adjust to the changed conditions of living and how it effects the general process of social identification.

When analysing the changes occurring in the system of national identity and to speak about its further developments it is very important to analyse the system of national identity of the young people. Post-soviet youth as a social group and their outlooks have not been sufficiently researched. The image of the post-soviet youth has not yet been created. As the research accomplished up till now in the field indicates, the strata of intelligentsia has also always been very important in awakening, keeping and forming the national identity of the nation. Under the conditions of rapid and total changes in social, political, economic and legal environment, a re-orientation process is going on in all groups of society. In this process not only younger but also middle-aged and old people become adherent to new "post-materialist" values strongly supported by powerful socialisation agents like media, advertisements, life-style and consumption models coming from the West. As a result of tremendous changes in Lithuania during recent years, national identity is being reconstructed.

THE RESEARCH PURPOSE. To analyse national identity of students and academics during the period of democratic reforms in Lithuania.

To achieve this purpose the following **OBJECTIVES** were to be met:

1. To analyse the system of universal values.
2. To research the system of national symbols.
3. To evaluate the outlooks of the old generation towards the changes occurring in the system of national identity.
4. To define the changes of national identity in present-day Lithuania.

In the course of the research the following **HYPOTHESIS** were tested:

1. As a result of political, economical and social reforms in society, the system of national identity is being transformed. In its turn, transformations in the system of national identity cause the more rapid changes in the field of politics, economics and social life.

2. Traditional values are deeply rooted among elderly people, while young people are more open to change and ready to adapt to new values.
3. The change in value system follows the direction towards assurance of material welfare and seeking for security guarantees.

In the dissertation the following theoretical and empirical **RESEARCH METHODS** were applied:

1. Theoretical analysis of scientific literature.
2. Survey.
3. Statistical data analysis.

Applying theoretical analysis, the problem of national identity was discussed and the structural model of national identity defined. Theoretical assumptions of Schwartz, Bilsky and Inglehart analysed.

Using stratified random sampling, a survey of 1218 university students and academics was accomplished. The first part of the questionnaire for the research of universal values was composed following the research model of Schwartz (1987/1992). The second part of the questionnaire for the research of national symbols was composed according to the results of the previous survey in the field (See Liubinienė 1995:52-56). Additionally 20 interviews with the elderly people were conducted. With the help of the interviews we had a possibility to disclose the system of values of the old generation and to reveal their outlooks towards the young generation and the future developments of the nation.

Importance of findings with particular reference to their novelty.

in the field. Research of the system of national identity using quantitative research methods has not been previously carried out in Lithuania. This study will allow expanding the research in the field in the future and to accomplish longitudinal studies. This kind of analysis both from a methodological, theoretical and descriptive point of view might be important for the disciplines both in the Humanitarian and Social Science Faculties in Lithuania.

for society: -national. While seeking to join the European Union, it is important to analyse what transformations have occurred regarding value priorities and the system of national identity and what direction these transformations are following. If Lithuania joins the European Union in the future, it could be useful to repeat the similar research and compare the data in order to analyse the changes and make prognosis.

international. Publicising the research findings in international scientific journals and presenting them in international conferences would allow for those who are interested to get acquainted with the process of democratic reforms in Lithuania and transformations brought by these changes in value priorities and in the system of national identity.

THE STRUCTURE OF THE WORK. The work is composed of 4 parts and introduction, conclusions, literature references and appendix. The length of the work is 94 pages. There are 17 tables, 4 diagrams and 5 figures. Literature references contain 130 sources.

APPROBATION OF THE RESEARCH RESULTS. During the period from 1993 to 1998, 12 articles related to the topic have been published, 8 papers are presented at national and 6 at international scientific conferences.

The main research findings are presented in the following scientific publications:

1. Liubinienė, V., Sanden M-L. (1997). Vertybių prioritetų kaita Lietuvoje. *Socialiniai Mokslai. Sociologija*. Kaunas: Technologija. p. 32-36.
2. Liubinienė, V., Kelly M.E. (1997). Some Aspects of Lithuanian Folklore in Lithuania and the United States. *Lituanus*. Vol. 43:2. Chicago. Pp. 56-75.

3. Liubinienė, V. (1997). Sąvokos "identitetas" interpretavimas. *Sociologija: Praeitis ir Dabartis*. 2 knyga. Kaunas: Technologija. p. 19-22.
4. Liubinienė, V. (1996). Reflection of Gender Roles in Traditional Lithuanian Folk Songs. Selected Papers of the International Conference on Upgrading of the Social Sciences for the Development of Post-Socialist Countries. Kaunas. Technologija. pp. 377-388.
5. Liubinienė, V. (1996). Studentų kultūrinė ir socialinė adaptacija. *Kultūra ir visuomenė*: Mokslo darbai II. Kaunas. Technologija. pp. 166 - 180.
6. Liubinienė, V. (1996). Studentų vertybinių orientacijų analizė Estijoje, Suomijoje, Švedijoje ir Lietuvoje. *Sociologija Lietuvoje*, 2 knyga. Kaunas. Technologija. pp. 71-74.
7. Liubinienė, V., Kaminskaitė, A. (1995). Apklausa, kaip sociologinių duomenų rinkimo metodas ir kokybinė duomenų analizė. *Sociologija Lietuvoje. Praeitis ir dabartis*. Nr.5, II knyga. Kaunas. Technologija. p.3-6.
8. Liubinienė, V. (1995). Tautinių simbolių svarba tautinio identiteto tyrimui. *Kultūros tyrinėjimai*. Kaunas. Technologija. p. 52-56.
9. Liubinienė, V. (1994). Socialiniai folkloro aspektai Lietuvoje. *Sociologija Lietuvoje. Praeitis ir dabartis*. Nr.4. Kaunas. Technologija. p. 204-207.
10. Liubinienė, V. (1994). The Influence of Folksongs on National Education and Cultural Socialization in Lithuania. *Kultūra: Bendroji ir tautiškoji*. Kaunas. Technologija. p. 193.
11. Liubinienė, V. (1993). Lithuanian Folklore and National Rebirth. *Varpas*. September-October. Kansas City. p.2.
12. Liubinienė, V. (1993). Folkloras ir laisvalaikis. Folkloro vieta socialinių pokyčių laikotarpiu. *Sociologija Lietuvoje. Praeitis ir dabartis*. Nr.3. Kaunas. Technologija. p. 143-147.

In the first part “The essence and content of national identity” theoretical background and constituent parts of national identity are discussed. First, interpretation of the concept "national identity" is provided. National identity is understood as the constituent part of cultural identity. National identity is being shaped by national self-consciousness and, visa versa, national identity forms the content of national self-consciousness. Social environment and the ethnic group into which the person is born and raised has a very great effect on the formation of the system of national identity. During the stage of primary socialisation, the family has the greatest impact on forming the understanding of national belonging. Later in the course of the secondary socialisation, this understanding may change. When the individual matures and identifies himself with a particular nation, he/she takes over the system of national values, national symbols, traditions, customs, historical past, outlooks and norms of that nation. Thus the national consciousness of individual is being shaped. National consciousness may be defined as the structure of values, national symbols and traditions. We understand the system of national identity to be in the process of constant change, influenced by time, social, political, economical and cultural changes.

According to the defined structural model of national identity, in order to trace the changes occurring in it, the system of universal values and national symbols has to be analysed and the relation between traditionalism and modernism in the society distinguished.

In doing research on the system of universal values the theory and methodological approach of Schwartz and Bilsky (1987) was applied. This theory defines the content and the structure of values and, following the strict motivation, distinguishes those values that are important to the people of any culture. Schwartz's survey instrument contains 10 motivational value types that have been found in most studied cultures: power, achievement, hedonism, stimulation, self-direction, universalism, benevolence, traditions, conformity, security. One additional value type which was studied by Verkasalo/Daun/Niit (1994) and which is included in this study is spirituality.

According to the theory of Schwartz and Bilsky (1987) values may serve the interests of the individual and/or of some collectivity. Individualism/ collectivism is the main dimension on which it

is possible to distinguish values both on a society level (Hofstede, 1980; Mead, 1967) and on an individual level (Schwartz 1989; Triandis, 1987). According to Hofstede (1980), societies basically differ depending on how their members value individualism or collectivity. Lekevičius (1991) writes that the XXth century revealed division of the world into two big camps - the West and the East, in one of which the priority was given to individualism and in the other to collectivity. The collectivism of the totalitarian period left a deep imprint in the minds of the people of Lithuania.

The processes of value change were researched using the theoretical approach of Inglehart. According to Inglehart (1990), the main factor to be considered while analysing cultural changes in society is age. He maintains that young people are more open to changes and adapt to them much quicker. According to Inglehart (1990:3), experiences that have shaped different generations have effect on their value systems. Thus, traditional values and norms remain widespread among older generations; but new orientations penetrate younger groups to an increasing degree. As younger generations gradually replace older ones in the adult population, the prevailing world view in these societies is being transformed. Cultural changes take place largely through intergenerational population replacement. Inglehart (1990:13) maintains that basic cultural norms are difficult to change - and that when they do change, the experience is likely to be disorienting and deeply disturbing to those raised under the previous value system. Cultural change does occur when changes of sufficient magnitude take place in the economic, technological or socio-political environment. But such changes take place slowly, generally through the socialisation of new generations; and the transition tends to be painful. There is a built-in tendency for cultural change to lag behind the environmental changes that give rise to it. Thus research of values fostered by different generations may reveal the changes that are under way in society. Analysis of value types may allow one to distinguish the type of culture which is prevailing at present in Lithuania.

In order to analyse the changes in the system of national symbols, we relied on the previous research accomplished on the topic (see Liubinienė, 1995).

National symbols, possessing a strong emotional charge and meaning, act as the uniting elements of national community and reflect society's dominating values. National symbols are not accidental. They constitute a shared system of cultural meaning and are meant to illustrate our shared past and show our expected future. If a symbol is properly worked out, we will be able to identify with any hidden message it might contain (Adriansen, 1991). National symbols give all of us, individuals as well as members of specific groups, a feeling of being a part of the nation.

The formation of symbols has been a long process continuing through several ages in the consciousness of our ancestors while they observed nature, performed their daily work and celebrated holidays. According to Vėlius (1989), these are like some kind of archetype, expressing national and sometimes even more general human experience.

According to the structural model of national identity, the changing outlook towards customs and traditions in a society should influence the change in the system of national identity and visa versa. In making our research of the relation of traditionalism versus modernisation in the society we relied on the theory of Inglehart.

Analysing the influence of traditions for the process of value formation we often come across the concept of "modernity" as opposed to "tradition". Modernity could be defined as a "matter of movement, of flux, of change, of unpredictability" (Berman, 1992). Modernity as a process cannot be confined to any specific period in time.

According to Inglehart (1990:68) the theory of value change is based on two key hypotheses: 1. An individual's priorities reflect the socio-economic environment: One places the greatest subjective value on those things that are in relatively short supply. 2. The relationship between socio-economic environment and value priorities is not one of immediate adjustment: A substantial time lag is involved because, to a large extent, one's basic values reflect the conditions that prevailed during one's preadult years.

Inglehart (1990:5) maintains that the values of Western populations have been shifting from an overwhelming emphasis on material well-being and physical security towards greater emphasis on the

quality of life. Materialist and Postmaterialist goals may be expressed by putting emphasis on the following items:

Materialist goals	Postmaterialist goals
1. Maintain order in the nation.	1. Give people more say in the decisions of the government.
2. Fight rising prices	2. Protect freedom of speech.
3. Maintain a high rate of economic growth.	3. Give people more say in how things are decided at work and in their community.
4. Make sure that this country has strong defence forces.	4. Try to make our cities and countryside more beautiful.
5. Maintain a stable economy	5. Move towards a friendlier, less impersonal society.
6. Fight against crime	6. Move towards a society where ideas count more than money.

Theoretically Materialist values should be given high priority by those who experienced economic or physical insecurity during their formative years. The Postmaterialist goals should be emphasised by those raised under relatively secure conditions.

The second chapter of the first part discusses the development of the research carried out in Lithuania and abroad.

The first attempts to study the questions of national identity in Lithuania were undertaken only after the foundation of the Lithuanian independent Republic. Up till 1918 there were no historical conditions for that. Among the researchers who started the studies of the kind were philosophers Maceina, Šalkauskis, Vydūnas. Discussions about the psychological type and national character of Lithuanians were taken up by the public in the popular journals of the time "Židinys" in 1933-1934 and "Naujoji Romuva" in 1939. In 1940 the research on the subject was broken and for five decades this topic has not been considered. With the beginning of the second national rebirth in Lithuania 1988, the questions of national identity and mentality were again seen as very important to study and during the period leading to independence there were a great many publications in the newspapers and magazines on the topic. Collection of articles like "National Mentality" (1989) and the retrospective discussions on the topic in the journals "Sietynas", "Metai", "Liaudies kultūra" revealed that mostly the questions of national identity were studied in Lithuania by philosophers, politicians, psychologists and the public in general. Most studies turned out to be of a descriptive character.

Up until a few decades ago research on national identity among foreign scholars has been to a great extent focused on the ideology and politics of nationalism. But it is also possible to consider nationalism as a cultural phenomenon and as a historical process.

Cross-cultural studies of values are among the most frequently found type of research (Hofstede (1980); Chinese Culture Connection (1987); Schwartz and Bilsky (1987, 1990)), Inglehart (1990, 1995). Research of this kind is effective because it helps to reveal not only similarities and differences between the systems of values, but reveals cultural differences as well. In 1967 and 1973 Hofstede accomplished the research of the system of values in 40 national cultures. Later the research was expanded up to 50 countries. The other group of scientists, called Chinese Culture Connection (1987), accomplished the research in 23 countries. The results showed that though different methods of research were applied, the results obtained were similar. Schwartz and Bilsky (1987, 1990) accomplished the survey of universal values initially in 25 cultures, later it was expanded up to 40 countries. Thus the theory of universal values was expanded and empirically tested.

In Scandinavian countries the interest in national culture and national identity has strengthened in the 1970's. In the result many studies appeared, in which the questions of formation and transformation of the Swedish stereotype were analysed (Frykman, Löfgren, 1990), the nationalisation of culture was discussed (Löfgren, 1989), Norwegian characteristic was analysed (Nedreliid, 1991), questions of Swedish mentality were discussed (Daun, 1996), the impact of modernisation to national identity was revealed (Daun, 1992) and others.

In America the group of researchers under the guidance of Inglehart has been accomplishing global studies of values since 1970. The recent survey conducted in 1990-1991 involved 43 countries. For the first time Lithuania and other post-soviet countries were included into the survey.

The second part “Population and research methods”, discusses the population under research and describes the research methods to be applied.

The population under research consisted of students and lecturers from different universities in Lithuania. Seeking proportional representation of all subgroups in the population, we chose stratified random sampling. The stratification of the sample was accomplished according to gender, age and academic discipline. Bearing in mind three disciplines, the humanities, technology and business administration, and also taking the locations of the universities into consideration, we chose four universities where a random survey of students and lecturers was conducted. The sample contains of 1218 respondents, 488 (40%) of whom are male and 730 (60%) female. 987 or 81% of the respondents are students, 382 of whom are male and 605 female. 231 or 19% of the respondents are lecturers including retired ones, of whom 106 are male and 125 female. The age range of the respondents is from 18 to 92.

The questionnaire for the research of universal values was composed following the research model of Schwartz (1987/1992). Every value item had to be evaluated by the respondent using a 9 point scale, in which point 7 indicated that the given value was of supreme importance and point -1 indicated opposition to one's values. Each value type was represented by a set of values, the sum of which make the type.

The second part of the questionnaire dealt with the research of national symbols. The symbols were chosen and grouped according to the results of the survey accomplished in 1995 among the students of Kaunas University of Technology (Liubinienė 1995:52-56). According to that study, the most popular twenty symbols were chosen from over a hundred proposed by the respondents. In the current survey the respondents had to pick out the five most important symbols and place them in order of importance. Thus the chosen symbols acquired a five-point evaluation. The most important symbol was awarded five points, the least important one point. Later the points were counted and accordingly the symbols were listed in order of importance.

Additionally 20 interviews with the elderly people were conducted. With the help of the interviews we had a possibility to discover the system of values of the old generation and to reveal their outlooks towards the young people and the future developments of the nation.

The third part of the work “Results of the research”, presents the results of the research of universal values, national symbols and interview material. First the means of the 56 value items were counted in different subgroups. The division into subgroups was accomplished by age, academic discipline and gender. To test the statistical significance of the differences between the means of the values in the subgroups, F test was accomplished. After, the values were ranked. To research the priority of values in different subgroups the lists of top ten values by age, academic discipline and gender were provided. To test the relation of collective and individual type of values two new variables labelled "individualism" and "collectivity" were constructed. Individualism was measured by adding the following value types: power, achievement, hedonism, stimulation and self-direction. Collectivity variable was composed of universalism, benevolence, tradition, conformity and security. The differences in evaluation of individualism/collectivity were presented by age, academic discipline and gender. The results of the survey of universal values are presented in 9 tables and 4 diagrams.

The results of the survey of national symbols indicate that all twenty symbols were chosen by someone or other. First the distribution of symbols according to spheres and their general evaluation

was presented. Then, aiming to analyse the effect of age, academic discipline and gender on the different evaluations of symbols, the top ten rankings according to different age groups, academic disciplines and gender were provided. The chi-square test was used in order to test the statistical difference in the evaluations of different subgroups. The results of the chi-square test show the significance in the differences between the observed and expected sums of points given to a certain symbol. The results of the survey of the national symbols are presented in 8 tables.

The interview analysis enabled to present different opinions of elderly educated people regarding the changes in the system of national identity beginning with the period of the first independent Republic up to the present days and to outline their outlooks towards the future and towards the European Union.

The fourth part “Analysis and discussion” discusses the findings of the survey.

Research findings regarding the system of universal values.

Collective type of culture used to be predominant in Lithuania during the Soviet period. The research findings indicate that considering the dimension of individualism/collectivity (Schwartz, Bilsky 1987) there is no marked preponderance of one over the other at present in our society. By collective type of culture we mean that collective type of values with the emphasis on conformity, tradition, benevolence, universalism and security used to be the guiding principles regulating the norms and behaviour. The research findings support the theory of Inglehart (1990) who maintains that cultural change does occur when changes of sufficient magnitude take place in the economic, technological or socio-political environment. But there is a built-in tendency for cultural change to lag behind the environmental changes that give rise to it.

The results of the survey indicate that certain groups of population are already giving more value to individualism putting more emphasis to power, achievement, hedonism, stimulation and self-direction. Considering these results by age the youngest group of respondents values individualism the most. The oldest group gives the highest value to collectivity. Around the age group of 36-40 there is like a boundary separating two generations and two different outlooks towards the values. This supports the theory of Inglehart and his statement that cultural change occurs more rapidly among younger groups than among older ones, resulting in intergenerational differences. The research findings fully support Inglehart’s (1990:19) supposition that age might be expected to be a major basis for subcultural differentiation. Thus the hypothesis stating that traditional values are deeply rooted among elderly people, while young people are more open to change and ready to adapt to new values is supported.

The research findings reveal some other tendencies too. Academic discipline has a major effect on the change of value priorities. According to the theory of Inglehart the changes in economy act as the stimulus of change of value system. And visa versa the changes occurring in the value system influence the pace of economic reforms. This might be the reason why the respondents who study or teach economics and business administration are among the ones who adjust to the changes most rapidly and who are leading in promotion of reforms. The respondents who are humanists are most closely related to culture. This might be the reason why they are more concerned about preserving of traditions and are the slowest to change. Respondents from technology occupy the intermediate position.

Division by gender has revealed that individual type of values is given the similar value by both males and females. But females regardless of professional orientation put a greater emphasis on collective type of values. This might mean that females as well as males are eager to adapt to new changes, but females are not so quick to give up the traditions. On the contrary they are concerned how to preserve them.

Thus we might supplement our hypothesis by the following statements: The traditional values are deeply rooted among elderly people, women and humanists. Young people and especially those orientated towards business administration are more open to change and ready to adapt to new values.

Together with the changes occurring on the individualism/collectivity dimension we notice the changes in distinction of traditional values versus modern. Generally the value given to tradition is

low. This might mean that Lithuanian society has distanced itself from the model of traditional society and belongs to the model of rational-legal societies (Inglehart, 1995). But there are the differences in subgroups and the differences between the means of evaluation. Beginning with the age group 36-40, tradition is given a higher score and is valued still more by the oldest group of respondents. This shows once again the difference in the outlook towards values between the two generations and gives proof to the hypothesis that traditional values are deeply rooted among older generations. Considering the results by academic discipline all of them rank tradition the lowest, but comparing the means of evaluation we see that respondents of business administration give the lowest evaluation of tradition whereas humanists value tradition the highest. By gender, females tend to preserve traditions more than males.

The research findings support the hypothesis which says that the change in value system follows the direction towards assurance of material welfare and security guarantees. The results of the survey indicate that security is considered to be the most important value at present in Lithuanian society. According to Inglehart (1990:68) individual's priorities reflect the socio-economic environment: One places the greatest subjective value on those things that are in relatively short supply. Accordingly it turns out that Lithuanian socio-economic environment does not provide enough security guarantees, as people feel the lack of it. Though all the subgroups with the exception of the group of males, rank security as the most important value type there is a difference in evaluation by age and gender. The older generation prescribes more value to security than the young. The oldest group of respondents ranks social order the highest which means that they lack it at the moment. The youngest group considers health to be the most important value - which might mean that strong health is a necessary condition to seek for goal attainment. Females are concerned about security to a larger extent than males. Accordingly we may say that old women feel most socially insecure in Lithuania at present. Considering the description of Materialist/Postmaterialist goals provided by Inglehart (1990), we see that Materialist type of goals are of primary importance in our society at present. Thus we might say that Materialist type of culture is predominant in present-day Lithuania. Analysing evaluation of wealth as a value we see that it is considered to be the most important by the young people who are oriented towards business administration.

Research findings regarding the system of national symbols.

The research findings indicate that the transformation of the system of national symbols is occurring together with the transformation of the system of values. The most popular symbols at present are those of statehood. While Lithuania was not yet an independent state, it could not use these symbols to express its identity. At that period some other substitutes were to be found symbolising Lithuania. This could be the reason why basketball as a symbol gained its popularity. The symbols of ethnic culture and nature were also very much favoured. After the restoration of independence the symbols of statehood and history resurfaced. At present the general top-ten list is composed of the symbols of statehood, nature and history. The tenth position is taken up by the only sports symbol - basketball. The most popular symbol among those of ethnic culture - folk songs, is excluded from the top-ten list. Religious symbols are also excluded from this list.

The research of the system of national symbols has revealed that age, academic discipline and gender influence the choice of symbols in the subgroups. Considering intergenerational differences, we might say that, starting with the age group 36-40, traditional symbols are given the greater value. By traditional symbols we mean the symbols of statehood that have reached us from the times of the first independent Republic, namely the national flag, anthem, coat of arms and currency, the litas, as well as some of the symbols of history, ethnic culture and religion. The inclusion of the symbols of religion, like the crucifix and cross into the lists of top-ten symbols indicates the strong influence of religion which in its turn effects the system of values. The Roman Catholic religious heritage has had a strong influence in the formation of behavioural norms and values, especially among older generations. Soviet oppression even strengthened the role of the church, as the keeper of traditions, many of which were in one way or another related to religious holidays, which was one of the ways of preserving national culture and identity. This strong connection to traditional values is reflected in giving a high rating to folk songs as a symbol. Trying to preserve traditions and religion was one way of silent resistance towards the official policy of Moscow.

Young respondents seem to attach less value to tradition and they are less religious. All this, taken together with the great influence of changes in social, political, economic and legal environment, has a great effect on the formation of the value system of a new generation. Media, advertisements, life style and consumption models coming from the West are most quickly followed and adopted by the young. Accordingly, this influences the formation of their value system and the choice of the symbols. This may be the reason why they feel that the symbols denoting our geographic disposition, like the Baltic Sea and River Nemunas, and historical past, like Gediminas Castle and castles in general, could act as national symbols. They ascribe great importance to the symbols of statehood, but understand them as the symbols, proclaiming the independent state. Thus the symbols of statehood, nature in a broader sense and history are the ones that reflect their choice.

According to academic discipline, humanists might be considered to be the most traditional. They place a greater value on the symbols of nature, ethnic culture and religion. Folk songs occupy the seventh and the crucifix the ninth position on their list. The symbols of ethnic culture and religion are not found among the top ten lists of the respondents from other disciplines. Respondents from technology favor the symbols of statehood and nature and the respondents of business administration assign greater value to the symbols of nature, history, sports and statehood. This indicates that humanists tend to preserve traditions, customs and traditional values to a larger extent than the respondents from technical and business disciplines. If we single out the group of respondents that could be characterised as the most active and ready to adapt to new things, it will be composed of young males studying business administration.

According to gender differences we might say that males give greater value to the symbols of statehood, history, nature and sports, while females favour the symbols of nature, ethnic culture and religion. The symbols of ethnic culture and religion might represent traditional values, and ancient traditions and customs. Considered by gender, males are quicker to adjust to new things and females tend to preserve traditions. This may be illustrated by the female top ten list where folk songs take up eighth and the crucifix ninth position.

Thus it is possible to maintain that females tend to preserve traditions and adhere to traditional values to a greater extent than males.

Research findings regarding the system of national identity.

The research of the systems of universal values and national symbols, the analysis of traditionalism and the changes occurring in the culture enable us to define transformations occurring in the system of national identity over time. Our research has been restricted only to the analysis of the outlooks of students and academics but we suppose that general tendencies of the research findings might be applied to broader population.

According to what values are predominant among elderly people, we might judge what values prevailed during the period of the first independent Republic. The social environment which was forming the outlooks of the young people at that period was a harmonious one. Family, school and church in bringing up the person relied on the principles of Christian morality. The society was rather close, education not easily available to every person. The greatest role in bringing up the person was left to the church which tried to raise equally devotion to the church and patriotism. Under such conditions the system of national identity was shaped by unanimous factors. The main principles it relied on were national pride, patriotism, love of God and Motherland, respect for historical past and traditions. All these principles strengthened the expression of national identity.

During the Soviet period the value priorities were basically changed. There was no integrity of the factors forming the value system of a person left. Official communist ideology tried to change the outlooks towards religion, family, school, property, moral and spiritual values. Mass repression were aimed to destroy or isolate intelligent and educated people, those who were thinking differently. Contradictions between the value priorities expressed in private and in public became evident. Christian morality in many cases was changed by the moral code of the builders of communism. In the result the society became secularised and seeking for material goals. One part of the population, mostly the young, overtook the values of the period in order to adjust. The other part did not change the outlooks but were not able to declare about it in public. There was no possibility and no sense to

discuss the national identity during the Soviet period in public. According to ideology of that time the Soviet identity had to be formed. Nevertheless, though the public expression of national identity during the period was suppressed, it did not disappear. Violence caused resistance and in private national traditions and feelings started to be revived. Church tried to encourage preserving of religious devotion and national patriotism as well. All these factors taken together helped to preserve the national identity. With the beginning of Perestroika in the Soviet Union, the political situation in Lithuania became milder and the revival of national consciousness and patriotism became very important factors uniting people for universal national rebirth.

National identity in Lithuania became very strong and noticeable during the period of national rebirth, as the cultural environment of the period was stimulating its formation and manifestation. During the period of national rebirth national identity was strengthened by the following factors:

1. Collective type of values and traditional national symbols fitted very well to express national awareness. All the symbols of the period were of an expressive nature. They were charged emotionally and expressed common ideas. Extremely popular were folk songs, which became the main symbol of the singing revolution. The symbols of statehood, history, ethnic culture and religion were used to raise patriotism, national consciousness and national awareness.
2. Revival of ethnic culture, customs and traditions, adherence to national traditions most of which were in one way or the other related to religious holidays was the way to preserve national culture and national identity.
3. The strong influence of the Roman Catholic church and strong feeling of national pride was an equally important factor.

In its turn the strong feeling of national identity united the great part of society in the fight for restoration and consolidation of independence.

When independence was restored, the transitional period to democracy started bringing overwhelming changes in all spheres of life. As a result of these changes the system of national identity has been changing too. Summing up the results of our research, we could single out the main characteristic features of the system of national identity in present society in Lithuania:

1. National identity is influenced by transformation of the system of values which follows the direction towards individualism. This conditions the weakening of the feeling of national identity.
2. Culture under the influence of the West becomes more open. Thus the culture moves away from the influence of traditionalism. Traditions become the part of cultural heritage to which less attention is being paid. The penetration and following of the Western life styles stimulate the transformation of value priorities. Under the influence of these factors in certain groups of population the feelings of patriotism and national awareness become weaker. All this taken together has a weakening effect on the system of national identity.
3. National identity is different in different groups of population. Traditional values are most quickly rejected by the young who are more adaptive to penetration of Postmaterial values. It is especially characteristic to the generation of post-soviet youth. The older generations do not change their outlooks or the changes are very slow. Thus among them the strong feeling of national identity should be retained. Considering the results by gender the stronger feeling of national identity should be maintained by women. By academic discipline - the people involved in the activities related to culture should have a stronger feeling of national identity compared to those working in the sphere of business administration and economy.

In the process of European integration and seeking membership inside the European Union, the question arises if there is no threat for national levelling and if national identity is not going to be overtaken by European identity.

The evaluation of the European Union, provided by the respondents of the old generation is positive. First, most of the respondents see the European Union as a security guarantee. Still, some threat for the purity of Lithuanian language is being discussed.

Conclusions

1. The research findings fully support the theoretical suppositions of Schwartz, Bilsky and Inglehart.
2. Changes occurring in the society condition transformation of values and visa versa transformed value priorities change the outlooks in the society. Thus at present we observe the process during which Lithuanian society is being transformed from the conformistic type to the open, active and free type of society.
3. Traditional values are passed from generation to generation as a part of cultural heritage. Transformation of values is taking direction towards assurance of material welfare and seeking security guarantees. Security is the most important value at present. Material welfare and security are closely connected factors characteristic to the material type of society. Thus the model of materialist society prevails in Lithuania.
4. Age is a suitable variable to research the changes occurring in society. Age group 36-40 acts as a symbolic boundary, separating two different generations and two different outlooks towards values.
5. People of the older generation and especially women as well as humanists put more value to traditional things. Young people and especially those who have economic education and whose interests are related to business are more open to change and adjust to them more quickly.
6. The old generation has experienced the crises of value priorities which resulted in pessimism and disappointment in the course of present-day reforms in Lithuania.
7. Academic discipline has a great effect on the change of value priorities. The respondents who are related to business administration are among the ones who adjust to the changes most rapidly and who are leading in promotion of reforms. The respondents who are humanists are most closely related to culture. They are more concerned about preserving of traditions and are the slowest to change.
8. The change in the system of national symbols is occurring together with the transformation of the system of values. The older generation gives more value to the symbols corresponding to traditional values, whereas young generation chooses neutral symbols of nature and history to express their national identity.
9. As a result of political, economical and social reforms in society, the system of national identity is being transformed. In its turn, transformations in the system of national identity cause the more rapid changes in the field of politics, economics and social life.
10. National identity undergoes the periods of weakening and strengthening. At present the preference of individual type of values determines the weakening of national identity in certain groups of the population.
11. National identity is different in different groups of the population. Transformations of the society and the change of value priorities have a great influence on the formation of the system of national identity of the young. The older generation does not change their outlooks or the changes are very slow. Thus among them the strong feeling of national identity should be retained. Considering the results by gender the stronger feeling of national identity should be maintained by women. By academic discipline - the people involved in the activities related to culture should have the stronger feeling of national identity compared to those working in the sphere of business administration and economy.

Having drawn the conclusions regarding transformations occurring during the period of democratic reforms, we could predict that in the future if the value change follows the direction as it has started, under the process of intergenerational replacement the number of people who place more value on individualism will increase and thus the culture will be transformed from collective type to individual. In the course of these changes, together with the improvement of living standards and assured security in the society there might appear more people who would start putting greater emphasis to the quality of life and to Postmaterialist values. Thus the material type of society might acquire the tendency to be transformed into the postmaterial type of society.

We suppose that the value priorities of the future generations will differ from the value priorities of present-day youth. Accordingly the forms of expression of national identity will differ.

Evaluating the present-day situation in Lithuania, when the system of national identity has the tendency to gain weaker forms of expression as compared to the period of national rebirth, we may predict that the European Union may act as a factor stimulating the reverse process. Being a member of the European Union may strengthen the need to express one's national awareness and thus we may predict the process of strengthening of the system of national identity to occur. Usually the national identity strengthens when there is some external threat for its extinction. Joining the European Union might not bring such threat. But we could predict that, depending on this, in the future the number of discussions on the question of national identity, urging people to preserve and strengthen it, might increase.

UDK 316.346.3 (474.5) (043)

Leidykla "Technologija", K. Donelaičio g. 73, 3006 Kaunas
Spausdino KTU spaustuvė, K. Donelaičio g. 73, 3006 Kaunas

Literatūra

- Adriansen, I. (1991). Danish and German National Symbols. *Ethnologia Scandinavica*. Vol.21. p 34-52.
- Almenas, K. (1997). Buvome pasmerkti išnykti. *Kultūros barai*. Nr. 11. Pp. 2-4.
- Anderson, B. (1983). Imagined Communities. London.
- Astra, L. (1993). Šiuolaikinė lietuvių dvasinė raida: kokie mes? *Tiesa*. Nr. 233, p.5.
- Astra, L. (1996a). Šiuolaikinės lietuvių vertybės. Kn. Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė. Vilnius : Rosma. pp. 102-133.
- Astra, L. (1996b). Changes of identity: differences between generations. Kn. Taljūnaitė, M. (red). Changes of identity in modern Lithuania. Vilnius. pp. 213-222.
- Bagdonavičius, V. (1993). Vydiūnas - tautos dvasinio atsparumo ugdytojas. *Filosofija, sociologija*. Nr. 2. Vilnius.
- Bailey, K. D. (1987). Methods of Social Research. The Free Press. New York.
- Becker, U. (1995). Simbolų žodynas. Vilnius: Vaga.
- Berger, L., Luckmann, T. (1967). The Social Construction of Reality. N.Y.: Anchor Books.
- Berman, M. (1992). Why Modernism still matters. Kn. Modernity and Identity, (red.) Lash and Friedman. Oxford: Blackwell.
- Bliumas, R. (1992). Apie etnopsichologinių tyrinėjimų galimybes. *Filosofija, sociologija*. Nr. 2 : 85-102.
- Blumer, H. (1969). "The Methodological Position of Symbolic Interactionism". Kn. Blumer, H. Symbolic Interaction. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall: 1-60.
- Bourdieu, P. (1984). Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. London: Routledge & Kegan Paul.
- Charon, J.M. (1985). Symbolic Interaction: An Introduction, an Interpretation, an Integration. Englewood Cliffs, N.J.:Prentice-Hall.
- Chinese Culture Connection.(1987). Chinese values and the search for culture-free dimensions of culture. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 18,143-164.
- Daun, A. (1984). Swedishness as an Obstacle in Cross-Cultural Interaction. *Ethnologia Europaea*. XIV:95-109.
- Daun, A. (1987). Are Swedes as cold as they seem to be? Kn. Tradition and Modern Society. (red.) Gustavsson, S. Stockholm.
- Daun, A. (1989). Studying National Culture by Means of Quantitative Methods. *Ethnologia Europaea*. XIX:25-32.
- Daun, A., Mattlar, C.E., Alanen, E. (1989). Personality Traits Characteristic for Finns and Swedes. *Ethnologia Scandinavica*. Vol. 19.
- Daun, A. (1991). Pathology of Nationhood. Example: Sweden. *Innovation*. Vienna. pp.107-117.
- Daun, A.(1992). Modern and Modest. Mentality and Self-Stereotypes Among Swedes. In Culture and management. In the field of ethnology and business administration. Ed by Sjogren, A. and Janson L. The Swedish Immigration Institute and Museum/Stockholm School of Economics. Institute of International Business. Published by Invandrarmannesarkivet Serie A-7. P 101-111.
- Daun, A. (1993). Nationalism and Internationalism in Sweden: Toward a New Class Society? *Ethnologia Scandinavica*. Vol.23.
- Daun, A. (1996). Swedish Mentality. The Pennsylvania State UniversityPress. Pennsylvania. 236p.
- Davidavičius, A. (1998). Mūsų jaunimas reporterio akimis. *Kultūros barai*. Nr.1. P.p. 12-14.
- Deltuva, A. (1998). Jaunimui rūpimos vertybės. *Kultūros barai*. Nr.1. P.11.
- Dey, I. (1996). Qualitative Data Analysis. London and New York. Routledge.
- Dometrius, N.C. (1992). Social Statistics Using SPSS. Harper Collins Publishers. 540 p.
- Eriksen, T.H. (1993). Ethnicity and Nationalism. London. Pluto press.

- Ethnicity and Nationalism. (1993). Nordness. Göteborg.
- Fink, A. (1995). How to sample in surveys. Sage Publications. 73p.
- Firth, R.(1973). Symbols: Public and Private. London.
- Frykman, J. (1989). Social Mobility and National Character. *Ethnologia Europaea*. XIX:33-46.
- Frykman, J., Löfgren, O. (1990). Culture Builders. A Historical Anthropology of Middle-Class Life. New Brunswick and London. Rutgers University Press.
- Frykman, J. (1994). Becoming the Perfect Swede: Modernity, Body Politics, and National Processes in Twentieth-Century Sweden. Pp.259-273.
- Gaižiūnas, J. (1989). Istorinė visuomenės sąmonė šiuolaikinėje Lietuvoje. Kn. Tautinis Mentalitetas. Red. Grigas, R. Vilnius : Mintis. Pp.64-76.
- Gaučas, P. (1997). Keletas minčių apie tautos nykimą ir išlikimą. *Kultūros barai*. Nr. 12. Pp. 2-3.
- Gellner, E.(1983). Nations and Nationalism. Oxford. Basil Blackwell.
- Girnius, J.([1947] 1991). Lietuviškojo charakterio problema. *Metai*. Nr.11:148-158, Nr. 12:139-151.
- Girnius, K. (1996). Pasipriešinimas, prisitaikymas, kolaboravimas. *Naujasis židinys*. Nr. 5. Pp. 268 - 279.
- Glaser, B.G., Strauss, A. L. (1980). The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research. Chicago. Aldine publishing company.
- Glaser, B.G. (1978). Theoretical Sensitivity. California. The sociology press.
- Goštautas, A. (1996a). Kauniečių vertybinės orientacijos 1995 metais. *Kauno diena*. Nr.72, p. 19.
- Goštautas, A. (1996b). Lietuvos gyventojų savo sveikatos įvertinimas socialiniame kontekste. Sociologija Lietuvoje. 1 knyga. Kaunas:Technologija. pp.153-156.
- Grigas, R.(ats.red.)(1989). Tautinis Mentalitetas. Vilnius : Mintis. 270p.
- Grigas, R. (1991). Archetipinė kultūra, bolševizmas, ir mes. *Liaudies kultūra*. Nr. 4 : 6-7.
- Hechter, M., Nadel, L., Michod, R.E. (1993). The Origin of Values. New York. Aldine de Gruyter.
- Herzfeld, M.(1982). Ours Once More: Folklore, Ideology and the Making of Modern Greece, st.
Pocius,G.L.(1993). Tautinis identiškumas ir folkloras. *Liaudies kultūra*. No.2. p.9-11.
- Hiden, J., Salmon, P. (1991). The Baltic Nations and Europe. London and New York.
- Hobsbawm, E., Ranger, T. (1983). The Invention of Tradition. Cambridge.
- Hobsbawm, E. (1990). Nations and Nationalism since 1780. Cambridge.
- Hofstede, G. (1980). Culture's consequences: International differences in work-related values. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Inglehart, R. (1990). Culture shift in advanced industrial society. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R., Abramson, P.R. (1992). Generational replacement and value change in 8 West European societies. *British Journal of Political Science*. Vol. 22. P. 183-228.
- Inglehart, R. Abramson, P.R. (1994). Economic security and value change. *American Political Science Review*.Vol. 88, No. 2. P. 336-354.
- Inglehart, R. (1995). Public support for environmental protection: Objective problems and subjective values in 43 societies. *PS-Political Science and Politics*. Vol. 28, No. 1.p 57-72.
- Inglehart, R. (1995). Changing values, economic development and political change. UNESCO. Blackwell Publishers. P. 379-403.
- Inglehart, R., Granato, J., Leblang, D. (1996). The Effect of Cultural Values on Economic Development: Theory, Hypotheses, and Some Empirical Tests. *American Journal of Political Science*, Vol. 40, No. 3. Pp. 607-631.
- Inglehart, R., Carballo, M. (1997). Does latin America exist? (And is there a Confucian culture?): A global analysis of cross-cultural differences. *PS-Political Science and Politics*. Vol. 30, No. 1. P. 34-47.

- Inglehart, R. (1997). Modernization and Postmodernization. Cultural, economic, and Political Change in 43 Societies. Princeton University Press. Princeton. New Jersey.
- Jary, D., & J. Jary.(1991). Collins Dictionary of Sociology. Great Britain: Harper Collins Publishers.
- Jonaitis, V. (1989). Materializuotos kultūros vaidmuo atgimstant tautai. Kn. Grigas, R.(ats.red.).(1989). Tautinis Mentalitetas. Vilnius : Mintis. p.94-97.
- Juozeliūnienė, I. (1996). Kolektyvinis ir individualusis tapatumas. Kn. Paribio Lietuva. Red. Grigas, R. Vilnius. Lietuvos Filosofijos ir Sociologijos Institutas.
- Kardelis, K. (1997). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas. Technologija.
- Klapp, O. E. (1969). Collective Search for Identity. Holt, Rinehart and Winston, Inc. New York.
- Kluckhohn, C.(1951). Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification. In T.Parsons, E. Shils(eds.), Toward a general theory of action. Cambridge, MA: Harvard University Press. 388-433.
- Kregždė, S. (1994). Tautinis lietuvių charakteris. Vilnius: Ethos.
- Kroeber, A.L., Kluckhohn, C. (1950). The Concept of Culture: A Critical Review of Definitions. Kn. Coser, L.A., Rosenberg, B.(red.). (1982). Sociological Theory. Macmillan Publishing Co. New York. Collier Macmillan Publishers. London.
- Kublickienė, L. (1995). Idenčių palaikymo strategijos. Kn. Permainų metas: tapatumo ieškojimas. Red. Mitrikas A.A. Vilnius. Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas.
- Kuzmickas, B. (1989). Kultūros tautiškumas ir visuomenės pertvarka. Kn. Grigas, R.(ats.red.). Tautinis Mentalitetas. Vilnius : Mintis. p.77-82.
- Kuzmickas, B., ir L. Astra. (1996). Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė. Vilnius: Rosma.
- Kvietkauskas, V. (ats. redakt.).(1985). Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Vyr. enciklop. redakc. 527p.
- Lekevičius, E. (1991). Nužmoginimo mechanika ir prisikėlimo viltis. *Filosofija, Sociologija*. Nr.3 : 3-16.
- Leonavičius, J. (1993). Sociologijos žodynas. Vilnius. "Academia".
- Liubinienė, V., Kaminskaitė A. (1995a). Apklausa, kaip sociologinių duomenų rinkimo metodas ir kokybinė duomenų analizė. *Sociologija Lietuvoje*. 2 knyga. Kaunas: Technologija. p. 3-6.
- Liubinienė, V. (1995b). Tautinių simbolių svarba tautinio identiteto tyrimui. *Kultūros tyrinėjimai*. Kaunas:Technologija. p. 52-56.
- Liubinienė, V. (1996a). Studentų kultūrinė ir socialinė adaptacija. *Kultūra ir visuomenė* : Mokslo darbai II. Kaunas: Technologija. p.166-180.
- Liubinienė, V. (1996b). Studentų vertybinių orientacijų analizė Estijoje, Suomijoje, Švedijoje ir Lietuvoje. *Sociologija Lietuvoje*. 2 knyga. Kaunas: Technologija. p. 71-74.
- Liubinienė, V. (1996c). Reflection of Gender Roles in Traditional Lithuanian Folk Songs. *Selected Papers of the International Conference on Upgrading of the Social Sciences for the Development of Post-Socialist Countries*. Kaunas. Technologija. pp. 377-388.
- Liubinienė, V., Kelly, M. E. (1997). Some aspects of Lithuanian folklore in Lithuania and the United States. *Lituanius* . Vol. 43:2. Chicago. Pp. 56-75.
- Löfgren, O.(1989). The Nationalization of Culture. *Ethnologia Europaea* XIX: 5-23.
- Löfgren, O. (1993). Materializing the Nation in Sweden and America. *Ethnos*. Vol. 58:III-IV.
- Macdonald, S. (1993). Inside European Identities. Berg Publishers. Oxford.
- Maceina, A. (1939). Tauta ir Valstybė. *Naujoji Romuva*. Nr. 11. pp. 227-230.
- Maceinienė, T.(1997). Vertybų problema. *Šiaurės Atėnai*. Nr. 7(351). P.11.
- Mackenzie, W.J.M. (1978). Political Identity. Manchester: Manchester University Press.
- Martinaitis, M. (1991). Str. Giedraitis, L.(1991). Amžinybės tauta. *Liaudies kultūra*. Nr. 2 : p.1-3.
- Maslow, A.H. (1954). Motivation and Personality. New York.

- Matulionis, A. (1989). Jaunimo tautinės savimonės formavimasis. Kn. Tautinis Mentalitetas. Red. Grigas, R. Vilnius : Mintis. Pp.55-63.
- Mead, G. H. (1962). Mind, Self, and Society. The University of Chicago Press. Chicago and London.
- Mead, M. (1967). Cooperation and competition among primitive peoples. Boston:Beacon press.
- Mitrikas, A.A. (1995). Socialinis identifikavimasis ir laiko naudojimas. Kn. Permainų metas: tapatumo ieškojimas. Red. Mitrikas A.A. Vilnius. Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas. Pp. 45-55.
- Morkūnienė, J. (1989). Asmenybės humanizavimas ir tautos atgimimas. Kn.. Tautinis Mentalitetas. Red. Grigas, R.Vilnius : Mintis. Pp. 82-94.
- Nachmias, Ch. F., Nachmias, D. (1996). Research methods in the social sciences. St. Martin's Press. New York.
- Nedreliid, T. (1991). Use of Nature as a Norwegian Characteristic. Myths and Reality. *Ethnologia Scandinavica*. Vol. 21: 19-33.
- Norušis, M. J. (1990). SPSS/PC+ 4.0 Base Manual for the IBM PC/XT/AT and PS/2.
- Pocius, G.L. (1993). Tautinis identiškumas ir folkloras. *Liaudies kultūra*. Nr.2 : 9-11.
- Radžvilas, V. (1998). Lietuvio tapatumas pokomunistinės tautinės sąmonės epochoje. *Kultūros barai*. Nr. 2. Pp. 4-6.
- Rodeghier, M. (1996). Surveys with Confidence: A Practical Guide to Survey Research Using SPSS. Chicago:SPSS Inc. 178p.
- Rokeach, M. (1973). The nature of Human Values. New York: Free Press.
- Schwartz, S. H., & Bilsky, W.(1987). Toward a psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550-562.
- Schwartz, S.H., Bilsky, W. (1990). Toward a Theory of the Universal Content and Structure of Values: Extensions and Cross-Cultural Replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 58, No. 5, 878-891.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 25, p. 1-65.
- Schlesinger, P. (1987). On National Identity: Some Conceptions and Misconceptions Criticized. *Social Science Information* 26,2: 216-264.
- Schlesinger, P. (1991). Collective Identities in Changing Europe. *Innovation*, Vienna 1:41-63.
- Senn, A. E. (1990). Lithuania Awakening. England.
- Smith, A.(1991). National Identity. London. Penguin books.
- Smith, P.B., Bond, M.H. (1993). Social Psychology Across Cultures, Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire.
- SPSS Base 7.0 for Windows. User's Guide.(1996). Chicago :SPSS Inc. 564p.
- SPSS Base 7.0 Application Guide.(1996). Chicago: SPSS Inc. 214p.
- Statistikos rinkinys. (1995). Lietuvos moksleivija ir studentija. Vilnius: Statistikos departamentas. Leidinio Nr. 2040. 91p.
- Strauss, A., Corbin, J. (1990). Basics of Qualitative Research. California.
- Šalkauskis, S. (1938). Geopolitinė Lietuvos padėtis ir lietuvių kultūros problema. *Židinys*. Nr. 5-6.
- Šalkauskis, S. (1939). Lietuvių tauta ir jos ateitis. *Naujoji Romuva*. Nr. 14-15:315- 316.
- Šalkauskis, S. (1989). Tautinis Auklėjimas. Kn. Grigas, R.(ats.red.). Tautinis Mentalitetas. Vilnius : Mintis.
- Šstromas, A. (1989). Atsakymas į "Sietyno" anketą. *Sietynas*. p.188-199.
- Taylor, S.J., Bogdan, R. (1984). Introduction to Qualitative Research Methods. New York: John Wiley and Sons. 302p.
- Taljunaite, M.(red.). (1996). Changes of identity in modern Lithuania. Vilnius:Filosofijos ir sociologijos institutas. 395p.
- Trapans, J.A. (1991). Toward Independence: The Baltic Popular Movements. USA.

- Triandis, H. C. (1987). Collectivism vs. individualism: A reconceptualization of a basic concept in cross-cultural psychology. In Schwartz, S.H., Bilsky, W. (1990). Toward a Theory of the Universal Content and Structure of Values: Extensions and Cross-Cultural Replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 58, No. 5, 878-891.
- Triandis, H. C. (1995). Individualism and Collectivism. Westview Press. Boulder. San Francisco. Oxford.
- Verkasalo, M., Daun, A., Niit, T. (1994). Universal Values in Estonia, Finland and Sweden. *Ethnologia Europaea* 24: 101-117.
- Vébra, R. (1992). Lietuvių tautinis atgimimas XIX amžiuje. Kaunas. Šviesa.
- Vėlius, N. (1989). Tautos stiprybės simbolis. *Komjaunimo tiesa*. Nr. 59:1.
- Viires, A. (1997). Kolektyviškumas ir individualizmas. *Šiaurės Atėnai*. Nr. 7(351). P. 1.
- Vydūnas. (1939). "Lietuvių tautos pobūdis". *Naujoji Romuva*. Nr. 14-15:313-315.
- Vyžintas, A. (1997). Tautinės savimonės Lietuvos per mažai. *Kultūros barai*. Nr. 12. Pp.4-8.
- Weinreich, P. (1991). "National and Ethnic Identities: Theoretical Concepts in Practice". *Innovation*, Vienna. 1: 9-29.
- Williams, R. M., (1968). Values. In E. Sills (Ed.) International Encyclopedia of the Social Sciences. New York: Macmillan.
- Želvys, R. (1990). "Iš tautos psichologijos tyrimų". *Švyturys*. Nr.8-9 : 8-9,12-13.